

T.C.

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ

MEDENİYETLER İTTİFAKI ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİLİMSEL BİR SÖYLEM FORMU OLARAK TEMSİL:

MANDEVİLLE'İN *ARILAR MASALI* ÜZERİNE BİR İNCELEME

FİRDEVS BULUT

130401003

TEZ DANIŞMANI:

PROF. DR. RECEP ŞENTÜRK

PROF. DR. TAHSİN GÖRGÜN

İSTANBUL 2016

T.C.

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ

MEDENİYETLER İTTİFAKI ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİLİMSEL BİR SÖYLEM FORMU OLARAK TEMSİL:

MANDEVİLLE'İN *ARILAR MASALI* ÜZERİNE BİR İNCELEME

FİRDEVS BULUT

130401003

Enstitü Anabilim Dalı: Medeniyet Araştırmaları

Enstitü Bilim Dalı: Medeniyet Araştırmaları

Bu tez 23/06/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliğiyle kabul edilmiştir.

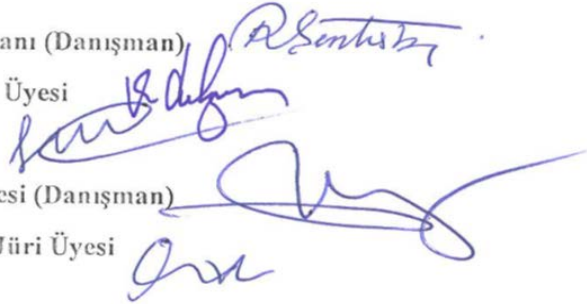
Prof. Dr. Recep Şentürk Jüri Başkanı (Danışman)

Prof. Dr. Alpaslan Açıkgenç - Jüri Üyesi

Doç. Dr. Lütfi Sunar - Jüri Üyesi

Prof. Dr. Tahsin Görgün - Jüri Üyesi (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Önder Küçükural - Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazımında bilimsel ahlâk kurallarının gözetildiğini, başkalarının eserlerinden yararlanırken bilimsel normlara uygun olarak kaynak gösteriminin yapıldığını, kullanılan veriler üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışmasına ait olarak sunulmadığını beyan ederim.

FİRDEVS BULUT

ÖZET

Bu tezde, Bernard de Mandeville'in 1714 yılında kaleme aldığı ve klasik temsili anlatım türünün bir örneği olan *Arılar Masalı* (*The Fable of the Bees*) eseri incelenecek, metinde öne çıkan kavramlar ve metnin yazıldığı dönemin özellikleri, temsili anlatım ile bilgi üretimi arasındaki ilişkiyi ortaya koyması açısından ele alınacaktır. Ortaya koyduğu toplum teorisi ve erken modern Batı toplumu örnekliliği ile yazıldığı dönemin ender eserlerinden biri olan *Arılar Masalı*, bu çalışmada öncelikle döneminin düşünsel birikiminin bir parçası olarak değerlendirilecektir. Daha sonra metnin şu ana kadarki iktisadi ve ahlaki açıklama ve yorumlarının ötesine geçilmeye çalışılarak, edebi bir metin olarak ele alınacaktır. Fabl türü ve temsil getirme metodu ile siyasi ve ahlaki bir toplum teorisi kuran eserin, bir edebiyat ürünü olarak döneminin neresinde bulunduğu açıklanacaktır. Ayrıca temsili anlatımın farklı medeniyetlerde sadece bir hikâye değil bilişsel bir boyutu olan ve sürekliliği bulunan bir söylem türü olduğuna değinilecek; sonuç itibarıyla fabl türü üzerinden farklı medeniyetlerin düşünce üretim süreçlerini anlamının mümkün olduğu ifade edilecektir.

Anahtar kelimeler: Bernard Mandeville, *Arılar Masalı*, İskoç aydınlanması, edebiyat, temsil.

ABSTRACT

In this thesis, *The Fable of the Bees* by Bernard Mandeville written in 1714 will be analyzed as one of the examples of classical representational narratives. Significant concepts from the text will be highlighted together with an analysis of the era in which it was written; and all of these will be brought together and explained in terms of the relationship between representational narrative and knowledge production. *The Fable of the Bees* is a unique work in terms of the social theory and the example of early modern Western society it presents, and in this framework, it will be treated as a part of the intellectual accumulation of the era. As a fable which uses the method of representational and metaphoric narrative in order to formulate a political and ethical social theory, it will also be evaluated as a literary work – keeping its place with regards to the period it was produced in mind. Lastly it will be explained how representational narrative is not only a story, but a form of scientific discourse which has a cognitive dimension and accordingly it will be expressed that it is possible to understand knowledge production processes of different civilizations through fable genre.

Keywords: Bernard Mandeville, *The Fable of the Bees*, Scottish Enlightenment, literature, representation.

ÖNSÖZ

Fabl metinleri yüz binlerce yıldır dünyanın farklı coğrafyalarında yazılmaya ve üretilmeye devam edilmektedir; ve başlıca yazılış amaçları eğitmek ve öğretmektir. Fablların ilk olarak Hindistan coğrafyasında yazılmaya başlandığına inanılmaktadır. Bunun bazı örnekleri *Panchatantra*, *Hitoupadesha* ve *Vetalapanchavimshati* gibi, bugün bildiğimiz birçok fabl ve halk hikayesinin temelini oluşturan (sözlü ve yazılı) fabl koleksiyonlarıdır. Bu hikayeler, ilk yüzyıllarında sözlü metodlar üzerinden farklı medeniyetler arasında aktarılmış, daha sonra dönemin önemli okur yazar isimleri tarafından yazıya dökülmeye başlanmıştır. Bu metinlerin bazı orijinal halleri hala anonimdir, ancak etki alanları zaman geçtikçe artmaya devam etmektedir. Farklı medeniyetlerde fabl yazını, farklı dillerin sağladığı olanaklar sayesinde kendilerine has bir gelenek ve tür oluşturmuştur. Bu süreçte tercüme büyük bir rol oynamıştır. Fabl yazarları antik fabl metinlerini tercüme etmişler, ancak bu tercüme yaparken cümle cümle direct bir tercüme yapmamışlardır. Bu tercüme, tercümanlarının yaşadığı dini, siyasi ve coğrafi bağlamla ilişkili bir şekilde bir takım değişimlere uğramıştır. Biçim, yazım metodu ve hatta anlattığı hikayeler bakımından bir fabl metnini kendisinden önce yazılmış fabllardan tamamen ayrı tutmak bu anlamda kolay değildir. Fabl, sadece bir tür değil, nesilden nesle aktarılan bir gelenektir. Bu tanımlamayı akılda tutarak, bu çalışma Bernard Mandeville tarafından on sekizinci yüzyılın başında kaleme alınan *Arılar Masalı* (The Fable of the Bees) eserini temel alacaktır. Kendisi bir doktor olmakla birlikte kendisini doğa felsefecisi olarak tanıtan Mandeville, Aydınlanma döneminin en etkili düşünürlerinden biridir. Hem toplumsal meseleler hem de tıp ve doğa bilimleri üzerine eser vermiş, ancak Arılar Masalı ile asıl ününü kazanmıştır. *Arılar Masalı* bir arı kovanı hikayesidir. Arılar, çok eski dönemlerden bu yana edebiyat metinlerinde birer özne olarak kullanılmıştır. Bunun önemli nedenlerinden biri, kraliçe arılarına olan sorgusuz sualsiz bağlılıkları ve çalışkanlıklarıdır. Bu anlamıyla arıları

kullanmak, siyasi amaç güden bir metin yasmak için iyi bir metottur; zira siyasi mesaj üretmek ve genç nesillere siyasi davranışlar hakkında nasihatler vermek fabl yazının en öncelikli amaçlarından biri olagelmıştır. *Arılar Masalı*, Aydınlanma düşüncesinin ve bugün erken modern dönem olarak adlandırdığımız dönemin birçok yönünü içinde barındırmaktadır. Bu nedenle Aydınlanma düşüncesinin yapılanmasında en önemli metinlerden biri olduğu kabul edilir. Bu araştırma için daha önemli olan ise bu metnin bir temsil getirme ve metafor metni olmasıdır. Bu metin üzerinden, dini ve felsefi akımlarının yanı sıra, sosyal ve ekonomik yaşantısı üzerinden erken modern Avrupa toplumunun bir taslağını çıkarabilmek mümkündür. Bunun mümkün olması ise metinde retorik, mizah ve sembolik anlatı metotlarının başarılı bir şekilde kullanılması yoluyla sağlanmaktadır.

Tüm bu yönlerin üzerinden geçerek bu araştırmada fabl türünün edebiyatta bir bilgi üretim metodu olarak kullanılış biçimine değinilecektir. Bu yapılırken, *Arılar Masalı* daha yazılmadan önce bu metnin yaratılması ve dönüşümüne zemin hazırlayan ortam ile metin yazıldıktan sonra anlaşılmasını sağlayan bağlam birlikte kullanılmıştır. Ayrıca Bernard Mandeville'in şahsı, yaşadığı dönem ve eserleri üzerine elimizde bulunan literatürden faydalanılmıştır. Bununla birlikte tür ve sembolik anlatı meseleleri üzerine mevcut literatür incelenmiş ve araştırmanın amacına uygun bir biçimde kullanılmıştır.

Öncelikle bu çalışmanın ortaya çıkmasında en büyük emeğe sahip olan ve ben henüz kendisinin tez öğrencisi değilken bile (dört seneden fazla bir süredir) edebiyat ve felsefe alanındaki bilgilerimi derinleştirmeme yardımcı olan tez hocam Prof. Dr. Tahsin Görgün'e teşekkür ederim. Enstitümüzün başkanı ve ikinci tez danışmanım Prof. Dr. Recep Şentürk'e tüm öğrenciliğim boyunca bize sağladıkları imkandan ötürü müteşekkirim. Ayrıca tüm akademik hayatım boyunca beni hem bilgisi hem de ne zaman ihtiyacım olsa esirgemediği yardımı ile destekleyen Doç. Dr. Lutfi Sunar'a teşekkür etmek isterim. Ailem ve kardeşlerim de bu süreçte beni mümkün olan her türlü biçimde desteklediler ve arıyışlarını esirgemediler. Son olarak,

sevgili arkadaşlarım Betül, Damla and Mervenur'a teşekkür etmek istiyorum. Onların desteği olmasa bu tezi bitirmem mümkün olmazdı.

Firdevs Bulut

Istanbul, 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
ÖNSÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	xii
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ.....	1
1. MANDEVILLE’İN DÜŞÜNCESİ.....	7
1.a. Genel Hatlarıyla İskoçya ve İskoç Aydınlanması.....	7
1.b. İskoç Aydınlanmasının Başlıca Düşünürleri	12
1.c. Bernard Mandeville’in Entelektüel Yolculuğu	17
2. FABL (ARILAR MASALI).....	27
2.a. Arılar Masalı: Biçim, İçerik ve Edebi Gelenekle Olan İlişkisi.....	27
2.a.1. Metin.....	31
2.b. Fabl’daki Kavramlar ve Önemleri	39
2.b.1. Kötülük, Erdem – İkiyüzlülük, Övgü, Gurur.....	40
2.b.2. Toplum, Siyaset ve Medeniyet.....	47
2.b.3. Hıristiyan Ahlakı ve Kötülük-İyilik Problemi.....	49
2.c. Fable Genre.....	52
2.c.1. İngiliz Fabl Geleneği.....	57
2.c.2. Fabl türü bize ne vaat eder?	59
3. TÜR VE ÜRETİM.....	64
3.a. Mandeville’in Dönemi İçerisindeki Etkisi, Okunuşu ve Reddedilişi	64
3.a.1. Edebiyat Alanındaki Etkileri.....	64
3.a.2. Etik Alanındaki Etkileri	69
3.a.3. İktisat Alanındaki Etkileri.....	75
3.b. Türün Devamlılığı ve Farklı Medeniyetlerdeki Örnekleri.....	80
SONUÇ: BİR BİLGİ ÜRETİM METODU OLARAK FABL TÜRÜ	94
KAYNAKÇA	99

KISALTMALAR

A.g.e: Adı geçen eser

Bkz.: Bakınız

Vol: Cilt

GİRİŞ

Edebi bir metin hakkında yazı yazmak zor bir iştir. Edebiyat söz konusu olduğunda, örneğin bir roman, hikaye veya şiirden bahsettiğimizde işler biraz karmaşıklaşır: bir edebi metinden yazıldığı döneme, yazarına, metni yazma motivasyonuna ve hayat hikayesine, ayrıca yazıldığı ve okunmaya başladığı günden beri algılanma biçimine değinmeden bahsetmek imkansızdır. Bir metin hakkında ‘konuşurken’ veya bir metni değerlendirirken ortaya çıkan problemler göz önünde bulundurulduğu zaman türler arasında herhangi bir hiyerarşi olmadığı söylenebilir. Ancak edebi bir metinle ilgilenen herkes kendi özgün ilgi alanlarına sahiptir ve zaman geçtikçe aynı tür üzerinde daha çok vakit harcamaya başladıklarından dolayı o türü algılama biçimleri de daha anlamlı ve tutkulu bir hal alır. Bu araştırmanın yazarı için bu tür, fabldır.

Fablin uzun bir tarihi vardır ve hayvanlara, bitkilere veya aklımıza gelebilecek her türlü objeye ses ve hayat veren, farklı coğrafyalar ve arka planlardan gelen belki binlerce fabl yazarı ismi saymak mümkündür. İngilizce dilinde geniş bir fabl ve alegorik metin yelpazesi vardır. Eğitimi öncelikle İngiliz edebiyatı alanından gelen bir öğrenci olarak ben de bu araştırmam için bu alandan bir fabl seçtim. İkinci katmanda ise medeniyet araştırmaları alanında çalışan bir araştırmacı olarak, bu fablı genel geçer yorumlar üzerinden okumamaya; Batı düşüncesinin erken döneminde geliştirilen düşüncelere katkıları ve tam da erken modern denilen kavramın oluşmasındaki etkileri göz önünde bulundurarak interdisiplinler bir yaklaşımla yorumlamaya gayret ettim. Çalıştığım metin, Bernard Mandeville’in 1714’te kaleme aldığı *Arılar Masalı* (The Fable of the Bees) eseridir. Bu araştırmadaki odak noktam bir tür olarak fabl ile bilgi üretimi arasındaki ilişki olacaktır. Fabl türünü bilgi üretimi ve iletiminde bir tür teori olarak görüp göremeyeceğimizi sorgulamaya gayret edeceğim. Böyle bir soruyu sormamın temel nedeni, yazıldığı ilk günden itibaren *Arılar Masalı*’nın bir arı toplumunu seslendiren bir çocuk masalından ziyade, bir düşünce kitabı olarak okunmuş ve yorumlanmış olmasıdır. Aynı

zamanda dönemin düşünce biçimini şekillendiren -aynı zamanda dönem tarafından da şekillendirilen- birçok konunun yanı sıra bir iktisat, ahlak ve eğitim metni olarak okunmuştur. Burada tür, fikir üretmede bir vesile olarak kullanılmıştır ve yazar, bizatihi bu eylemi yaparken hiciv kullanarak okurundan bir nevi özür diler; ancak bunu yapmak zorundadır. Elbette bu sadece Arılar Masalı'nda görülen bir durum değildir. Ancak bu yüksek lisans tezinin sınırlarını gözetmek adına bu araştırma Avrupa edebiyatından bir eserle sınırlandırılmıştır. Bu eserin seçilmesinin diğer bir nedeni ise eserin ekonomi, ahlak, siyaset ve eğitim gibi birçok farklı alanın konusu olmasıdır; bu çerçevede bu esere farklı bakış açılarından yaklaşabilme şansına sahip olacağız. Sadece bir bakış açısına sınırlanmamak da, fabl türünü bir teori olarak anlama görevimizi kolaylaştıracaktır. Fabl alelade bir tür değildir, çok daha geniş bir imkanlar alanına sahiptir ve bu çalışmada amaç bu imkan dünyasına bir nebze olsun giriş yapabilmektir.

Bu araştırmanın ikinci amacı fabl türünü, yazılı edebiyatın bir metodu olarak kurgulamaktır. Bunu yaparken Arılar Masalı'nın yanısıra fabl türünün siyasi, ahlaki ve felsefi bilgi üretmede kullanıldığı diğer edebiyat eserlerinden örnekler de verilecektir. Bu örnekleri dikkate alarak bu türün ve bir metne bu şekilde yaklaşmanın bize sağladığı imkanlar ve ihtimaller üzerinde durulacaktır. Fabl türünü farklı şekilde kullanmanın yolları nelerdir? Diğer dünya edebiyatlarında eğitmek ve nasihat etmek amacı taşıyan siyasi metinler fabl türü yardımıyla nasıl kaleme alınmaktadır? Bu sorular üzerine düşünülecek ve bu çalışmanın gelecekte daha detaylı ve nitelikli araştırmalar yapılması için bir girişim olması amaçlanacaktır.

Bu araştırmanın ileriki sayfalarında mezkur eser hakkında detaylı bilgi bulmak mümkündür, o nedenle burada hikaye detayında grime gereği duyulmamıştır. Ancak bu metni çalışma motivasyonumuzdan bahsederek, öncelikle metnin hikayesinin eşi benzeri olmayan bir olay örgüsüne sahip olduğunu ifade etmek gerekir. *Arılar Masalı* zengin ve güçlü, ancak içerisinde her türlü yolsuzluk ve ahlaksızlığın yapılageldiği bir arı kovanının hikayesidir. Yazara göre arı kovanı, tam da bu kötülük ve yolsuzluklar sayesinde gelişebilmekte ve bolluk içerisinde bir

toplum haline gelebilmektedir; ayrıca iyi bir toplum inşa edebilmek için erdemli ya da dindar olmak herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Kişinin kötülüklerini ve erdemlerini bir arada ve olduğu gibi kabul etmesi, bu ikisini dengede tutmak üzerine çaba sarf etmesi ve böylece toplumun zaten var olan bu kötülüklerden fayda sağlayabilmesine odaklanması gerekmektedir. Şüphesiz ki *Arılar Masalı* hikayesi, anlatı öğeleri ve dil kullanım tarzı ile bizlere çok şey anlatacak, bunların hepsi ilerleyen bölümlerde tek tek detaylandırılacaktır.

Dünya edebiyat tarihinde bir edebi tür olarak fabl, fikir eserleri üretmede en çok faydalanılan vasıtalarından biri olmuştur. Daha önce ifade edildiği gibi, Hollandalı-İngiliz yazar Bernard Mandeville'in kaleme aldığı ve tam adı *Arılar Masalı* (Vızıldayan Kovan, ya da Düzenbazlar Dürüst Oldu) olan bu hikaye bu türdendir, böylece fabl türü yeni bir çerçeve kazanmış olmaktadır. Siyasi bir eser ve nasihatname hükmünde bir eser olan *Arılar Masalı*, genel anlamda toplum kavramından bahsetmekte ve insanoğlunun güçlü ve zayıf yönleri, üretim, toplumsal ilerleme ve ahlaki özelliklerine yoğunlaşmaktadır. Mandeville, arı toplumundaki hiyerarşiye odaklanarak bir toplumda ilerleme, gelişme ve sürekli devam eden üretim olması isteniliyorsa, bunun ancak gerçekçi olup insanların içlerinde bulundukları kötülükleri ve ahlaksızlıkları kabullenmeleri ile mümkün olacağını ifade etmektedir. Bu tür bir toplumda zayıflar her zaman güçlüler tarafından ezilecek, bireyler sürekli birbirlerine meydan okumak zorunda kalacak ve daha fazlasını kazanmak için en hayvani içgüdülerine ayak uydurmak zorunda bırakılacaklardır. Savunduğu ahlaki değerlerden dolayı açık bir skandal haline gelen, fakat aynı zamanda ilk yazıldığından beri onlarca kez tercüme edilen ve yorumlanan bu metin, bir takım fikirleri iletmede hayvanların nasıl sahne alabileceğini gösteren bir örnektir. Bu tür bir bilgi üretim metodu, *Arılar Masalı*ndan çok daha eskileri de olmak üzere, birçok farklı medeniyette kullanılan ve emsalleri bulunan bir metottur. Ayrıca bu metod her zaman fabl türü çerçevesinde sınırlı kalmamış, nasihatname niteliğinde metinler üretmede dilin metaforik kullanımını farklı medeniyetlerin edebiyatlarında çok uzun süredir kullanılan bir gelenek halini

almıştır. Örneğin Müslüman edebiyatlarında fabl türü ve hayvanların seslendirilmesi, benzer bir amaçla -genç nesli eğitmek ve devlet meseleleri hakkında tavsiyeler vermek- yazılan nasihatname yazma metotları her zaman var olagelmıştır. Bu metinler *Arılar Masalı*'nın da girebileceği bir çerçeveye oturtulmalıdır ve bir bilgi üretim ve siyasi tavsiyelerde bulunma metodu olarak fabl türü, hangi medeniyette yazılmış olursa olsun yeni bir teori üretmede bir vesile ve bir fırsat olarak düşünölmelidir. Fabl ve temsili anlatı türleri kendi başlarına eşsiz birer teori olarak düşünölebilmelidir, ve bu araştırmanın temel hedeflerinden biri de bu ihtimalin önce *Arılar Masalı* ve daha sonra da farklı medeniyetlerden, bilhassa Müslüman-Osmanlı dönemlerindeki anlatı türlerinden örnekler vererek izini sürmektir. Bu araştırmanın amacı *Arılar Masalı* ile benzer metinlerin arasında bazı ilişkiler ve etkileşimler bulunduğunu iddia etmek değildir. Ancak temsili ve metaforik anlatı ve öğretim metotlarının, hangi medeniyet veya zaman diliminde yazıldıklarına bakılmaksızın aynı çerçeve ve gelenek üzerinden değerlendirilebileceklerine işaret etmek, bu çalışmanın temel amaçlarından birini oluşturmaktadır. Türün bize sağladığı birçok imkan vardır ve bu araştırmanın diğer bir amacı da tür ve söyleyişin siyasi, felsefi ve toplumsal fikirlerin belagatli bir şekilde aktarılabilmesi için yarattığı olanaklara işaret etmektir.

Arılar Masalı üzerine bugüne kadar yazılıp çizilen literatür, büyük oranda siyasi iktisat alanı ile ilişkilidir. Temel prensibi olan “gizli kötölükler toplumsal iyiliklere yol açar” mottosu ile Adam Smith gibi liberal iktisat teorisinin büyük mimarlarını etkilemiş olduğuna inanıldığı için, *Arılar Masalı* büyük oranda bu bakış açısından değerlendirilmiştir. Bu tez yazılmadan önce yapılan araştırmada metnin sanatsal değeri, fabl türü üzerinden yaratılan farklı anlam katmanları veya yazarın siyasi bir meseleyi aktarırken bu türü kullanmadaki amacı gibi konulara dair değerlendirme ve yorumlar nispeten sınırlı kalmıştır. Bu nedenle bu araştırma metnin kapsama alanını daha edebi bir zemine çekmek amacını gütmektedir; fakat bunu yaparken aynı zamanda yazıldığı zamandan beri kendisine atfedilen özellikleri de elbette korumak durumundadır.

Esasen bu özellikler, 21. yüzyıldan okuyucular olarak bizlerin gördüğü ve anladığı şekliyle bu metnin temelini oluşturmaktadır. Bu sebeple metni yorumlarken bu yaklaşımlar da göz önünde bulundurulmuştur. Ancak temel vurgu fabl türünün kullanımı ve sembolik-metaforik anlatı meselesi üzerindedir. Birinci bölümde Mandeville'in düşüncelerini şekillendiren on sekizinci yüzyıl arka planı, metne teorik bir çerçeve kazandırmak amacıyla sunulmuştur. Mandeville'in entelektüel gelişimi ve içerisinde bulunduğu İskoç Aydınlanması bağlamı tanıtılmıştır. İkinci bölüm metnin analizi ve anlamına odaklanmaktadır. Metnin detaylı bir analizi yapılmakta ve fablın içerisinde kendini özellikle gösteren önemli kavramlar açıklanmaktadır. Bölümün devamında ise tür (genre) meselesi tanıtılmakta ve bir fikir metni üretirken fabl metninin ne gibi bir önemi olabileceği tartışılmaktadır. Anlatı yapıları ile birlikte türün kullanılması sonucu doğabilecek imkanlar ve problemler değerlendirilmekte ve fabl türünün bize sağladığı imkanlar sorgulanmaktadır.

Üçüncü bölümde metnin yazıldığı günden bu yana okunuşu, algılanışı ve yorumlanması üç farklı çerçevede değerlendirilecektir: edebi, ahlaki ve iktisadi. Bu sınıflandırmada amaç Fablın bir fikirler metni olarak üzerinde durduğu zemini sağlamlaştırmaktır. Fablın temsil getirme görevi tartışmaya açılmakta ve dünya edebiyatlarından farklı temsili anlatım örnekleri ile bu tartışma şekillendirilmektedir. Bu bölüm, fabl türü kullanımlarındaki ve bazen de metindeki seslenme biçimlerindeki benzerliklere işaret ederek siyasi, ahlaki, felsefi düşünceleri, hatta başlı başına bir sosyal teoriyi kurabilecek ve iletebilecek kapsayıcı bir metot üzerine tartışmanın kolaylaşabilmesi için bir zemin sunmaya gayret edecektir. Bunu yapmaktaki nihai hedef ise türün bu şekilde kullanımı ve temsil getirme metodunu, gelecekte daha derinlemesine araştırmaların yapılacağı bir fikir ve teori olarak kurgulamaktır. Bu araştırmanın arkasındaki gerçek motivasyon, şu sorulara verilecek cevaplar üzerinden anlaşılabilir: Fabl ve temsili anlatımı başlı başına bir teori olarak düşünmek mümkün müdür? Bu teori/türü diğer klasik anlatı türleri ile ilişkilendirmek mümkün müdür? Bu teori/türün teorik iddiaları ve

potansiyelleri neler olabilir? Diğer medeniyetlerin edebiyatlarında bu metot nasıl kullanılmıştır? Bu sorulardan yola çıkılarak, bu çalışmanın fabl türünün bir bilgi üretim metodu olarak sınıflandırılabilceğine dair bir gösterge olmayı amaçladığı ifade edilebilir.

1. MANDEVILLE'İN DÜŞÜNCESİ

1.a. Genel Hatlarıyla İskoçya ve İskoç Aydınlanması

On sekizinci yüzyıl, 'erken modern düşüncesi' ve genel hatlarıyla 'sosyal teori' dediğimiz olgunun çekirdek halini almaya başladığı zaman dilimine tekabül eder. Bunu özelleştirmek gerekirse, Bernard Mandeville'in de İskoç aydınlanması düşüncesi çerçevesinde eğitim görmüş önemli İskoç felsefecilerinden biri olarak kabul edildiğini eklemek elzemdir. Bu bölümde genel çerçevesiyle İskoç aydınlanması açıklanacak ve bu ana akım felsefe dönemini şekillendiren başlıca İskoç düşünürleri tanıtılacaktır. Bu araştırmanın kapsamını gözeterek ve asıl konumuza yeterince sadık kalabilmek için, bu bölümde ele alınacak İskoç felsefecileri Mandeville'in fikirlerini okumuş, yorumlamış, etkisinde kalmış ya da Mandeville'in düşüncesinde iz bırakmış olan isimler olacaktır. Bu şekilde İskoç aydınlanmasının genel bağlamı daha iyi anlaşılabilir ve bu bağlamın Mandeville ile olan direkt ilişkisi anlaşılabilir.

Buraya geçmeden önce İskoçya'yı ve İskoç aydınlanmasına zemin hazırlayan sosyal, coğrafi ve sosyo-politik bağlamı tanımak önemlidir. İskoçya'da özellikle 1670'lerden sonra üniversitelerde ve genel olarak halk bilincinde bağımsız bir devlet olma isteğine yönelik bir canlanma olmuştur. Kabaca 1690 ve 1707 yılları arasında İskoçlar bir millet olarak gelecekları hakkında tartışmaya başladılar. İktisadi büyümenin hangi koşullar altında gerçekleşebileceğini tartışmanın yanısıra, hem ticari hem de ticaretten bağımsız çözümler üretme arayışına girdiler¹. Esasen bu dönemde İskoçya, ikitsadi ve siyasi istikrar açısından çok da gelişmiş bir ülke değildi. Ülke toprakları, on sekizinci yüzyılda eskisine nazaran daha yüksek bir nüfusu taşımaktaydı. Bunun sebebi kısmen gittikçe kötüleşen tüketim standartları olmakla beraber, aynı zamanda

¹ Roger Emerson. "The contexts of Scottish Enlightenment", **The Cambridge Companion to the Scottish Enlightenment**. Editor: Alexander Broadie. (Cambridge, UK: Cambridge UP, 2003). Print. (p. 11)

toprak kullanımının gitgide daha etkili bir hal alması ve pazarlardaki değişimdi.² Öte yandan İskoçların eğitim ve özellikle mesleki eğitime verdikleri önem de insanların ve özellikle erkek nüfusun hayatlarını kazanmak için ülkeden ayrılmasına bağlıydı. Örneğin on sekizinci yüzyıl boyunca yaklaşık 3.500 ile 6.000 arasında eğitimli İskoç doktor geçimlerini sağlayabilmek için ülkeden ayrıldı.³ Bu nokta, İskoçya ve Avrupa arasındaki canlı ilişkiyi anlayabilmek açısından önem taşımaktadır. Uzun yüzyıllar boyunca İskoç ilim adamları Avrupayla oldukça yakın bir ilişki içerisinde olmuşlardır – tarih boyunca uzun yıllar eğitimleri için Avrupa üniversitelerine gitmişlerdir ve bu nedenle Fransa, Almanya ve İngiltere gibi ülkelerin kurumlarında şekillenen düşüncelere aşina olmuşlardır. Bu etkileşim, İskoç düşünürlerinin ve üniversitelerinin bu bölgelerde yeşeren fikirleri tanımasına yardımcı olmuş, kendi düşünüş ve üretim biçimlerini şekillendirmelerinde de büyük oranda etkili olmuştur.

İskoç aydınlanması toplumda yarattığı değişimler açısından kozmopolit bir hareket olarak görülebilir. İskoç felsefecilerinin temel problemlerinden biri tarihin ve toplumun ilerlemesi düşüncesidir. İskoç felsefecileri genel olarak iki tür tarih yazımı metoduna sadık kalmıştır: biri anlatı tarihi, diğeri de konjektürel tarihtir. Anlatı tarihi olayları kronolojik bir sırada ele alır ve olayları hikaye temelli kaydeder. Öte yandan İskoç aydınlanmasının çok tartışılan ve bir nevi karakteristik özelliklerinden biri konjektürel tarihtir. Bu tarih yazım şekli İskoç felsefeci Dugald Stewart (1753-1828) tarafından şekillendirilmiş ve dönemin düşünürleri üzerinde büyük etki yapmıştır. Kronolojik sıra ve hikayeleri baz almanın yanısıra, konjektürel tarih olayların sebepleri ve arkasındaki motivasyonların da tartışılmasına alan açan ve bazı olaylar üzerinde etkili olmuş olabilecek doğal sebepleri de hesaba katan bir tarih yazım türüdür. Stewart’a göre konjektürel tarih, insanoğlunun içinde bulunduğu “bozulmamış doğal halin ilk çabaları” ile

² J. S. Gibson and T. C. Smout, “Scottish Food and Scottish History, 1500-1800”, **Scottish Society, 1500 1800**, Editors: R. A. Houston and I. D. Whyte, (Cambridge: Cambridge University Press, 1989). (pp. 59-84).

³ Roger Emerson. “The contexts of Scottish Enlightenment”, **The Cambridge Companion to the Scottish Enlightenment**. Editor: Alexander Broadie. (Cambridge, UK: Cambridge UP, 2003). Print. (p. 11). Bu figür Emerson’un on sekizinci yüzyıldaki tıp dünyasına dair yayınlanmamış çalışmasından gelmektedir.

“kusursuz bir şekilde yapay ve karmaşık durumlar” arasında bir ‘süreç’ ya da ‘ilerlemeyi’ izlemektedir. Bir olayın ortaya çıkış şekli üzerinden tarih sürecini izleyemiyorsak eğer, o zaman onu tetiklemiş olabilecek doğal sebeplere odaklanmamız gerekir. ⁴ Onun tarih anlayışına göre tarihte görülen gerçek ilerleme her zaman en doğal ilerleme değildir. Konjektürel tarihler zamanın en başında başlar. Bu başlangıç farklı felsefeciler tarafından farklı şekillerde adlandırılmıştır: “insanın ilkel durumu”, “kaba ve yontulmamış yığınlar” (Ferguson), “orjinal ve en basit toplum durumu” (Robertson), “toplumun en erken dönemleri”, “yeni oluşan toplum” (Kames), “kaba dönemler”, “barbarlar” (Millar), “ilk kaynak”, “dünyanın ilk çağları” (Hume), “kaba, yontulmamış dönemler”, “toplumun ilk çağları”, “erken ve vahşi durum” (Smith), “vahşi kabileler” (Stewart) ve benzeri gibi⁵. Burada görülebileceği üzere İskoç felsefecileri bu başlangıçları tarihin en eski ve antik çağlarında konumlandırmaktadırlar. Bu tür anlatı ve konjektürel tarih yazımları her zaman birbirinden kolayca ayırt edilemeyebilir; İskoç felsefecileri için de Adam Smith ve David Hume’un da dahil olduğu birçok farklı tartışmaya neden olmuştur. Hopfl bu terimler arasında iyi bir ayırım yapmakta ve konjektürel tarihi anlatı tarihinden ayırmayı zorlaştıran etmenleri şu şekilde açıklamaktadır:

Konjektürel tarih, olayların makul bir biçimde sıralanması, bu sıralama için kanıt bulma veya yaşanan değişimlerin açıklanma şekilleri yönünden ayrılmamaktadır (çünkü ikisi arasında bu açılardan herhangi bir fark yoktur). İkisini birbirinden ayıran, konjektürel tarih yazımında anlatılan olay zincirleri tipik, anlatı tarih yazımındaki olay örgüleri ise eşsiz ve spesifiktir.

Burada önemli bir nokta şudur: konjektürel tarihin konusu o veya bu toplum, ya da insan ırkı değildir, konjektürel tarih tipik toplum, ulus ya da halk gibi yalın kavramları temel almaktadır.⁶

⁴ Dugald Stewart, “An Account of the Life and Writings of Adam Smith”, prefixed to Adam Smith, **The Theory of Moral Sentiments** (reprint; New York, 1966). (pp. xli-xlii).

⁵ Harro Maximillian Hopfl, “From Savage to Scotsman: Conjectural History in the Scottish Enlightenment.” **Journal of British Studies**, 17.2 (1978): 19–40. Print. (p.24)

⁶ A.g.e., (p.23)

Bu nedenle İskoç konjektürel tarihi, on dokuzuncu yüzyılın ‘tarihsel evrim’ manzaralarından ayrı tutulmalıdır⁷.

İskoç felsefecilerinin tarih yazımsal bakış açılarından sonra, diğer bir önemli konu ilerleme anlayışıdır. İskoç aydınlanmasının en tanımlayıcı kavramlarından birisi ilerlemedir. Bu dönemde yaşayan veya yazan neredeyse tüm düşünürler bu meseleyi kendi bakış açılarından ele almışlardır. Bu dönemde toplum ve toplumun gelişimine dair meseleler oldukça önemlidir ve İskoç düşünürleri “toplumun gelişimi” olarak tanımladıkları konuyu yorumlama ve keşfetme gibi ortak bir düşünsel çaba içerisindeyler. Aydınlanma düşüncesi ve bilhassa İskoç aydınlanmasına dair önemli çalışmalara imza atan düşünür John Robertson, konferanslarından birinde şöyle bir ifade kullanır: “Aydınlanmanın temel öğelerinin kurgulandığı yer İskoç aydınlanmasıdır: temel mesele, iktisadi ve toplumsal meselelere odaklanan vatansever gruplar ve topluluklar ile ortak kronolojik ve coğrafi konumda var olmaya çabalayan geri kalmış ve modern dünya anlayışının oluşumudur”⁸. Bu durum, özellikle on sekizinci yüzyılın başlangıcında İskoçya ve oradaki toplumsal yapı için doğrudur. İskoç aydınlanmasının gelişimine katkıda bulunan birçok farklı aktör vardır: üniversiteler, yayınevleri, öğrenci ve yazar kulüpleri bunların başında gelmektedir. Bu aktörler ve takipçileri, hem siyasi sınırların ötesinde bir fikir paylaşımına açık ve istekli kozmopolit gruplardan, hem de kendilerini toplumlarının gelişimine adayın vatansever gruplardır. İskoçlar bu harekete, çabalarının birleştirici teması ve kendi toplumlarına dair bir amaç olarak gördükleri toplumun ilerlemesi düşüncesine olan yakınlıklarından ötürü dahil olmuşlardır. Ayrıca ülkede iktisat ve siyaset, on sekizinci yüzyıl İskoç toplumsal düşünürleri ve politik iktisatçıların eserlerinde de görülebileceği üzere bir arada işlemekteydi. Bunun sonucu olarak, İskoç aydınlanmasında

⁷ Bu problemin detaylı bir tartışması için, bkz Ronald Meek, "Adam Smith, Turgot and the Four Stages Theory," **Journal of the History of Political Economy**, III (Spring, 1971), ve Alan Swingewood, "The Origins of Sociology," **British Journal of Sociology**, XXI, 2 (1970).

⁸ John Robertson, **The Scottish Contribution to the Enlightenment**. (e-seminars in history) (St Hugh's College, University of Oxford, 1997). (p.1).

ortaya çıkan sosyal teori İngiltere, Hollanda ya da Fransa'dan ithal edilmiş bir düşünce ve eylem bütünü değildi; aksine İskoç toplumunu ve devletini çok yakinen tanıyan İskoç düşünürleri William Paterson, Sir Robert Sibbald, Saltoun'lu Andrew Fletcher gibi isimlerin ülke problemlerine dair önerdiği analiz ve çözümlere dayanan yerel kökenlere sahipti⁹.

Bu bağlamda İskoçya'daki ilmi hayat yukarıda bahsedilen nedenlerden ötürü büyük bir gelişmeye tanık oldu. Bu nedenlerden biri el yazma eser kopyalama teknikleri ile birlikte baskı makinasının gelişimidir. Bu el yazma hareketini kimin başlattığı kesin olmamakla birlikte, bu hareketin İskoçya içinde ve dışında bilgi ve fikir paylaşımının artırılmasına yönelik bir çaba olduğu aşikardır¹⁰. Erken modern İskoçya'da ilmi hayatın geliştiği diğer bir alan ise üniversitelerdir. Bu çalışmada ismi zikredilecek olan neredeyse tüm İskoç düşünürleri İskoçya'daki bir üniversiteye bağlıdır ve bu da hem kendi kariyerleri hem de İskoç aydınlanmasının gelişimi açısından çok önemli bir köşe taşı temsil etmektedir. Üniversiteler, gönüllü bilgi evleri, kütüphaneler ve yerel bir yayınevi bu entelektüel hareketin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Ancak bunların en eskisi ve önemlisi üniversitelerdir. Kuruluş sırasına göre İskoçya'daki en önemli üniversiteler şunlardır: St Andrews, Glasgow, Edinburgh, and King's ve Aberdeen'deki Marischal Colleges¹¹. İskoçya'nın üniversiteleri doğa bilimleri ve felsefe, sanat, tıp ve edebi eleştirinin aynı anda öğretildiği eğitim kurumlarıydı. Ancak ahlak felsefesi bölümlerinde bazı değişikliklere gidilmesi gerekti çünkü üniversiteler genel anlamda kraliyete bağlıydı ve 1689'dan önce yaygın olan Aristocu skolastik düşünce mutlak monarşiyi, miras haklarını ve pasif itaatkarlığı kesin bir şekilde destekliyordu.¹² Bunu değiştirebilmek için Edinburgh'dan William Law ve William Scott ile Glasgow'dan Gershom Carmichael, yeniden formülize edilmiş skolastik düşünce teolojisi yerine Pufendorf'un doğal hukuk ve doğal hak

⁹ Roger Emerson. "The contexts of Scottish Enlightenment", **The Cambridge Companion to the Scottish Enlightenment**. Editor: Alexander Broadie. (Cambridge, UK: Cambridge UP, 2003). Print. (p. 11).

¹⁰ John Robertson. **The Case for the Enlightenment: Scotland and Naples, 1680-1760**. (New York: Cambridge UP, 2005), Print. (p. 109).

¹¹ A.g.e., (p. 109-110).

¹² A.g.e., (110).

teorisini üniversitelerde okutmaya başlamışlardır. Bu değişikliğin yegane amacı on sekizinci yüzyıl İskoç üniversitelerinde felsefe eğitimine kabul edilebilir ve sürdürülebilir bir temel altyapı kurmaktır¹³.

Bu konuyla ilişkili olarak, eğer İskoç aydınlanmasının kurucu babası olarak isimlendirilecek biri varsa o da 3. Argyll Dükü'dür, çünkü kendi düşüncelerini geliştirme imkanı arayan yetenekli isimlere kariyer kapılarını açmak için çok önemli adımlar atmıştır. İskoç kurumlarına bu çalışmanın devam eden kısımlarında tanıtılacak ve İskoç düşüncesinin en önemli figürleri olan Francis Hutcheson ve Adam Smith gibi düşünce adamlarını, William Wishart II, William Robertson, John Home, Adam Ferguson, William Wilkie ve George Campbell gibi rahip ve papazları yerleştirmiştir¹⁴. O halde İskoçya'daki aydınların büyük başarılarının, onlarla aynı görüşleri paylaşan, değer ve fikirlerini empoze etme ve toplumlarını etkileme gücüne sahip güçlü kişilerin sponsorluğu altında gerçekleştiğini ifade etmek mümkündür.

1.b. İskoç Aydınlanmasının Başlıca Düşünürleri

Bu bölümde İskoç aydınlanmasının entelektüel ve felsefi atmosferini şekillendiren öncü isimler kısaca tanıtılacaktır. Ayrıca bu isimlerin Bernard Mandeville'in fikirleri ile olan bağlantılarını anlamak açısından ülkeleri ve yaşadıkları dönemle olan ilişkilerine değinilecektir. Ancak burada düşünülmesi gereken önemli bir not vardır: 'İskoç aydınlanması' başlığı altında sınıflandırılan düşünürlerin tamamı İskoçya etnik kökeninden gelmemektedir. Bu tür bir sınıflandırmanın yapılmasının temel nedeni, İskoçya'nın, üniversitelerinin, kütüphane ve özgür düşünce topluluklarının geliştiği entelektüel çevrenin ağırlıklı bir İskoç bağlamına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir önemli nokta da, burada tanıtılacak olan düşünürlerin neredeyse tamamı 'doğa felsefecisi' olarak da sınıflandırılıyor olmasıdır. İlgilendikleri sorun

¹³ A.g.e., (110-111).

¹⁴ Roger Emerson. "The contexts of Scottish Enlightenment", **The Cambridge Companion to the Scottish Enlightenment**. Editor: Alexander Broadie. (Cambridge, UK: Cambridge UP, 2003). Print. (p. 16).

ve meseleler genel çerçevesiyle benzemekte ve bu konular da çoğunlukla insan doğasına dair meseleler etrafında şekillenmektedir.

Bu düşünürlerden biri olan Francis Hutcheson (1694-1746) ahlak felsefecisidir. 1710'da Glasgow Üniversitesine girmiş ve felsefe, Latince, Yunanca ve genel edebiyat eğitimi almıştır¹⁵. O halde İskoçya'da ve bir İskoç üniversitesinin entelektüel çevresine yetişen bir düşünür olduğu söylenebilir. Çalışmaları kendi çağdaşı olan büyük felsefeciler tarafından çok büyük bir ilgi görmemiştir, bu isimlerden biri de David Hume'dur. Ancak ahlak felsefesi tarihine olan katkıları, özellikle ahlak duygusu teorisi düşünülecek olduğunda çok önemli ve eşsizdir. Bu ilgisizlik Hutcheson açısından çok da olumsuz bir durum değildir, mesela David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir Tez* eserinin önsözünde özellikle de ahlak felsefesi konusunda Hutcheson'a olan borcunu alenen kabul etmektedir¹⁶. Ayrıca Hume, Locke ve Mandeville'e de (bu çalışmanın devamında ele alacağımız) insan doğası yaklaşımlarıyla kendi düşüncelerini etkilemiş olan felsefeciler olarak referans vermektedir. Hutcheson'un yeni yaklaşımı ahlak felsefesinin deneysel metotları olarak tanımlanabilir. Ona göre ahlaki ayrımlar ahlaki duyguyla ayırt edilebilir ve ahlak felsefesinde "büyük bir tarihi öneme sahip olan ve sonsuz fayda sağlayan egoizm ve rasyonalizm gibi düşüncelere dair bir takım reddiyeler sunar"¹⁷. Bu zaviyeden bakıldığında Mandeville'in insan doğasının bencilliği hakkındaki fikirlerine neden karşı çıktığı daha iyi anlaşılabilir.

İskoç aydınlanmasının diğer bir önemli ismi David Hume'dur (1711-1776). Edinburgh Üniversitesi'nde Latince ve Yunanca, tarih ve edebiyat, antik ve modern felsefe eğitimi almıştır. Birçok alanda çok önemli eserler kaleme almıştır ve bu araştırmada onun çalışmalarına

¹⁵ Jensen, Henning. **Motivation and the Moral Sense in Francis Hutcheson's Ethical Theory**. (The Hague: Nijhoff), 1971. Print. (p. 5).

¹⁶David Hume, **A Treatise of Human Nature**. Editors: L. A. Selby-Bigge and P. H. Nidditch, (Oxford: Clarendon, 1978). Print.

¹⁷Jensen, Henning. **Motivation and the Moral Sense in Francis Hutcheson's Ethical Theory**. (The Hague: Nijhoff), 1971. Print. (p. 4).

yeterince referans ve açıklama getirmek mümkün değildir. Ancak bir İskoç düşünürü olan ve İngilizce dilinde yazan düşünürler arasında en üretken isim olan Hume, İskoç felsefi atmosferinin arka planında oldukça merkezi bir noktada durmaktadır. En önemli felsefi eserleri arasında *A Treatise of Human Nature* (1739–1740), *An Enquiry Concerning Human Understanding* (1748) ve *Concerning the Principles of Morals* (1751) sayılabilir. Hume’un bu eserlerde ele aldığı temel konu insan doğasıdır ve *Treatise*’de bunu açıkça ifade etmektedir. Temel amacı deneysel metotları ahlaki konulara uygulamaktır. Hume’a göre “ahlaki” olan sadece etik alanına dair değildir, *Enquiry*’nin başında belirttiği gibi ahlak darken daha genel anlamıyla insan doğasını kastetmektedir. Ahlak felsefesini de “insan doğası bilimi” olarak tanımlamaktadır.¹⁸ Aaron Garrett’e göre David Hume gibi birkaç İskoç felsefecisinde daha “insan doğasının felsefi analizi ve insan toplumlarının, insan tarihinin ve doğal dünyanın ‘deneysel’ analizi, insan ve sosyal bilimlerin yükselişine vesile olan özgün bir sentezde bir araya gelmiştir”¹⁹. Bu şekilde çok güçlü bir felsefeci olarak Hume, İskoç düşünce örgüsünde ve erken modern dönemin toplumsal düşüncesinin şekillenmesinde bir köşe taşı olarak var olmuştur.

Adam Smith (1723-1790) İskoç ahlak felsefecisi ve politik iktisatçıdır. Glasgow ve Oxford Üniversitelerinde eğitim görmüş ve daha sonra edebiyat, retorik ve bilim tarihi dersleri vermek üzere Edinburgh Üniversitesi’ne dönmüştür. En çok tanınan, okunan ve tartışılarak alanının öncüsü haline gelen en önemli iki eseri *Ahlaki Duygular Teorisi* (1759) ve *Ulusların Zenginliğidir* (1776). Esasen bir ahlak felsefecisi olan Smith öncelikle duygular ve mülkten yola çıkarak oluşturduğu iktisat teorisi ile bilinmektedir, bu teoiyi *Ahlaki Duygular Teorisi* eserinde detaylandırmaktadır. Ona göre diğer insanlarla duyguları paylaşmak ve onlarla

¹⁸ David Hume, Charles William Hendel (editor), **An Inquiry concerning Human Understanding: With a Supplement, An Abstract of A Treatise of Human Nature**. (Indianapolis: Bobbs-Merrill Educational Pub., 1955.) Print. (p.15-16).

¹⁹ Aaron Garrett, “Anthropology: the ‘original’ of human nature”, **The Cambridge Companion to the Scottish Enlightenment**. Editor: Alexander Broadie. Cambridge, UK: Cambridge UP, 2003. Print. (p. 79).

sempati kurmak en önemli insani özelliktir ve erdemler, insanların birbirleri arasında kurduğu bu karşılıklı duygusal ilişki üzerinden doğmaktadır²⁰. Smith, bu eseriyle iktisadi düşünce tarihinde yeni bir çığır açmış ve döneminin entelektüel dünyasında en önemli politik iktisatçı olarak tanınmıştır. Ayrıca ahlak felsefesi ve -bizim çalışmamız için de önemli bir nokta olarak- edebiyatla da çok yakından ilgilenmiştir. Smith, çok iyi bir edebiyat okuyucusu olmasının yanısıra çok da iyi bir edebiyat eleştirmenidir. En önemli eseri olarak kabul edilen Ulusların Zenginliğinin “Smith’in geniş ilgi dünyasının iktisat, ahlak, siyaset felsefesi ve içtihat bilimi ile bilim, psikoloji ve edebiyatı bir araya getiren” bir eser olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca İngiliz dilinin ve özellikle de Augustan döneminin büyük şairlerine hayranlık duymuş ve bu dönemin Swift, Dryden, Pope ve Gray gibi büyük şairlerinin açık ve anlaşılır yazı üsluplarından övgüyle bahsetmiştir²¹. Smith’in bu yönü bizim araştırmamız için büyük öneme sahiptir çünkü Mandeville de bir şekilde Augustan edebi dünyasının bir parçası olarak kabul edilmektedir ve yukarıdaki büyük şairlerin üsluplarından büyük oranda etkilenmiştir. Bu konu, Mandeville’in yorumlanışını tartışacağımız bölümde detaylı bir biçimde ele alınacaktır.

Dugald Stewart (1753-1828) dönemin entelektüel çevresinin şekillendirilmesinde büyük bir etkisi olan diğer bir İskoç düşünürüdür. Edinburgh Üniversitesinde uzun yıllar profesör olarak görev yapmış ve aynı zamanda ahlak felsefesi bölüm başkanlığını sürdürmüş bir ahlak felsefecisidir. Akademik ilgileri arasında matematik, astronomi, iktisat, etik, felsefe, siyaset bilimi ve edebi eleştiri bulunmaktadır. Çok geniş bir ilgi ve çalışma alanı olmasından da anlaşılabilir üzere, kendi dönemi ve İskoç aydınlanması için de çok önemli bir figürdür. Tam olarak İskoç aydınlanması olarak tanımladığımız dönemin, yani kabaca 1730 ve 1800 yılları arasını kapsayan zaman diliminin içerisinde doğmuştur. Elbette bu dönemin tam

²⁰ Adam Smith, **The Theory of Moral Sentiments**, Editors: D. D. Raphael and A. L. Macfie, (Oxford: Oxford University Press, 1976), (21-22, 110-113, 135-136).

²¹ Renata Jermolovicz, “Remarks on Adam Smith’s Lectures on Rhetoric and Belles Lettres”, **Studies in Logic, Grammar and Rhetoric**, (7-20, 2004). (p. 199).

sınırlarını yansıtan bir tanım değildir ancak bazı belli başlı Avrupa ülkelerindeki düşünüş biçimleri ve fikirlerin birleşimini yansıtır niteliktedir. Stewart da birçok farklı disiplindeki etkisinden ötürü bu derlemenin tam merkezinde yer almaktadır. Çok iyi bir eğitimci olmasının yanı sıra siyasetle de aktif bir şekilde ilgileniyordu²². En önemli felsefi çalışmaları arasında *Outlines of Moral Philosophy* (1793), *Philosophical Essays* (1810), *Philosophy of the Active and Moral Powers of Man* (1828), ve 1792, 1814 ve 1827’de üç bölüm halinde yayınlanan *Elements of the philosophy of the human mind* sayılabilir. Stewart bu eserlerde çağdaşları gibi doğa felsefesi ve akıl arasındaki ilişkiye odaklanmıştır ve bu kavramları deney ve gözlem ile ilişkilendirmeye çalışmıştır. Ayrıca çalışmamızda detaylı bir biçimde değinilen konjektürel tarih kavramının da kurucu fikir babalarından biridir.

Stewart’ın hocası ve aynı zamanda önemli bir İskoç aydınlanma düşünürü olan diğer bir isim Thomas Reid’dir (1710-1796). İskoç aydınlanmasının asıl hocalarından biri olarak kabul edilmektedir. Francis Hutcheson ve Thomas Reid tarafından eğitilen İskoçlar “Kuzey Amerika’ya seyahat ederek ileriki zamanlarda büyük üniversitelere dönüşecek olan kolejlerde ders vermiş ve idarelerinde bulunmuşlardır”²³. Reid, özgür irade, algı ve sebep sonuç teorisi tartışmalarının da içerisinde yer aldığı ortak akıl felsefesi ile tanınmaktadır. Aberdeen Üniversitesinde eğitim görmüş ve 1752 yılında oraya hoca olarak geri dönmüştür. Burada kaldığı süre boyunca *An Inquiry Into the Human Mind on the Principles of Common Sense* (1764) adlı eserini yazmıştır. Bu eserde beş duyu problemi ve dış dünyayı bu duyularla nasıl algıladığımızı ve tecrübe ettiğimizi tartışmaktadır. Reid’in diğer önemli eserleri şunlardır: *Essays on the Intellectual Powers of Man* (1785) ve *Essays on the Active Powers of Man* (1788). İlk eserde dış dünyanın algılanması problemini duyulardan hafıza, bilgi, hayal dünyası, hüküm,

²² Gordon Macintyre, **Dugald Stewart: The Pride and Ornament of Scotland**. (Portland, Or.: Sussex Academic, 2003). Print. (p. 2-3)

²³ Alexander Broadie. **The Cambridge Companion to the Scottish Enlightenment**. Cambridge, UK: Cambridge UP, 2003. Print. (p. 6).

mantık yürütme ve tat almaya doğru genişletmekte, ikinci eserde ise etik, insan doğası ve insan etkinliği üzerine tartışmaktadır. Sahip olduğu büyük ünü ise daha önce Shaftesbury ve Hutcheson'un da dahil olduğu eski ortak akıl teorilerini geliştirmek üzere kendi ortak akıl felsefesini kurarak kazanmıştır.

Bu şekilde geniş bir felsefeciler bütününden yola çıkarak İskoç aydınlanmasının ahlak felsefesi, insan doğası, politik iktisat ve edebiyat üzerinden şekillenen bir düşünce biçimi olduğunu ifade etmek mümkündür. Burada ismi zikredilen felsefecilerin hepsi bu alanlarla bir şekilde ilişki içerisindedir ve Mandeville'in yetiştiği entelektüel ve edebi bağlam bu şekilde oluşmuştur. O halde şimdi bir İskoç düşünürü olarak Bernard Mandeville'e dönebiliriz.

1.c. Bernard Mandeville'in Entelektüel Yolculuğu

Bu bölümde Mandeville'in hayatı ve entelektüel gelişimi detaylı bir biçimde ele alınacaktır. Ayrıca kendi teorilerini kurgularken etkilendiği isimler ve düşünce okulları analiz edilecek ve bunların Arılar Masalı ile olan ilişkisi açıklanacaktır. Entelektüel gelişimi iki temel kanal üzerinden irdelenecektir: (Arılar Masalı harici) eserleri ve düşünce sistemini geliştirirken direkt etkilendiği isimler.

1670 yılında Rotterdam'da doktor bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Bernard Mandeville, bu şehirdeki Erasman/Illustrious Okulunda eğitim görmüştür ve muhtemelen Pierre Bayle'in öğrencisi olmuştur. Pierre Bayle orada ders vermiş ve Aydınlanmanın da önemli figürlerinden biridir. On beş yaşında Mandeville Leiden Üniversitesi'ne felsefe ve tıp eğitimi için girmiş, her iki alanda da tezlerini tamamlayarak doktorasını almıştır²⁴. Tıp ve felsefe alanındaki kariyeri, insan doğası ve insan doğasının toplum içerisindeki yeri konularında üretmesi ve eleştirebilmesi için gereken altyapıyı oluşturmuştur. 1690ların başında Londra'ya taşınmış ve doktor olarak

²⁴John Robertson. **The Case for the Enlightenment: Scotland and Naples, 1680-1760**. (New York: Cambridge UP, 2005), Print. (p. 262).

görev yapmaya başlamıştır ve 1733 yılında vefat edene kadar asıl mesleği olan doktorluğa devam etmiştir. Ancak bir felsefe yazarı olarak isim yapmak Mandeville'in hedefleri arasında olmuştur. İlk yayınları nazım biçimindedir ve 1703'de yazılan *The Pamphleteers: A Satyr and Some Fables after the Easie and Familiar Method of Monsieur de la Fontaine* de bunlardan biridir. Bu eserde Mandeville 1688'deki Şanlı Devrimi ve Kral William III'ü eleştiren hiciv yazarlarına saldırmaktadır. Ayrıca La Fonten'in fabllarından bir tercüme dizisi hazırlamış ve bu eseri kendi *Vızıldayan Kovan* (1705) eseriyle birleştirmiştir. Bu eser, *Arılar Masalının* ilk taslak versiyonudur. *Vızıldayan Kovan* Mandeville'in umduğu tepkileri alamamıştır, bu nedenle yazar yazı kariyerine düzyazı ile devam etme kararı almıştır. Ancak *Vızıldayan Kovan*, *Arılar Masalı: Gizli Kötülükler, Toplumsal Fayda* ismiyle ve eserle birlikte 'Enquiry into the Origin of Moral Virtue' ve şiiri açıklayan yirmi 'Remarks' (Sözler) bölümü tekrar yayınlandığında gelen tepkiler büyük oranda değişmiştir. Bu yeni baskıda *Vızıldayan Kovan* hikayenin kurgusal fabl metni olarak aynı kalmış ancak yukarıda bahsedilen bir takım eklemeler yapılmıştır. Fabl 1723 yılına kadar çok büyük bir yankı uyandırmamıştır. 1723'te 'Essay on Charity and Charity Schools' ve 'A Search into the Nature of Society' adında iki ek bölümle birlikte tekrar yayınlanmıştır²⁵. Bu edisyondan sonra Fabl iktisat ve ahlak düşüncesi bağlamında okunup yorumlanmaya başlanmıştır. Mandeville'in iktisat düşüncesi ise kendinden önceki Hollanda'lı Desiderius Erasmus (1466–1536), Thomas Hobbes (1588–1679), and Pierre Bayle (1647–1706) gibi düşünürler tarafından etkilenmiştir²⁶.

Mandeville'in yazıları ve eserleri hakkında hayatından daha çok bilgiye ulaşmak mümkündür. Bu nedenle entelektüel gelişimini takip ederken eserleri üzerinden devam etmek daha faydalı olacaktır. Hayatının büyük bir çoğunluğunu doktor olarak geçiren Mandeville doğa felsefesine de büyük bir ilgi duymuştur; bu ilgi doktorluk mesleğindeki çalışmalarına da yansımıştır.

²⁵ A.g.e., 263.

²⁶ Louis C. Rutledge, "The Fable of the Bees by Bernard Mandeville (1670–1733) and Its Influence in Literature and Economic Theory". *American Entomologist*, (Vol. 52. 2006). p. 3

Ancak aynı zamanda döneminin toplumsal ve siyasal düşüncesiyle de yakından ilgilenmiştir. Örneğin *The Mischiefs that Ought Justly to be Apprehended from a Whig-Government* (1714) adlı eserinde Whig partisine olan desteğini açıkça göstermekte ve bunun nedenlerini sıralamaktadır. Mandeville'e göre Whig hükümeti (*Arılar Masalında* arı kovanındaki mükemmel istikrarlı toplumsal durumu da anlatmak için kullandığı iki kavram olan) zalimlik ve 'çılgın demokrasi' arasında denge sağlayabildiği için başarılı olmuştur. İngiltere'deki Büyük Devrim çerçevesi içerisinde de bu denge mutlak hükümdarların güçlerini kısıtlamak yoluyla sağlanmıştır²⁷. Bu kitap, Whig ve Tory partilerinin birer destekçisi olan iki figürün arasında geçen tartışmaları içeren diyalog formunda bir eserdir. Bekleneceği üzere bu diyaloglarda hükümetteki Tory pratiklerine ciddi bir eleştiri ve Whig ilkelerinin savunusu yer almaktadır²⁸. Mandeville hiciv ve sembolizm konusundaki yeteneğini bu eserde de göstermektedir. Whig destekçisi karakterin ismi Loveright (sevgi ve barış) iken, Tory destekçisinin adı Tantivy'dir; bu kelime İngilizcede sağa sola koşturan bir atın yalpalarken çıkardığı ayak sesleri anlamına gelir²⁹. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere Mandeville'in hicivli dili, hangi konu üzerine yazıyor olursa olsun neredeyse tüm eserlerinde görülebilir.

Mandeville'in kronolojik sıraya göre en son kaleme aldığı diğer bir siyasi eser *Free Thoughts on Religion, the Church and National Happiness* (1720) adındadır. Bu eserde yine Whig hükümetinin avantajlarından bahsederken, hükümetin dini kurumlarının meşruiyeti hakkında şüpheli bir yaklaşım benimsemektedir. Ayrıca dini sonsuz ve ölümsüz gücün kabulü şeklinde tanımlamaktadır. Tanrı bilgisine dair şüpheli bir yaklaşım takınarak akıl sahibi kimselerin Tanrının ve dinin varlığı üzerine tartışarak zamanlarını boşa harcadığını ifade eder, çünkü bu

²⁷ W. A. Speck, "Mandeville and the Utopia Seated in the Brain". **Mandeville Studies: New Explorations in the Art and Thought of Dr. Bernard Mandeville**. Editor: Irwin Primer. (The Hague: Martinus Nijhoff, 1975). Print. (pp. 73-74).

²⁸ A.g.e., 74-75.

²⁹ Bernard Mandeville, **The Mischiefs that Ought Justly to be Apprehended from a Whig-Government**. (William Andrews Clark Memorial Library, University of California, 1714). Print..

meselelerin insanın kısıtlı diliyle kapsanabilmesi mümkün değildir. O halde Mandeville'e göre bu konuda hiçbir şey bilinemez ve söylenemez. Bu nedenle dine toplumsal bir olgu olarak yaklaşır ve dini toplumsal davranışlarla ilişkilendirerek açıklar; yani dini insan toplumunun ayrılmaz bir parçası olarak ele alır. Bunu yaparken de dini kurumları ve içlerindeki yozlaşmayı eleştirir.³⁰ Bir şekilde Mandeville'in sadece elindeki ve önündeki malzeme ile ilgili yorum yaptığını söyleyebiliriz. Hicivli dili bu eserde de açıkça görülmektedir ve bu yolla kendisine yöneltilebilecek aşırı eleştirilerden kaçınabilmesi mümkün olmaktadır – yazarın bu hileyi *Arılar Masalında* da kullandığını göreceğiz.

Mandeville'in ilmi gelişimini gösteren diğer bir eser *Essay on Charity and Charity Schools* (1723) adındaki eserdir. Bu esasen ayrı bir kitap değildir, Mandeville'in Fabl'dan sonra yazdığı *Vindication* (Aklama) adlı eserin bir parçasıdır. Mandeville'e göre Fabl'ın bu kadar tepki toplamasının nedenlerinden biri charity (hayırseverlik) üzerine yazdığı bu makaledir. O dönemde İngiliz toplumunda hayırseverlik neredeyse bir endüstri dalı olmaya doğru ilerlemekteydi. Özellikle Sanayi Devriminin hemen öncesindeki dönemde toplum içerisinde fakir ve zengin arasındaki uçurum çok büyüktü. Bu nedenle toplumda ailesi ve işi olmayan binlerce çocuğun eğitilmesi ihtiyacı hasıl olmuştu. Bu okullar büyük oranda zenginler ve hayırsever kişiler tarafından finanse edilmiş ve İngiliz Kilisesi tarafından onaylanmıştır. Bu okullarda çocuklara temel mesleki eğitim verilmiştir, çok önemli bir detay da çocuklara sosyal sınıflarının izin verdiği dairenin dışında hiçbir şey öğretilmemesidir³¹. Yine ilginçtir ki ucuz iş gücü arayışında olan tüccarlar bu okullara karşı çıkmışlardır. Tüm bu ironic durumlar içerisinde hayırseverlik okulları büyümüş ve on sekizinci yüzyıldan itibaren krallığın dört bir yanına

³⁰ M. R. Jack, "Religion and Ethics in Mandeville". **Mandeville Studies: New Explorations in the Art and Thought of Dr. Bernard Mandeville**. Editor: Irwin Primer. (The Hague: Martinus Nijhoff, 1975). Print. (p. 34).

³¹ Gerald G Newman and Leslie Ellen Brown. **Britain in the Hanoverian Age, 1714-1837: An Encyclopedia**. (New York: Garland Pub., 1997). Print. (p. 113).

yayılmıştır. Bu nedenle Mandeville'in hayırseverlik okullarına saldırısı çok fazla dikkat çekmiş ve tartışılmıştır.

Bu saldırıda Mandeville hayırseverlik hissini acıma ya da samimi bir tutkuyla yapılmadığını öne sürmektedir. Yapılmak şöyle dursun, bu hislerle uzaktan yakından alakası yoktur. Aynen Fabl'da olduğu gibi bu eserde de Mandeville hisler ve hislerin yapmacık toplumsal uygulamaları üzerinde durmaktadır. Acıma ve tutku kişinin kendi kendini tatmin etmesiyle ilişkilidir, kişi birine karşı tutku duyduğu zaman kendisini çok iyi bir insanmış ve iyi bir iş yapıyormuş gibi hissetmesi daha kolay olacaktır. Bu nedenle hayırseverlik bizatihi bencil bir histir ve bu yüzden de, kötülüktür. Mandeville hayırseverlik okullarının kuruluşunu acıma duygusuyla yola çıktıkları için eleştirmektedir. Acıma, temiz bir duygu değildir ve dolayısıyla da kötülüktür. Ona göre hayırseverlik okulları, bu okulların sahiplerinin gurur ve kendilerini tatmin göstergesinden başka bir şey değildir. Bu eserden genel olarak ulaşılabilecek sonuç şudur; *Arılar Masalı*nda da büyük oranda görülebileceği üzere Mandeville'in toplumdaki iki yüzlülük problemi üzerine özellikle eğilmektedir. Toplumsal olaylarla ilgilenirken Mandeville'in genel yaklaşımı bu çerçevede şekillenmektedir.

Hayırseverlik okullarına getirdiği bir eleştiride ilginç olan bir nokta, bu okulların fakir çocukların toplumsal statülerinin farkına varmalarını sağlaması ve bu yolla toplumun bozuk ve aykırı tiplerini yetiştirdiklerini ifade etmesidir.

Bir çoban, çiftçi ya da köylü dünyayı daha çok tanıdıkça ve kendi işinden başka uğraşların farkına vardıkça yapması gereken işlerin getirdiği zorluk ve yorgunlukları kendinden memnun bir biçimde karşılması o kadar zor olur... bu insanların kitap başında harcadığı her bir saat toplumun kaybettiği zaman anlamına gelir³².

³²Bernard Mandeville. *An Essay on Charity and Charity Schools*. In Bernard Mandeville, *The Fable of the Bees: Or, Private Vices, Public Benefits*, Editor: F. B. Kaye, (2 vols. Oxford: 1924, Repr. 1988). (p. 192). [tercüme bana aittir].

Mandeville zulmü desteklemese de, “çalışan fakir sınıfa herhangi bir şekilde siyasi güç verilmesine şiddetle karşı çıkıyordu; çünkü bu devletin dengesini bozmaktan başka bir işe yaramazdı”³³. O halde hayırseverlik üzerine yazdıkları sadece hayırseverlik kurumunu eleştirmekle kalmamakta, aynı zamanda Mandeville’in siyasi ve oldukça devletçi duruşunu da gözler önüne sermektedir.

Mandeville’in en çok tartışılan diğer bir eseri 1724 yılında yazılan *A Modest Defence of Publick Stews* eseridir. Bu çalışmada Mandeville büyük bir toplumsal soruna çözüm aramaktadır: fahişelik. Mandeville’e göre fahişelik kurumu yasallaştırılmalı ve katı bir devlet kontrolü altında yürütülmelidir. Bu şekilde bu ‘iş dalı’ hukuki bir temelde takip edilebilir ve kontrol edilebilir. Ayrıca bu işten kaynaklanan kitlesel hastalıklar daha kolaylıkla teşhis ve tedavi edilebilir. Kendisi de bir doktor olan Mandeville bu denli karmaşık ve çatışmalı bir tez ortaya koymaktan çekinmemektedir ve kendisinde bu hakkı görmektedir, bu da kendisine karşı gelenleri ahlaksızlığı konusunda bir kez daha ikna etmiştir. Irwin Primer’in Mandeville’in çalışmalarına dair derlediği başarılı eserinde Mandeville’in, yine hicivli ve alaylı ses tonunu kullanarak bu tartışmalı tezi nasıl daha kabul edilebilir bir şekilde bizlere sunduğunu göstermektedir. Primer bu meseleyi şu şekilde açıklamaktadır:

Mandeville’in çizdiği planı tartışan neredeyse tüm ilim insanları, bu planın inanılmaz bir edebi enerji ile yoğurularak bizlere sunulduğunu gözden geçiriyorlar. Avrupa edebi ve felsefi gelenekleriyle köklü ve derin bir bağlantısı olan karmaşık bir edebi eser ve bu şekilde çalışılarak takdir görmeyi de hak ediyor. “İçerik” ya da vermeye çalıştığı “mesaj” da elbette önemli, ancak genel anlamda bu eser aslında olduğundan daha basit bir çalışma olarak algılandığından şu ana kadar gereken önem verilemedi³⁴.

Bu ihmalin nedeni, eserde sunulan tezin direkt olarak kültür ve ahlak karşıtı bir olgu olarak algılanmasıdır. Mandeville’in retorik ve edebi başarısı ne kadar yüksek ve güçlü olursa olsun,

³³ H. T. Dickinson, “The Politics of Bernard Mandeville”. **Mandeville Studies: New Explorations in the Art and Thought of Dr. Bernard Mandeville**. Editor: Irwin Primer. (The Hague: Martinus Nijhoff, 1975). Print. (pp. 94-95).

³⁴ Bernard Mandeville, **Bernard Mandeville's "A Modest Defence of Publick Stews": Prostitution and Its Discontents in Early Georgian England**. Editors: Phil-Porney and Irwin Primer (together with the original text). (New York: Palgrave Macmillan, 2006). Print. (p. 2).

bu tür bir tez önerisi toplumsal ahlak ve refaha direkt bir saldırı olarak anlaşılmaya mahkumdur. Bu durum nereden bakılsa Mandeville'in yazdığı tüm eserlerde karşılaştığı bir kaderdir; doğal retorik ve hiciv becerileri eserlerinin ciddi birer edebi, felsefi ya da sosyolojik bir çalışma olarak algılanmasını ve bu bağlamlarda incelenmesini engellemiştir. Aynı şey Arılar Masalı için de geçerlidir, o da genel olarak sunduğu iktisat teorisi ve önerdiği ahlak dışı davranışlar ile hatırlanmaktadır. Ve bu nokta, bu araştırmanın amacı olan tür ve bir fikri aşılama da spesifik bir türün sağladığı imkanlar arasındaki ilişkiyi anlamak açısından oldukça elzemdir.

Bu araştırmanın önceki bölümünde on sekizinci yüzyıl boyunca özellikle İskoç aydınlanmasının entelektüel çerçevesini oluşturmada etkili olmuş düşünür ve isimler kısaca açıklanmıştır. Bu isimlerin Mandeville ile olan ilişkisi düşünüldüğünde, düşünce sistemlerinin biraz detayına inmek ve Mandeville'in düşüncü biçimini nasıl etkilediklerini görmek gerekecektir. Mandeville çok sağlam bir edebiyat ve felsefe okuyucusuydu ve hocası Pierre Bayle'in doğa, insan ve insan duyguları hakkındaki görüşlerini şekillendirmede büyük bir etki sahibi olduğu ifade edilebilir.

Pierre Bayle (1647 – 1706) Fransız şüpheci felsefeci ve tarihçidir. Şüpheciliği özellikle on sekizinci yüzyılın birçok düşünürü üzerinde etkili olmuştur. O dönemlerde çok fazla takdir edilmemesine rağmen Bayle'in etkisi oldukça yaygındır – fikirleri Berkeley, Hume, Voltaire, Diderot gibi bir dizi düşünürü etkilemiş, ayrıca anti-sistemik diyalektiği de Leibniz, Shaftesbury Kontu ve Mandeville'in düşüncelerini harekete geçirmiştir. Bayle'in şüpheciliği dini tecrübelerine de dayanmaktadır. 1647 yılında Protestan bir ailede dünyaya gelen Pierre, Kalvinist bir okula gönderilmiş ardından da bir Cizvit kolejine devam etmiştir. Bu sürecin sonunda büyük oranda içerisinde bulunduğu entelektüel ortam sebebiyle Katolik olmuştur. Ancak daha sonra ailesiyle yaşadığı büyük problemlerden ötürü tekrardan Protestanlığa dönüş yapmıştır. Bu ayrıca entelektüel gelişiminde de oldukça önemli bir dönüm noktası olmuştur çünkü bu ikinci dönüşünden sonra hızla şüpheciliğe doğru kaymaya başlamıştır. Bu ikinci

dönüş birçok problem yaşamasına neden olmuştur; “bir kez inkar ettikten sonra tekrardan küfre dönen ve dolayısıyla Louis XIV Fransa’ında ülkeden atılma ve hapse girmek gibi cezalara maruz kalan bir *dönek* olmuştur”³⁵. Bu sebeple ve ayrıca güvenlik kaygısıyla 1670 yılında Cenevre Üniversitesi’ne felsefe ve teoloji çalışmalarını tamamlamak üzere gönderilmiştir. Din ve dinler tarihi üzerine birçok makale kaleme almış, en çok eleştirilen ve yorumlanan başlıca eseri ise *Historical and Critical Dictionary* (1697, 1st basım, 1702, 2nd basım) olmuştur. Bu sözlükte Protestanlığı kapalı bir biçimde eleştiren makalelerin yanı sıra genel anlamıyla dini inanç konusuna ciddi eleştirilen getirilmektedir. Ayrıca Bayle’in felsefi açıklamalarına hiçbir zaman açık bir sistematik kazandırmadığını da eklemek gereklidir. Bu durum Sözlük’te de görülebilir ve bu nedenle bu eser ne kadar büyük olursa olsun Bayle kanonik bir felsefeci olarak görülmemiştir. Bu gerçeğe birlikte döneminden sonra yaşayan ve yukarıda isimleri sayılan onlarca ismi adeta şok edecek kadar etkilemiş olması da ironik ve kaydadeğerdir.

Düşünceleriyle üzerinde iz bıraktığı isimlerden biri de Mandeville’dir. Bayle, eserlerinin çoğunda “biri ötekiindeki mutlakiyetle çatışırken, diğeri de ötekinin göreceliliğini reddettiği vahyedilen din ve tecrübe arasındaki temel uyumsuzluğu”³⁶ işlemeye çalışmıştır. Herhangi bir mutlak hakikate ulaşmak konusundaki şüpheciliği eserlerinde oldukça geniş yer bulmaktadır. Mandeville’in insan doğasına dair fikirlerini de büyük oranda bu düşüncesi üzerinden etkilemiştir. Bayle, “dinin hem akıl hem de genel anlamıyla insan doğası ile nasıl ve neden uyuşamayacağı”³⁷; konusunda çokça kafa yormuş ve ısrar etmiştir; bu da Mandeville’in insan doğasının bozukluğu ve dini kuralların insan toplumuna uyarlanmasının nasıl imkansız olduğu hususlarındaki kararlılığının altyapısını oluşturmuştur.

³⁵ Pierre Bayle, **Historical and Critical Dictionary: Selections**. Trans. Richard H. Popkin. (Hackett Classics, 1965). Print. (p. xv).

³⁶ Bernard Mandeville, **The Fable of the Bees: Or, Private Vices, Public Benefits**, Editor: F. B. Kaye, (2 vols. Oxford: 1924, Repr. 1988). (p. 22).

³⁷ A.g.e., p. 23.

Mandeville hem genel düşünce yapısında Bayle'in etkisini taşımakla birlikte eserlerinde de kendisine açık referanslar vermiştir. Mandeville'in *Free Thoughts on Religion* adlı eserinde Bayle'e açık referanslarda bulunmuş ve metotları ve yazı biçiminden çokça faydalandığını not etmiştir. Bunun örneği şu parçada görülebilir:

Kitaplar konusunda bilgili kimseler yakın zamanda fark edeceklerdir ki ben Mösyö Bayle'in fikirlerinden -ismini zikretmeden- çokça faydalandım... Notlarda aynı ismi tekrar tekrar zikretmenin bir süre sonra nahoş, hatta kötü görüneceğini düşündüğümden böyle bir yola başvurdum.³⁸.

Fabl'da da Bayle'in birçok düşüncesine metnin arka plan mantığına işlenmiş halde rastlamak mümkündür. "Bayle'in erdemli ateistlerden oluşan bir toplumun imkanına dair tahayyülü Mandeville'i, mükemmel Hıristiyanlardan oluşan bir toplumun esasen başarısız olmaya mahkum olduğu yönündeki (kötülüğüyle) meşhur sonucunu çıkarmaya yöneltmiştir"³⁹. Mandeville, sıklıkla Bayle'e referans vererek insanların dini ya da toplumsal ilkelere uymaktansa kendi tutkularının peşined koştuğunun altını çizmektedir. İnsanlar mantığa değil, sadece içgüdülerine uygun hareket eder. Bu fikir, Arılar Masalı okuyucusu olan bizlere epey tanıdık gelmektedir. Ve bu fikrin temelini Bayle'in düşüncelerine dayandığı açık bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Ayrıca Bayle'in – o dönemde eser veren birçok felsefe yazarı gibi- bir edebiyat eleştirmeni olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir ve Mandeville'in, Bayle'in özellikle *Sözlük*'ünde kullandığı retorik üslubundan da etkilenmiş olabileceği üstü kapalı bir biçimde ifade edilebilir.

Bu bölümün başında, Mandeville'in düşüncesinde etki bırakan düşünürlerden birinin Thomas Hobbes olduğunu ifade etmiştik. İlginçtir ki Thomas Hobbes arı analogisinin en büyük karşıtlarından biri sayılabilir – yine de Mandeville'in eserinin timeline aldığı bu analogiyi/kıyası şekillendirmesinde büyük etki saha.g.e.ir- ve *Leviathan* adlı eserinde bu analogiyi açık bir

³⁸ Bernard Mandeville, **Free Thoughts on Religion, the Church and National Happiness**, (London: 1729, original edition 1720), (pp. xix – xxi).

³⁹ Viep Van Bunge and Hans Bots (eds.) Pierre Bayle (1647-1706), **Le philosophe de Rotterdam: Philosophy, Religion and Reception**. Selected Papers of the Tercentenary Conference held at Rotterdam, (7-8 December 2006. Brill, Leiden-Boston). Print. (p. 203).

biçimde eleştirir. Eserin ikinci bölümünün başında, muhtemelen arı ve insan toplumu arasındaki ilişki üzerine yazılmış büyük literatürün çoğundan haberdar olan Hobbes, insanların arılar veya karıncalar gibi toplumsal bir hayat sürdürebileceği yönündeki geleneksel görüşe karşı çıkar. “Arılar birbirini kıskanmaz, kendi iyiliklerini toplumsal çıkar üzerinden şekillendirir, krallarının mutlak hakimiyetini kabul eder, yalan söyleme yetileri yoktur ve toplumsal olarak iyi bir pozisyona geldiklerinde vatandaşları tarafından hor ve hakir görülmezler...”⁴⁰. Aslında bu analogi genellikle insan toplumunun neden arılar gibi olması gerektiğini ifade etmek için kullanılır, arılar ve insanların birbirine ne kadar benzediklerini anlatmak için değil. O halde Mandeville’in bu analogiyi kullanışı ve meseleye yaklaşım biçimleri arasındaki benzerlik düşünüldüğünde Hobbes’un yorumu daha çok anlam kazanmaktadır.

Bu bölümde Mandeville’in entelektüel gelişimi incelemiş ve *Arılar Masalının* yazılmasına yol açan arka plan irdelenmiştir. Bir sonraki bölümde metnin analizi yer alacak ve yazarı, *Arılar Masalı* bağlamında doğru bir çerçeveye yerleştirmemize yardımcı olacaktır.

⁴⁰ Thomas Hobbes, **Leviathan**. Editor: Michael Oakeshott (Oxford: Basil Blackwell, n.d., 1946). (p. 111).

2. FABL (ARILAR MASALI)

2.a. Arılar Masalı: Biçim, İçerik ve Edebi Gelenekle Olan İlişkisi

Mandeville'in *Arılar Masalı*nı Augustan Dönemin olarak adlandırılan edebi çağda yazmış olması çok da şaşırtıcı değildir. Büyük oranda bir fikir metni olsa da, *Arılar Masalı* İngiliz edebiyatında kurulu bir geleneğin bir parçası olan edebi bir eserdir. Mandeville'in yazı stili ve düşünce sistemini ağırlıklı olarak İskoç aydınlanması çerçevesinde geliştirmesi, bu edebi geleneğin Fabl'ın formasyonu üzerindeki etkiyi azaltmamaktadır.

İngiliz edebiyatı tarihinde Augustan dönemi kabaca on yedinci yüzyılın ikinci yarısı ve on sekizinci yüzyılın ilk yarısına tekabül eder. Tam olarak başlangıcı ise 1690larda Restorasyon döneminin bitişi ve Alexander Pope'un 1744'te vefat etmesi sonrasındır. Bu zaman dilimi elbette kesin tarihlerle sınırlandırılmamakta ve genel olarak çizilmektedir, ancak dönemin edebi trendleri düşünüldüğünde yine de belirleyici niteliktedir. Ayrıca bu dönemlendirme daha ziyade edebi bir dönemlendirme değildir; ancak dönemde gerçekleşen siyasi ve entelektüel gelişmeler de aynı başlık altında sınıflandırılmaktadır. Bu dönem Roma imparatoru Augustus (MÖ 27-MS 14) ve döneminde yaşayan Virgil, Horace ve Ovid gibi yazarların eserlerinin parladığı dönem olarak bilinir. Alexander Pope, Joseph Addison ve Jonathan Swift gibi büyük Augustan dönemi yazarları Romalı edebiyatçılara çok büyük bir hayranlık duymuş, eserlerini taklit etmiş ve iki çağ arasında sürekli paralellikler kurmuşlardır⁴¹. John Dryden ve Samuel Johnson da Augustan edebi modellerini benimsemişlerdir. Augustan dönemi edebiyatının öncü isimlerinin diğer bir ortak yönü ise kıvrak zeka ve hicve olan düşkünlükleridir; klasik edebi formlara bağlı kalan ancak aynı zamanda kendi dönemlerinin sorunlarına eğilen -ve bu sorunları hicveden- uzun şiir formatında hikayeler veya hiciv destanları kaleme almışlardır. Bu yazarlar klasik kahramanlık

⁴¹ Margaret Drabble, "Augustan Age." **The Oxford Companion to English Literature**. 5th ed. Vol. 1. (Oxford: Oxford UP, 1985). (p. 51).

destanlarındaki -tanrılara niyaz, büyük nutuklar, savaşlar ve metni kıtalar halinde yazmak gibi bir takım özellikleri almışlar ve bunları çok önemsiz hatta gülünç konuları işlemekte kullanmışlardır. Bu tür eserler söz konusu olduğunda Alexander Pope, bir saç kesiminin oldukça gülünç hikayesini anlatan hiciv-destanı *Rape of the Lock* (1712) ile meşhurken, John Dryden ise (kendisi de bir şair olan) bir arkadaşı ile dalga geçtiği yine hiciv-destan formatındaki eserlerin en önemlilerinden biri olan *MacFlecknoe* (1682) tanınmaktadır. O halde bu dönemin bir anlamda neoklasik düşüncenin yeniden doğuşuna tanık olduğunu ifade etmek mümkündür, ancak hala biraz muhafazakarlık ve ‘köklere dönüş’ düşüncesi mevcuttur. Ayrıca Augustan döneminde lükse ve hilekarlığa şiddetle karşı çıkarken aynı zamanda doğa ile uyum içerisinde bir sade hayat tarzını teşvik eden çok büyük bir hareket doğmuştur. Doğa ve doğallık üzerindeki bu vurgu, daha sonraki Romantik dönemin ortaya çıkması için gereken altyapıyı da oluşturacaktır.

Mandeville bir doktordur, aynı zamanda o dönemde kendilerini ifade ettikleri şekliyle bir doğa felsefecisidir. Ne var ki İngiltere’de yaşamayı ve oranın entelektüel çerçevesi içerisinde şekillendmeyi tercih eden bir yazar olarak Mandeville’in insani erdemlere oldukça hicivsel bir dille saldırması ve (en önemlilerinden biri lüks olan) kötülükleri savunması epey anlaşılabilir bir durumdur. Mandeville hicvi bir erdem olarak görür ve eserine dair ilk isteği, eserin bir eğlence metni olarak okunması ve nihai hedefinin okuyucuyu eğlendirmek ve dikkatini dağıtmak olarak algılanmasıdır, sadece bu kadar⁴². Elbette ki nihai hedef bu değildir, ancak burada Mandeville’in hicve bir tür olarak verdiği önemi görmekteyiz. Yazarın hayatında dair elimizde çok detaylı bilgiler bulunmadığından, Mandeville’in yukarıda adı geçen yazarlardan direkt bir biçimde etkilendiğini iddia etmek zordur. Ancak bu dönemde yazan bir dahinin,

⁴² Bernard Mandeville, **The Fable of the Bees: Or, Private Vices, Public Benefits**, Editor: F. B. Kaye, (2 vols. Oxford: 1924, Repr. 1988). (p. 63).

kendisinden önce yazılmış büyük eserleri okumuş ve tanımış olması oldukça doğal ve kuvvetle muhtemeldir.

Augustan dönemi ile ilgili genel bilgiden sonra artık Arılar Masalına dönebiliriz. Her şeyden önce bu metin bağlamında Fabl ya da Masal denildiğinde ne kastedildiğini açığa kavuşturmak gerekir. Bu araştırma birincil kaynağı olarak “Vızıldayan Kovan, veya Düzenbazlar Dürüst Oldu” adıyla yayınlanan toplu edisyondaki şiiri/fablı baz almaktadır; bu şiir Mandeville tarafından 1705 yılında yazılmış ve bir gazetede yayınlanmıştır. İlk yayından sonra bu şiir metin için bazı değişiklikler, eklemeler ve açıklamalı notlarla birlikte sırayla 1714, 1723, 1724, 1725, 1728, 1729, ve 1732 yıllarında yeniden yayınlanmıştır. Bu çalışmada 1732’de yayınlanan son edisyon temel alınacaktır çünkü Mandeville’in amaçladığı esere hem dil ve anlatım hem de bağlamsal olarak en yakını budur. Ayrıca Arılar Masalı ve yorumlarının 1988 edisyonunun editörü olan F. B. Kaye’e göre bu versiyon o dönemin en modern versiyonudur⁴³. Bu çalışmanın temelindeki diğer bir birincil kaynak ise Mandeville’in Fabl’dan bazı spesifik parçaları açıkladığı Remarks (Sözler) [1714] bölümüdür. Son temel kaynak ise Mandeville’in bu eserinde bahsettiği erdemlerin doğasını anlattığı *An Inquiry into the Origin of Moral Virtue* (Ahlaki Erdemlerin Temeline Dair bir Araştırma) [1723] adlı yazıdır. Bu bahsedilen parçalar, 1732 edisyonunda bir araya getirilmiştir, ayrı kitaplar veya baskılar değildir.

Vızıldayan Kovan, veya Düzenbazlar Dürüst Oldu, daha sonraki basımında yeniden adlandırıldığı üzere *Arılar Masalı: Gizli Kötülükler, Toplumsal Fayda*, Avrupa edebî-entelektüel tarihinin en çok okunan, yorumlanan ve felsefi açıdan tartışılan metinlerinden biridir. Var olan literature göre Mandeville fabl türünü kullanımını Fransız yazar Jean de la Fonten’den esinlenmiştir. La Fonten’in fabllarındaki sistematikten büyük oranda faydalanmış ve hatta 1703’de La Fonten’in fabllarından bahsettiği *Some Fables After the Easie and Familiar*

⁴³ Bernard Mandeville, *The Fable of the Bees: Or, Private Vices, Public Benefits*, Editor: F. B. Kaye, (2 vols. Oxford: 1924, Repr. 1988). (p. 2).

Manner of Monsieur de la Fontaine adlı eserini yayınlamıştır. Bir sonraki sene bu eserini genişleterek yeni bir baskı haline getirmiş, 39 adet şiir formatında fabl yazdığı (bunlardan ikisi kendine aitken 37 tanesi La Fonten'in fabllarına dayanmaktadır) *Aesop Dress'd: Or, a Collection of Fables Writ in Familiar Verse* adlı eserini yayınlamıştır⁴⁴. La Fonten ve Aesop arasındaki ilişki, mevcut literatürde La Fonten'in fabllarından birçoğunun Yunan fabl yazarı Aesop'un hikayelerine dayandığı yönündeki inanıştan kaynaklanmaktadır. Aesop'un M.Ö altıncı yüzyılda yaşadığı düşünülmektedir. O halde Arılar Masalı İngiliz edebiyat tarihindeki klasik fabl türüne ve La Fonten'inkine benzer bir şekilde yazılmıştır. Klasik fablın tanımı, genellikle hayvan veya cansızlara ses vererek ahlaki bir ders öğreten, nesir veya nazım formundaki kısa hikaye olarak verilmektedir. Mandeville hiciv, hicviye, hiciv-destan gibi türleri kendi fablında birleştirmiş ve sekiz hece dört vurgulu beyitlerle katı bir ölçüyle oluşturduğu şiiri nükteli bir hicivle yazmıştır. Şiirsel üslubu genellikle Samuel Butler'ın üslubuna benzetilmektedir (1612-1680)⁴⁵. Butler Restorasyon İngiltere'sinin en meşhur hiciv yazarlarından biriydi ve özellikle Puriten kuralları ve ikiyüzlülüğüne saldırdığı hiciv-destan şiiri *Hudibras* ile bilinmekteydi. *Hudibras*'da, genellikle "kahramanlık" hikayeleri ile ilişkilendirilen bir ölçü olan sekiz heceli beyitleri kullanmıştır, aynı zamanda gelenek dışı – tuhaf bir kafiye düzeni benimsemiştir. Bu üslup zamanda "hudibrastik" şiir olarak bilinmeye başlayan oldukça farklı ve çoğunlukla taklit ürünü bir üslubun yerleşmesine neden olmuştur⁴⁶.

Mandeville 1705'te *Vızıldayan Kovan*'ı kaleme aldığı anda önsözünde şu ifadeleri kullanmıştır: "Bu birkaç dağınık satırı Şiir adıyla yüceltmek istemiyorum... Okuyucu bu satırları nasıl görüyorsa onu söylemekte özgürdür⁴⁷." Elbette henüz o zaman, bu eserin Avrupa

⁴⁴ Louis C. Rutledge, "The Fable of the Bees by Bernard Mandeville (1670–1733) and Its Influence in Literature and Economic Theory". **American Entomologist**, (Vol. 52. 2006). (p. 1).

⁴⁵ Richard I Cook, **Bernard Mandeville**. (New York: Twayne Publishers, 1974).

⁴⁶ Margaret Drabble, "Augustan Age." **The Oxford Companion to English Literature**. 5th ed. Vol. 1. (Oxford: Oxford UP, 1985). (p. 479).

⁴⁷ Bernard Mandeville, **The Fable of the Bees: Or, Private Vices, Public Benefits**, Editor: F. B. Kaye, (2 vols. Oxford: 1924, Repr. 1988). (p. 62).

edebiyatındaki en çok tartışılan eserlerden biri olacak olan *Arılar Masalı*'na dönüşeceğiinden kendisi de habersizdi. O halde şimdi sırada, Fabl'in içeriğine bakmak ve bu şiirle ilgili bu kadar tartışmalı ve olay yaratan hususun ne olduğunu anlamak gerekir. Ancak bunu yapmadan önce, Fabl'ın iki ciltten oluştuğunu eklemek önemlidir. Bu çalışmada bizim temel aldığımız kısım eserin ilk cildir ve tüm referanslar birinci cilde yapılacaktır. Bunun sebebi, erken modern dönemde bu kadar çok tartışma ve tepkiye yol açan hususların ilk ciltte öne sürülmesidir. Zira asıl şiir, daha önce de belirttiğimiz gibi ilk ciltte yer almaktadır. İkinci ciltte, birinci ciltte verilen fikirleri açıklamaya yönelik bir takım diyaloglar ve ayrıca Mandeville'in eserlerinin bir seçeresi bulunmaktadır. İkinci cildin son bölümü ise Fabl'a yöneltilen eleştirileri değerlendirmek üzere ayrılmıştır. Bu sebeplerden ötürü ikinci cildin son kısmı da Fabl'a gelen tepkileri tartışırken yazarın kendi bakış açısını da görmek adına kullanılacaktır.

2.a.1. Metin

Metin analizi için öncelikle Mandeville'in Fabl'ın öncesinde yazdığı Önsöz'den bahsetmek gerekir. Önsözün en başında Mandeville Fabl içerisinde üretilen ve tartışılan fikirlerin birçoğunu bizlere vermektedir. Önsöz, kanunlar ve hükümetlerin sivil toplumların siyasi olarak vücut bulmuş halleri olduğunu ve yeryüzünde yaşayan yaratıkların ruhu ve hayatlarına anlam katan şeyler her neyse, kanunların da o olduğunu ifade ederek başlar⁴⁸. Buradan anlaşılacağı üzere Mandeville kanun, düzen ve hükümetin modern toplumun ayrılmaz bir parçası olduğunu düşünmektedir. Kaos ve anarşiyi savunmaz, aksine tam kontrollü bir toplum düzeni tahayyül eder. Onun toplum ve toplumsallık düşüncesi aşağıdaki paragrafta görünmektedir. Mandeville'e göre

... (İnsanı)⁴⁹ sosyal bir hayvan yapan şey, kendine bir arkadaş bulma isteği, iyi niyet, acıma, nezaket veya ötekinde aranan diğer erdemler değil, aksine en nefret dolu ve düşük

⁴⁸ A.g.e., p. 62.

⁴⁹ Parantezler tez yazarına aittir.

içgüdüleridir; insanın en mutlu ve en bereketli toplumlara ve dünyaya ayak uydurmasını sağlayan yegane şey budur⁵⁰.

Mandeville'e göre toplum üzerinde bu tür bir kontrol ancak insanın en aşağılık ve nefret dolu özellikleri üzerinden kurulabilir. Mandeville iyi niyet, acıma, nezaket ve arkadaşlık gibi özelliklerin insan karakterinin 'dışındaki' özellikler olduğunu ifade eder. Bu özellikleri bir nevi ötekileştirerek toplumun zaten insanın içindeki kötülükler üzerine kurulmuş bir bütün olduğunu kabul ederek başlar. Öte yandan erdemler, insanoğlunun erişmeye çalışıyormuş taklidi yaptığı bir takım önemsiz özellikler bütünüdür. Fabl'ın temel dizaynı, çalışkan, üretken, zengin ve güçlü bir ulusun karşılayabileceği güzellik ve rahatlığa sahip olup, aynı zamanda da adeta bir Altın çağı andıran bütün erdemler ve masumiyeti bir arada barındıracak bir toplumun var olmasının imkansızlığı üzerinedir⁵¹. Ona göre dünya tarihinin başlangıcından itibaren tüm krallıklar ve devletler insanların içlerinde barındırdıkları kötülük ve uyumsuzluklardan sürekli şikayet etmişler, ancak bu kötülükler yoluyla kazandıkları tüm faydalardan sonra çok daha açgözlü hale gelmişlerdir. O halde kötülüklerin güç ve mülkiyet kazanmış herhangi bir devlet veya sistemin ayrılmaz bir parçası olduğu ifade edilebilir.

Bu iddiasını güçlendirmek adına Mandeville öncelikle insanların genellikle suçlandıkları bir takım suç ve yozluğa değinmektedir. Bu kötülüklerin en önemlileri ve Mandeville'in en detaylı bir şekilde ele aldığı özellikler haset, gurur, lüks ve şehvettir. Daha sonra ise bu kötülüklerin, başarılı bir yönetim sistemi altında (burada düzen ve hükümetten bahsedecektir) tüm toplumun mutluluğu ve dünyalık refahına hizmet edebilecek hale getirileceğini ifade edecektir. Bu iddiasını şu şekilde toparlar: "Eğer insanoğlu doğal olarak suçlu olduğu bu hatalardan arındırılırsa, bu denli büyük, güçlü ve kabiliyetli toplumlar ortaya çıkarma yetilerini kaybedecektir; çünkü yaratılışlarından itibaren ortaya çıkan büyük krallıklar ve devletlerin

⁵⁰A.g.e., p. 62-63.

⁵¹A.g.e., p. 63.

hükümü altında yaşamaya alışkınlardır”⁵². Kısaca kötülükler olmadan herhangi bir toplum kurma ve yaşatmanın imkansız olduğunu vurgulamaktadır. İnsanlar bu ‘hataları’ içgüdüsel bir şekilde yaratılışlarında barındırdıklarından ve yeryüzünde bu kötülüklere sahip olmayan tek bir insan bile bulunmadığından ötürü, böyle bir ihtimali düşünmek bile tuhaf ve bağlam dışıdır. Bu noktada bizlere tarih boyunca düşünebileceğimiz bütün krallıklar ve güç odaklarını hatırlatır. Bütün devletler savaflara, çatışmalara tanık olmuştur ve bunun arka planında Mandeville’in bahsettiği hatalar ve kötülükler yatmaktadır. Bu kötülüklerin şiddet seviyesi ve boyutu tartışmayı farklı bir yöne taşıyabilir, ancak genel olarak durum budur. Mandeville dünya tarihinden üstü kapalı fakat okuyucu için oldukça net bazı örnekler vermektedir. Ayrıca Hundert’in vurucu bir şekilde ifade ettiği gibi Mandeville hayatının son on senesini şu meşhur tezini güçlendirmek ve savunmaya adanmıştır: “çağdaş toplum kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen bireylerin birbirlerine ortak adanmışlıkları ya da ahlaki gereklilikleri ile değil, haset, yarış ve sömürü duygularının karışımı bir güç sayesinde bir araya geldikleri bir toplum olma çabasından ibarettir”⁵³. Bu kavramlar Arılar Masalında mevcuttur ve birçok çağdaşı tarafından detaylı bir şekilde açıklanmış, reddedilmiş ve aynı zamanda kullanılmıştır.

Önsözün devam eden kısımlarında Mandeville bu tür bir çalışma yapmasının nedenlerini sıralamaya başlar. Asıl amacı, sürekli başkalarında hata bulan insanların, burada bahsedilen hatalar ve kötülüklerle olan yaklaşımı okuyarak kendilerine bakmayı öğrenmeleri ve kendi vicdanlarını sorguya çekmeleridir. Bu yolla tam da kendi içlerinde zaten barındırdıkları bir takım hata ve kötülüklerden ötürü başkalarını suçlamayı bırakacaklardır. İkinci amaç ise insanların kötülük ve hata sahibi yaratıklar olduğu gerçeğine herkesi alıştırmayı öğretmektir.

⁵² A.g.e., p. 63-64.

⁵³ Edward. J. Hundert, **The enlightenment's fable: Bernard Mandeville and the discovery of society**, (Cambridge: Cambridge University Press, 1994). (p. 8).

Hiçbir hükümet ya da toplum, insanların içgüdüsel kötülüklerinden kaynaklanan sorunlara çare bulamaz. Ancak mevzu bu kötülükler sonucunda ortaya çıkan faydanın kaymağını yemeye geldiği zaman, ne hikmetse kimse sorun yaşamamaktadır. O halde insanoğlu, sürekli bu kötülüklerden şikayet etmek yerine onlarla yaşamayı öğrenmelidir ve kötülüklerin kendilerine uzun vadede sağladığı faydaların bilincinde olmalıdır⁵⁴. Yani Mandeville insanlara ve insanların kurduğu toplumlara aşırı realist bir bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Mandeville bu iddiasını güçlendirebilmek ve daha sistematik bir düşünce çerçevesine oturtmak adına birçok farklı meslek branşından örnekler de vermektedir.

Mandeville, önsözde bu çalışmayı yapma motivasyonunu biraz daha açıklar ve çalışmasına gelen eleştirilerden bahseder. Bu eleştirilere şimdilik cevap vermemeyi tercih eder -bunu Fabl'ın ikinci cildine saklamıştır- ve şu kadarını söylemekle yetinir:

Kötülüklerin büyük ve yüksek kapasiteli toplumlardan ayrı tutulamayacağını ifade ettiğimde ve zenginlikleri ile refahlarını kötülükler olmadan sürdüremeyeceklerini iddia ettiğimde, açıkça suç işleyen kimselerin bu suça teşvik edilmesi gerektiğini veya toplumsal bir suç işledikleri zaman cezalandırılmamaları gerektiğini söyleyiyorum.⁵⁵

Burada temel olarak söylediği şey şudur: açıkça suç işleyenleri meşrulaştırmaya çalışmamakta, cezalandırılmamaları gerektiğini söylememekte veya bu suçları işleme hakkına sahip olduklarını iddia etmemektedir. Tek söylemeye çalıştığı şey insanların kötülüklere yatkın olmalarının çok doğal ve varoluşlarının bir parçası olduğudur. Hiçkimse kötülük düşünmüyor veya içinde barındırmıyormuş gibi davranmamalıdır; tüm insanlar aslında bu kötülüklerden bir dereceye kadar hoşnutlar da. Eğer kötülükler onlara uzun vadede fayda sağlıyorsa ki sağlıyor, o halde bu kötülüklerle gizli veya açık bir bağlılık gerçekleşmesi de kaçınılmazdır.

⁵⁴ Bernard Mandeville, **The Fable of the Bees: Or, Private Vices, Public Benefits**, Editor: F. B. Kaye, (2 vols. Oxford: 1924, Repr. 1988). (p. 63).

⁵⁵ A.g.e., p. 64.

Şiir, arı kovanındaki mükemmel düzen ve uyumu tarif ederek başlar. Arılar refah, lüks ve düzenin hakim olduğu bir toplumda yaşamaktadır. Bilim ve sanayi üretimi had safhadadır ve hükümetleri ne tam mutlakiyet ne de liberal demokrat bir yönetim anlayışına sahiptir; kanunlarla belirlenen mükemmel bir düzen hakimdir. Toplumsal ve siyasi hayatın tüm alanlarında bir denge ve uyum söz konusudur. Arı kovanı bu şekilde gelişmektedir. Ancak bu gelişim, şu şekilde sağlanmaktadır:

Verimli kovanda binlerce arı yaşardı / Bu binlerdi onları büyüten;
Milyonlarcası da doyurmaya çalışırdı / Birbirinin haset ve kötülüklerini...
[Lüks] milyonlarca fakirin ekmek kapısı oldu / Diğer bir milyonunki ise gururdu:
Tek başına haset ve kötülük / Sanayinin asıl motivasyonuydu⁵⁶⁵⁷.

Arı topluluğu, tüm çabalarının birbirlerinin sonsuz arzularını doyurmak üzere olduğunun farkındadır. Ancak, bu şekilde işleyen ve üretken bir toplum yarattıklarının da farkındadırlar. Burada görüyoruz ki kötülük arı toplumunun her yerinde var olsa da (“Tüm ticaretler ve mekanlar biraz sahtekarlık bilirdi, / Hiçbir istek aldatmacasız gerçekleşmezdi”⁵⁸), kötülük aslında ekonomilerinin gelişmesine neden olmaktadır. “Siyasetin kendisinden binlerce kurnazlık öğrendiği” erdemler ise, “kendisine büyük faydalar sağladığı kötülüklerle yakın bir dostluk kurmuşlardır”⁵⁹.

Mandeville arı toplumundaki eşitsizliklere de birçok farklı örnek üzerinden değinmektedir. Zengin ve fakir, patron ve hizmetçi arasında çok büyük eşitsizlikler vardı (Kutsal köleler açlıkla boğuşurken / Hizmet ettikleri tembeller / Hizmetlerinin keyfini sürmekteledir / Kırmızı, dolgun ve doygun suratlarıyla⁶⁰); savaş meydanlarında sıradan askerler ve generaller arasında da birçok eşitsizlik vardı (Bazıları her zaman savaşın en sıcak bölgelerinde kalır / Ve bacaklarını, kollarını kaybederken... / Diğerleri hiç meydana bile çıkmaz / İki katı maaş alırken sıcak

⁵⁶ A.g.e., p. 64.

⁵⁷ Şiirden direkt alıntıların tüm tercümeleleri bana aittir.

⁵⁸ A.g.e., p. 67.

⁵⁹ A.g.e., p. 69.

⁶⁰ A.g.e., p. 68.

evlerinde otururlardı⁶¹); suç ve cezalandırma hükümlerinde de eşitsizlikler vardı ([bazıları] ağaçlarda asılarak cezalandırılırdı / Hiç hak etmedikleri bir kaderdi bu / Ancak bu, zenginlerin ve büyüklerin rahatının tek ve mecburi teminatıydı⁶²). Tüm bunların yanı sıra, arı kovanında kurulu bir hukuk sistemi ve yönetim şekli olmasına ve toplumun bir şekilde devamını sağlmasına rağmen, bu hukuk düzeni de varoluşu açısından yozlaşmıştı ve sayılan tüm bu eşitsizliklerin temel nedeni buydu (Hem kanunları hem de giysileri / Aynı derecede değışkendi / Bir bakardınız ki bir süre için ödüllendirilen bir davranış / Aradan bir sene geçmezdi ki suça dönüşmüş!⁶³).

Günlerden bir gün, arı kovanı ahalisi içlerinde buldukları kötülüklerden, yozlaşmadan ve toplumu etkisi altına almış düzenbazlıklardan isyan ettiler. Bu dünyalık mutlulukların tamamen boş olduğunu fark ettiler ve birdenbire aralarındaki zalimleri ve sahtekarları lanetlemeye başladılar. Arılar kötülük ve şehvetlerinden o kadar samimi bir şekilde kurtulmak istediler ki (Ey tanrılarımız, keşke biz de dürüst olsak!⁶⁴) Tanrıları Jove onları tamamen erdemli ve dürüst bir toplum olmakla lanetledi. Mandeville'in halkın bu dürüstlük yakarışına karşı tanrının cevabını bir gazap olarak nitelendirmesi oldukça ilginçtir. Mandeville'e göre bu iyi bir şey değil, aksine bir lanettir (Tanrı Jove öfkeyle harekete geçti ve / Öfkesinin son raddesindeyken ant içti / Bu arı kovanını sahtekarlıktan kurtarmaya, ve öyle de yaptı⁶⁵). Ancak bu dürüstlük, yaşamlarını sürdürebilmeleri ve toplumun ayakta kalması açısından çok da işlerine gelmedi. Tüm ticaret ve meslek grupları içerisinde büyük bir işsizlik hakim oldu, çünkü açgözlülük gibi kötülükler var olmadan ticaret yapmak tamamen imkansızdı. Örneğin, böylesine erdemli bir toplumda hiçbir hukuki sorun yaşanmadığı için avukatların tamamı işsiz kalmıştı:

Avukatlık bürosu çok sessizdi artık; / Çünkü artık borçular borçlarını isteyerek ödüyordu,

⁶¹ A.g.e., p. 68.

⁶² A.g.e., p. 69.

⁶³ A.g.e., p. 70.

⁶⁴ A.g.e., p. 70.

⁶⁵ A.g.e., p. 70.

Hatta daha önceden kalan ve unuttuklarını bile; / Unutulmadığını söyleseler ve almak istemeseler de⁶⁶.

Ayrıca herkes çok dürüst ve inançlı olduğundan din adamlarına da gerek kalmamıştı:

Artık pek kimsenin yapabileceği iş kalmamıştı, / (Eğer bir ihtiyaç varsa, dürüstlük oradaydı,) Yüce rahiple artık birkaç kişi görüşür oldu. / Geri kalanların zaten ihtiyacı yoktu⁶⁷.

Toplumun aristokratları da bu durumdan nasibini almış, artık kimseye zorbalık etmeyerek oldukça alçakgönüllü ve sade bir hayat yaşamaya başlamışlardı:

Şaşıklı bir hayat süren süslü Chloe,
Neredeyse kocasına tüm devleti soyduracak kadar açken gözleri:
Şimdi mobilyalarını satar oldu,
Hintlilerden yağmalayarak getirdikleri o canım mobilyaları⁶⁸.

Sonunda, arı kovani çok erdemli bir yer olmakla birlikte, artık ekonomik ya da ulusal bir güç olmaktan çıkmıştı. Herkes erdem abidesi olduğundan işlerini teker teker kaybetmeye başlamış, böylece artık ortada arı kovani diye bir şey kalmamıştı; ne de olsa içerisinde üretim yapılmayan bir kovana kovan demek mümkün değildi. Mandeville daha önce arı kovanında var olan onlarca farklı meslek saymıştı, ancak şimdi bu meslek erbabının hepsi bir yığın işsiz azizler ordusuydu. Mandeville ticaret ve dürüstlük arasındaki ilişkiye de değinmektedir; bu ikisinin bir arada pek de iyi gitmediğini vurgulamaktadır. Ticaret bir yana dursun, arı kovanının sakinleri artık “Harcamaya değil, hayatta kalmaya çalışıyorlardı⁶⁹”. Burada dürüstlük vurgusu özellikle önemlidir, çünkü fablın genel temasını düşündüğümüz zaman dürüstlüğü de erdemlerden biri olarak kabul etmemiz gerekir. Ancak şiirdeki aşırı erdemli arılar aslında Mandeville’e göre hiç de dürüst değillerdir; çünkü kendilerine karşı dürüst olmamakta ve düzenli bir hayat sürmek için kötülüklerin var olduğunu ve gerekliliğini kabul etmemektedirler.

Fablın en sonunda arı kovanındaki bireylerin neredeyse hepsi, kelimenin tam anlamıyla ‘kayıptır’, yani karşılaştıkları fakirlik ve sefaletten ötürü perişan olmuşlardır. Savaşlar da onları

⁶⁶ A.g.e., p. 69.

⁶⁷ A.g.e., p. 72.

⁶⁸ A.g.e., p. 73.

⁶⁹ A.g.e., p. 73.

çok yıpratmıştır çünkü onurlu bir şekilde savaştıkları için hiçbir savaşı kazanamaz olmuşlardır (Ordularında çıkarıcı kimse kalmamıştı / Sırf kendi kellesini kurtarmak için çalışan... Manevi zafer onlarındı, ancak bedeli ağırdı / Çünkü binlerce arı vermişti başını⁷⁰). Ne var ki kovanda hala kötülüklerin hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli ve faydalı olduğuna inancını yitirmeyen birkaç arı kalmıştı. Mandeville'in kıvrak zekası ve yüksek ironi anlayışı şiirin bu son satırlarında kendisini bir kez daha göstermektedir:

İtidallerini mükemmel bir seviyeye yükselten
Bu erdemli durumu da bir kötülük olarak gördüler
Onun da aşırısından kaçmak için
Boş bir ağaç kovanına sığındılar
Mutluluk ve dürüstlikle kutsanmışken⁷¹.

Bu paragrafa göre (burada genel anlamda tüm iyilikleri kapsayan) erdemli durum aslında kendi başına bir kötülük durumu oluşturmaktadır; çünkü onlara belli bir itidallık sağlamaktadır. Bu genel iyilik durumundan fayda sağladıklarını, içinde buldukları durumdan memnuniyet duymaya başladıklarını fark etmeye başladılar ve bu fayda durumunu gereğinden fazla devam ettirmeme adına bir başka yere göç etmeyi seçtiler. Çünkü arı kovanında kalmaya devam ettikleri sürece bu 'erdemli kötülük' durumunun keyfini çıkarmaya devam edeceklerdi. Mandeville burada insanların ve toplumun her zaman ulaşmaya çalıştıkları erdemli durumu alaya almaktadır. Sonuç olarak içlerinde buldukları durumun aşırısına kaçmasından korkan arılar bir başka ağaca kaçmakta ve 'memnuniyet ve dürüstlük' içinde yaşamaya devam etmektedirler.

Sonuç kısmında fabl ahlaki bir mesajla tamamlanır, Mandeville kötülüklerin ulusal ilerleme, güç ve mutluluğun temelinde yer aldığını ifade edecek şekilde vurucu sonucunu yazar:

Kötülüklerin faydalı olduğu kanıtlanmıştır So Vice is beneficial found
Adaletle iç içe olabildiği sürece When it's by Justice lopt and bound;
Eğer bir devlet isterse -hangisi istemez ki?-
Halkının güçlü ve sağlıklı olmasını
Açlık problemi ortadan tümüyle kalkmalı.

⁷⁰ A.g.e., p. 74.

⁷¹ A.g.e., p. 74.

Tek başına erdem ulusları yaşatamaz
Bolluk ve ilerleme isteniyorsa eğer
Kabul edilmeli ki her Altın çağa giden yol örülüdür
Hem dikenler, hem de hoş çiçekler (dürüstlük) ile⁷².

Fabl'ın sonundaki ahlaki öğüt kısmında yukarıdaki sebepleri yeniden sıralayarak dürüstlüğe yapılan vurgu tekrardan dikkatimizi çekmektedir. Dürüstlük, hem kötülük hem de erdemlerden oluştuğu zaman dürüstlüktür. Canlı ve üretken bir toplumda yaşarken hem erdem hem de kötülüklerle karşılaşmanın kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. Bir kişi veya toplum 'savaşlarda kahramanlığıyla ün yapıp, aynı zamanda barış içinde yaşayamaz⁷³'. Yani kan dökmeden savaş kazanılmaz. Sonuç itibarıyla ne ahlaki ne de Hobbes'çu anlamıyla doğa kavramının vızıldayan kovanla bir ilişkisi olamayacağı anlaşılmıştır. Bu bağlamdaki doğa, bizim bildiğimiz doğa değildir. Mandeville'in arılar toplumu hünerli bir toplumdur, "devletin hüneriyle" yönetilmektedir. Mekanik bir organizasyondan pek de farkı yoktur esasında; o kadar ki bu organizasyon içinde erdemler, "siyasetten binlerce hile öğrenmiştir". Böylece insan ve arı toplulukları arasında kıyas yaparken Mandeville arı toplumunun insan toplumundan ahlaki açıdan daha yüksek olduğunu kabul etmiş gibi görünmektedir; ve bu sonuç tesadüfi değildir. İnsan toplumunun hatalarını ve gerçeklerini arı kovanına yansıtmakta ve bu yolla insan toplumunun değersizliğini vurgulamaktadır. Nihai hedefi ise okuyucusu olan insanları, kendilerini oldukları gibi kabul etmeye ikna etmektir.

2.b. Fabl'daki Kavramlar ve Önemleri

Bu kısımda Mandeville'in tartışmaya açtığı temel kavramlar irdelenecek ve bu kavramlar etrafında gelişmiş olan tartışmalara göz atılacaktır. Bu kavramlar, esasen Fabl'ın bu kadar büyük bir skandal yaratmasının temel sebepleridir ve bu kavramların Mandeville tarafından

⁷² A.g.e., p. 74-75.

⁷³ A.g.e., p. 74.

kullanıldığı şekliyle açıklanması, bu kavramların bu araştırma çerçevesindeki bağlamına daha doğruca yerleştirilebilmesini sağlayacaktır.

2.b.1. Kötülük, Erdem – İkiyüzlülük, Övgü, Gurur

“Gizli kötülükler, toplumsal fayda” mottosuyla ün kazanan *Arılar Masalı*nda geçen en önemli kavramların kötülük ve erdem olduğu söylenebilir. Bu iki kavram, bugün modern İngilizcede kullandığımız ve bahsettiğimiz şekilleriyle birbirinden tamamen ayrı iki kavram olarak düşünülmemelidir, çünkü Mandeville her birinden diğerinin tamamlayıcı parçası olarak bahsetmektedir. Ve Mandeville’e göre, burada bahsedilen beş kavram birbiriyle çok yakın bir şekilde iç içedir; o sebeple bu bölümde birlikte açıklanacak ve yorumlanacaklardır.

Arılar Masalı, her şeyden önce bir toplumun nasıl yönetileceği ve bu yönetim şeklinin hangi ahlaki temeller üzerine kurulması gerektiğine dair siyasi bir nasihatname hükmündedir. Zorbalık, demokrasi vb. gibi bazı belli başlı yönetim şekillerine açık referanslar da verilmektedir. Ancak metin teleolojik bir bakış açısı sunmamakta; o dönemde mevcut olan sistemler ve veriler üzerinden giderek gerçek durumlar hakkında elle tutulabilir yorumlar yapmaktadır. Çağdaşı olan birçok düşünür ve yazarın yapmaya çalıştığı gibi daha iyi bir hükümet ve yönetim şekli sunacağını iddia etmemekte; aksine bu dünyada var olan şeyler üzerinden konuşup yorum yapacağını en başta beyan etmektedir. Kötülük ve erdemlere dair yürüttüğü tartışma da bununla ilişkilidir. Kötülükler ve erdemler arasında hiç kıyas yapmamakta ve birini savunup diğerini eleştirmemektedir; çünkü Mandeville’e göre kötülük ve iyilikler günün sonunda aynı çember içerisinde aynı amaca hizmet etmektedir, hatta aynı şeylerdir. Mandeville’e göre tüm erdemler aslında erdem görünümündeki kötülüklerdir. Bu noktada Mandeville’in övgü ile ilgili yürüttüğü tartışma önem kazanmaktadır. İnsanlar toplumun övgüsünü kazanabilmek için erdemli işler yaparlar; sadece ‘erdemli olabilmek’ motivasyonu ile iyi işler yapmazlar. Yapılan erdemli eylemlerin arkasında muhakkak ki

tetikleyici bir motivasyon bulunmaktadır ve bu genellikle material veya kendini tatmin etmeye yönelik bir motivasyondur.

Mandeville'in kötülük ve iyilik düşüncesi ikiyüzlülük ile de yakından ilişkilidir. Mandeville en başından itibaren insan doğasında ikiyüzlülüğün ne denli içkin bir noktada bulunduğunu, insan doğasının ayrılmaz bir parçası olduğunu kabul eder ve ancak bu ikiyüzlülüğün kurtularak gerçek dürüstlüğün elde edilebileceğini ifade eder. Tüm Fabl boyunca dürüstlüğe dair düşünceleri, kişinin kendine karşı dürüst olması ilkesi ile el ele gitmektedir. Fabl'ın açıklaması niteliğindeki *An Inquiry into Origin of Moral Virtue* adlı makalesinde, birçok felsefecinin insanların nasıl olması gerektiğine dair yazdığını, ancak gerçekte ne oldukları hakkında konuşmadıklarını ve bu yüzden de insanların kendi doğalarının gerçekliğine dair bilgi sahibi olamadıklarından bahseder. Bu yüzden insanlar kendilerini oldukları gibi anlayamazlar. Bu durum Mandeville'e göre insan davranışlarından soyutlanması gereken bir başka ikiyüzlülük çeşididir. Bireyi ve insan çıkarlarını her şeyin odağına alan bu yaklaşım bu araştırma çerçevesinde bahsedilen neredeyse tüm felsefecilerin düşüncelerinde görülebilir. Erken modern dönem insan yetkinliğinin, hümanist yaklaşımların ortaya çıktığı ve ayrıca doğa meselesine daha çok vurgu yapılmaya başlandığı bir dönemdir. Genel anlamda 1500'ü yıllardan 1800'ü yılların sonuna kadar olarak sınırlandırılabilir olan bu dönemde dünyanın yeni bölgeleri keşfedilmeye başlanmış, ticaret ve ticari ağ ilişkileri yayılmaya başlamış, dünyanın "ana akım" toplumları yeni topluluklarla tanışmaya başlamışlardır. Bu yeni gelişmeler ışığında bu araştırmanın ilk kısmında bahsedilen düşünürlerin bir çoğu bu meselelere kafa yormuştur. İnsanoğlunun git gide artan zalimliği için nedenler bulmaya ve bu olguları dinle bağdaştırmaya çalışmışlardır. Bazen dini duygu ve fikirler ile açıklama yaparken, bazen de bu düşünceleri külliyen reddetmişlerdir. Ancak her durumda, neyin iyi ve neyin kötü, neyin erdemli ve neyin kötülük dolu olduğuna dair bir sorgulama ve tartışma hali devam etmiştir. Bu tartışmalar, çoğunlukla insanoğlunun problemlerine çözümler sunmaya çalışan nasihatname tarzı metinler

olarak karşımıza çıkmıştır: birçok düşünür, erdemli ve iyi bir toplum hayatı idame ettirebilmek için neler yapılması ve neler yapılmaması gerektiğine dair önerilerde bulunmuşlardır. Mandeville’i bu düşünürlerden ayıran ise onun erdemler ve kötülüklere dair yürüttüğü tartışmada görülmektedir. Kendisinden önce birçoklarının yaptığı gibi nasıl erdemli olunacağına dair vaazlar vermek yerine, kişinin erdemsiz ve kötü benliğinin bilincinde olması ve buna göre yaşamayı öğrenmesini öğütlemetedir. Çünkü Mandeville’e göre böyle yapmamak asıl ikiyüzlülüktü. Yani bir bakıma o da öğüt Verdi, o nedenle Fabl da bir nasihatname olarak düşünülebilir. Ancak bunu dönemi çerçevesinde düşündüğümüzde çok daha farklı bir biçimde yapmış oldu. Fikirlerinin birçok kez açıkça reddedilmesi ve hatta dini otoriteler tarafından kafir ilan edilmesi de işte bu yüzdendir.

Mandeville’in erdem ve kötülük düşünceleri 1714’te *Vızıldayan Kovan*’ın yanında ek olarak yayınlanan metinler üzerinden daha iyi anlaşılabilir. *An Inquiry into the Origin of Moral Virtue* (1714) toplum, insan, erdem ve kötülük kavramları hakkındaki düşüncelerini anlayabilmek için epey faydalı bir kılavuz niteliğindedir. Bu makalede Hristiyanlar, Yahudiler veya herhangi başka belirli bir dini grup hakkında konuşmadığını, insanı doğal haliyle ve herhangi bir inanç sisteminden bağımsız zihin yapısıyla ele aldığını ifade eder⁷⁴. Ona göre insanların sahip olduğu ve inandığı herhangi bir inanç sistemi, tarihte hiçbir zaman insanları daha erdemli olmaya yönelmemiştir; ve erdemli olmakla dindar olmanın birbirine paralel olduğu düşüncesi ancak bir kendini kandırmadan ibarettir. Ancak insanın tarihte kesin olarak başardığı bir şey vardır: “Krallıklar ve büyük devletlerde insanların çok başarılı olduğu ve büyük işlere imza attığı alanlarda, dünyadaki bilgelik ve ahlaki erdemler değil, ancak zenginlik ve güç gelişmiştir⁷⁵”. O

⁷⁴Bernard Mandeville. (1714). **An Inquiry into the Origin of Moral Virtue** (p. 80). In Bernard Mandeville, **The Fable of the Bees: Or, Private Vices, Public Benefits**, Editor: F. B. Kaye, (2 vols. Oxford: 1924, Repr. 1988)..

⁷⁵ A.g.e., 80.

halde insanoğlu yine bu çizgide devam etmeli ve kendilerini kandırmaktansa neyi başarabildiğine odaklanarak hayatını devam ettirmelidir.

Tartışmasına, insanların sonsuz arzularını sınırlayabilecek olan yegane gücün din değil siyaset olduğunu ifade ederek devam eder. Mandeville'e göre bu tarihin her döneminde bu şekilde olmuştur. Siyaset bir nevi sanattır ve belirli bir şekilde ve yöntemle yapılmak zorundadır. Bu belirli yöntem, Mandeville'e göre, övgü ve gurur duygularının başarılı bir biçimde kullanılabilmesine bağlıdır. Bir kişiyi övmek ona daha çok gurur verecek, böylece yaptığı eylemlerin gerçek erdemler olduğuna kendisi de inanmaya başlayacaktır. Ayrıca Mandeville ahlaki erdemlerin, övgü ve gurur ikilisinin siyasi birer meyvesi olduğunu ifade eder.⁷⁶ Esasen övgü ve yüceltme de bir anlamda yalan söylemektir, ancak, bu yalanların iyi kullanılışı ile toplumsal hayat herkese fayda sağlayacak şekilde düzenlenebilir; diğer bir deyişle düzen, bu duygular ve davranışların etkili kullanılması üzerinden tesis edilecektir.

Mandeville ikiyüzlülüğün insan doğasından ayrı tutulamayacağını kabul ettiği için insani duygular ve ikiyüzlülük gerçeğini ortak bir zeminde buluşturabilmek için bir yol bulması gerekliydi. Ona göre kişinin ikiyüzlülüğünü kabul etmesi asıl erdemdi. Bu nedenle Mandeville, ikiyüzlülüğü insan toplumuyla uyuşturabilmek için hicvi kullanmayı tercih etti. Bu anlamda hicvin çok önemli bir yeri vardı çünkü herkesin bu meseleyi kavrayabilmesini kolaylaştıracak ve durumun ciddiyetini bir nebze olsun azaltabilecekti (sonuçta tüm insanlar olarak hepimizin ikiyüzlü bireyler olduğumuzu ve bunu kabul edip hayatımızı buna göre yaşamamız gerektiğini açıktan ilan etmek o kadar da kolay bir iş değildi). Mandeville'in fabl yazım kariyerine La Fontaine'in etkisi altında başladığı mevcut literatürde sıkça ifade edilen bir gerçektir. Ve geleneksel hiciv eserlerinde kötülükler hiciv yardımıyla alaya alınarak ahlaki değişiklikler teşvik edilmektedir. Ancak burada Mandeville bizzat kötülükleri hedef almamakta; ancak

⁷⁶ A.g.e., 80.

“gerçekleşmesi imkansız bir erdemlilik durumu için yalvarıp yakaran kişilerin ikiyüzlülüğüne” saldırmaktadır; zira bu kimseler iş ciddiye bindiği ve “erdemli olma zamanı geldiğinde bundan köşe bucak kaçacaklardır⁷⁷.” Erdemlerin tarihine dair yazdığı büyük eserde Jennifer Hardt bu yönde kesinlikle çok isabetli bir yorumda bulunur; kovandaki arıları hatırlayacak olursak onlar da erdemli olmak istediğinde ve bu istekleri yerine geldiğinde, bunun sonuçlarından pek de memnun kalmamışlar ve hatta bir kısmı arı kovanını terk etmişlerdir. Bunun erdem ve kötülükle olan ilişkisi şu şekildedir: *Arılar Masalı* bir ‘halk utancı’ ilan edildikten sonra Mandeville’in resmen ve açıkça kafir ilan edildiğini hatırlıyoruz. Bunun nedeni, kötülükleri açıkça savunması ve gizli bir şekilde yapılan kötülüklerin topluma faydalı olabileceğini iddia etmesinden kaynaklanmaktadır. Ne var ki Mandeville bunu aslında reddetmiştir. Ona göre yalnızca “erdemli fakirlik ve kötü zenginlik arasında bir seçim yapılması gerekmektedir. Mandeville’e karşı verilen tepkilerin bu kadar fazla ve yoğun olması aslında yazarın çok da doğru bir noktaya parmak bastığını gösterir nitelikteydi aslında: okuyucuları, Mandeville’in haklı olabileceği ihtimalini görmüşlerdi⁷⁸.” Fabl’in önsözünde açıkça kötülük yapan, suç işleyen ve toplumsal düzeni bozan kişilerin cezalandırılmasına karşı çıkmadığını ifade etmekte, bunun yanında da herkesin güçlü ve zengin devletlerde yaşamayı tercih edeceğini vurgulamaktadır. Bu düşüncelerinden yola çıkarak böyle bir sonuca varmaktadır.

Mandeville, bu fablî neden yazdığı sorulduğunda temel olarak iki sebep söylemiştir

...Öncelikle sürekli başkalarında hata bulan insanların, bu eseri okuyarak kendilerine dönüp bakmayı öğrenmelerini ve kendi vicdanlarını yoklayarak, her zaman aslında kendilerinde de bulunan bu hataları kınamak ve eleştirmekten dolayı utanmalarını temenni ediyorum; ikincil olarak da kolaylık ve iyiliği pek fazla seven ve bunun sonucunda ortaya çıkan tüm faydaları büyük bir zevkle kullanan, güçlü bir millet olmanın tadını çıkaranların, bu faydalara ulaşırkenki yolda karşılaşılan sorunları da baştan kabul edebilmesini diliyorum...⁷⁹

⁷⁷ Jennifer A. Herdt. **Putting on Virtue: The Legacy of the Splendid Vices**. (Chicago: University of Chicago, 2008). Print. (p. 269).

⁷⁸ A.g.e., 296.

⁷⁹ Bernard Mandeville, **The Fable of the Bees: Or, Private Vices, Public Benefits**, Editor: F. B. Kaye, (2 vols. Oxford: 1924, Repr. 1988). (p. 63).

Ne var ki Mandeville, okunan şeyden ders alma ve bir şeyler öğrenebilme konusunda pek de iyimser değildir. Kendi yazdığı metne karşı olan düşüncelerini serdederken bile fazlasıyla realist bir yaklaşıma sahiptir. Bu yaklaşım, toplumun temellerini oluşturan kötülöklere karşı olan düşüncelerinde de açıkça görölmektedir. Öncelikle bu gerçekçi duruşunu tanımladıktan sonra Mandeville bu meseleyi bir adım daha öteye götürerek toplum tarafından kötölük olarak tanımlanan ve bilinen olayların toplumsal sonuçlarına değinmektedir. Toplum tarafından erdem olarak bilinen olay ve davranışların aslında sadece gizli kötölöklere olduğunu ifade eder. Mandeville, bir kötölöğü gizleyerek onu erdem gibi göstermenin nasıl yapıldığını *Enquiry into the Origin of Moral Virtue* adlı eserinde verdiği birkaç örnekle göstermektedir. Bu örnekler bir noktada buluşmaktadır: Bir eylemi överek, bu eylemin erdemli bir eylem olduğuna herkesi inandırmak mümkündür; ne var ki gerçete bu eylem sadece kötölöklere biridir ve tam da övöldüğü için saflığı kaybolmaktadır, böylece sahteliği daha da çok pekişmiş olur. Ancak Mandeville, insanlar tarafından yaşanan ve hissedilen tüm farklı duyguların insanlar ve özellikle siyasetçiler tarafından herkesin daha toplumsal bir hayata uyum sağlayabilmesi için üretildiğini iddia ettiğinden, hem duyguların halk için üretilen yapay ögeler olduğunu ve halka sadece gizli kötölöklere şeklinde faydalı olabileceklerini iddia etmek ilk bakışta çelişkili görünebilir. Aslında Mandeville tam da bu noktadan ötürü David Hume gibi döneminin büyük düşünürleri tarafından eleştirilmiştir. Birçoğunun bu soruna zaten çözümü vardı: Kötölük ve erdem (gizli kötölük) diye adlandırdığımız davranışlar tamamen bireysel ve çıkarıcı motivasyonlara sahiptir. Ayrıca bazen toplumda gizli kötölöklere gizli kalması ve herkesin bunlar hakkındaki gerçeği öğrenmemesi daha hayırlıdır. Bu şekilde toplumsal düzeni inşa etmek daha kolay olacaktır. Eğer herkes bu gerçeği fark ederse kaos çıkar ve dolayısıyla üreten bir toplum olamaz. Buradan anlaşılacağı üzere topluma fayda sağlayan gizli kötölöklere genellikle iktisadi büyümeyle ilişkili olanlardır, bunu bir adım daha ileriye götürürsek ise lüktür.

Lüks, Mandeville'in Fabl'da referans verdiği en önemli kavramlardan biridir. Mandeville lüks ile ilgili düşüncelerini dünya üzerine adım atan ilk insandan başlatır ve insanın zevklerinin ve tatlarının gelişmesine katkıda bulunan her şeyi lüks olarak sınıflandırır. Burada insanın haz arayışı ve konfor isteği arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. İnsanın bu yönde yaptığı en ufak değişiklikler düşünce, deneyim ve biraz da işin sonucu olarak ortaya çıktığından bu sonuçtan lüks diye bahsetmek mümkündür⁸⁰. Mandeville'e göre insan hayatında lükse doğru giden her bir gelişme onu bir adım öteye taşır; böylece lüks ve medeniyet seviyesi arasında bir ilişki kurar. Bir toplumda lüks algısı ne kadar çok gelişir ve lüks kullanımı ne kadar artarsa, bu toplumun diğerlerine göre daha gelişmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Lüksü tartışırken Mandeville medeniyet meselesine de değinir ve bu konuya da bir tartışma ayırır. Bunun nedeni, toplumların gelişimi ve insanın doğal halinden çıkıp gelişmesi konusunda toplumlara karşı tamamen ilerlemeci bir yaklaşım izlemesidir. Tüm fabl ve açıklamaları boyunca Mandeville lüks ve toplumsallaşma sürecinde lüksün yerine dair iki büyük iddiada bulunur. Hundert bu iddiaları sade bir şekilde şöyle açıklar:

Her şeyden önce lüks tüketimi, kötülüklerin en büyüğü olan mal hırsını teşvik ederek bir ulusun daha da zenginleşmesine yol açar. Lüks, ister istemez malların üretim ve yayılımını da artıracaktır. Mandeville'e göre zengin toplumların en temel psikolojik gerçekliği tüketim ve gösteriş için hiçbir fırsatı kaçırmayan egoist bireylerle dolu olması, ılımlılıktan ziyade aşırılığa teşne olmaları ve yenileme adı altında sınırsız müsrifliğin adeta benliklerine işlemiş olmasıdır⁸¹.

Bu tanım, lüks tüketiminin toplumsal faydasını gösterir niteliktedir. Lüks tüketimi arttıkça toplumdaki üretim ve mal dağılımı da artacaktır. Zengin toplumlarda insanlar tüketim, gösteriş ve aşırılıkla topluma motive olmaktadır. Ahlaki değerler ve tüketim alışkanlıklarındaki sürekli değişimlerin tek ve değişmez bir sebebi vardır: artan istekleri tatmin etmek ve yeni istek alanları

⁸⁰ A.g.e., 135.

⁸¹ Edward. J. Hundert. "Mandeville, Rousseau and the Political Economy of Fantasy". **Luxury in the Eighteenth Century: Debates, Desires and Delectable Goods**. Editors: Maxine Berg and Elizabeth Eger, (Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave, 2003). Print. (p. 32).

yaratmak. Bunların hepsi, Mandeville'e göre aynı farklı duygular gibi yapay isteklerdir; o halde yapay isteklerin insanların yapay duygularını tatmin edebiliyor olması oldukça doğaldır.

2.b.2. Toplum, Siyaset ve Medeniyet

Yukarıdaki bölümde görüldüğü gibi Mandeville'in toplum, siyaset ve medeniyet algısı bir dereceye kadar erdem ve kötülüklerle ilişkili bir şekilde açıklanabilir. Ancak bu araştırmanın temel aldığı medeniyetsel yaklaşım Mandeville'in medeniyet süreci ve toplum inşası konusunda neler düşündüğüne dair daha detaylı bir analizi gerektirmektedir.

Mandeville'in insanın toplumdaki yerine dair temel görüşü şudur: insan doğal olarak sosyalleşmesi imkansız bir yaratıktır ancak övgü ve gurur gibi davranışların dayanılmaz gücünü çok başarılı bir biçimde kullanan siyasetçilerin manipülasyonlarıyla sosyalleşebilir bir varlığa dönüşmüştür. Fabl'ın ilk bölümlerinde Mandeville insanın doğal sosyalleşememe özelliğinin (bu kendi kendini memnun etmek için olsa dahi) diğer insanlar için iyi dileklerde bulunmaya ittiğini ifade eder; ancak diğer insanlar kendisinden daha iyi bir seviyeye geldiği zaman ise birbirlerinden nefret etmeye başlarlar. O halde bu bir yarış sürecidir ve insanın bu anlamda sosyalleşebilmesi zaten imkansızdır. Mandeville, bu meseleyi bir adım daha ileriye götürerek antic medeniyetlerden bahseder ve onların din ve medeniyetin gelişmesi hakkındaki düşüncelerine dair karşılaştırmalı bir analiz yapar. Mısır, Yunan ve Roma gibi antik toplumların sanat, teknik ve edebiyat üretiminde nasıl bu kadar başarılı ve mükemmel olduklarına her zaman hayranlık duymuş, aynı zamanda da tuhaf inanış biçimlerine çok fazla kafa yormuştur. Mısırlılar kendi elleriyle yaptıkları bir takım materyallere taparken, Romalılar da kutsal meselelerle ilgili çok gereksiz bir biçimde fazla ilgilenmişlerdir. Mandeville'e göre ise din, insanlara kendi tutkularına sahip çıkabilmeyi ve bu şekilde erdemli olmayı öğretmekten ziyade, sadece iştahlarını meşrulaştırmaya ve kötülüklerini daha da teşvik etmeye yaramaktadır⁸².

⁸² Bernard Mandeville, **The Fable of the Bees: Or, Private Vices, Public Benefits**, Editor: F. B. Kaye, (2 vols. Oxford: 1924, Repr. 1988). (p. 80).

Öyle ise toplumun gurur ve onurunu tatmin edebilecek tek şey din değil, siyasetçilerin akıllıca yarattığı politika üretme metotlarıdır (meselenin dini boyutu ve Mandeville'in yaklaşımı gelecek sayfalarda detaylandırılacaktır. O halde bu eski medeniyetlerin övgüyü de çok iyi kullandığını ve toplumsal düzenlerini bunun üzerine kurduklarını da söyleyebiliriz. Mandeville'in buradaki diğer bir amacı ise "ilahi ve vahye dayanan bir kural veya bu kuralı devam ettirmede ilahi bir yardım almadan insanoğlunun kendi davranışlarını kontrol edebilecek kadar nasıl geliştiğini" sorgulamaktır⁸³. Burada siyasetçilerin bu düzeni kurabilecek yetkinlikte olduğu yönündeki iddiasını pekiştirebilmek için antik toplumlardan örnekler vermektedir. Toplum anlayışında Mandeville, ticarete dayalı şehir medeniyetinin kuruluş ve yükselişini on yedinci yüzyıl teodizelerini eleştirirken aynı zamanda ilahi müdahale fikrini reddetmektedir – ki bu aslında doğa kanunlarını ihlal etmektedir⁸⁴. Geleneksel olarak ve özellikle de dini inançlar üzerinden tanımlanan tarihsel anlatılarda medeniyet ahlaki değerler üzerine kurulur ve öyle de olmalıdır. Ahlak olmadan bir toplumun yaşaması imkansızdır. Mandeville bu ahlaki erdemlerin yalan olduğunu ilan etmiş ve bu yolla "en aşağılık ve bayağı parçalardan nasıl muhteşem bir makine yapılabiliyorsa, aynı şekilde gelişen siyasi aklın muhteşem gücünü"⁸⁵ göstermiştir. İnsanlar, ancak bu yolla bir topluma ayak uydurabilirler. Ve zaman geçtikçe doğal davranışlarını, zekanın keşfettiği insani bir sanat dalı gibi uygulayıp pekiştirdikçe bir toplum halini alabilirler⁸⁶. Burada Mandeville'in ilerlemeci yaklaşımı yine kendisini göstermektedir, bu ayrıca kendi çağdaşı olan birçok düşünürle de ortak özelliklerinden birisidir.

Bu tartışmalardan anlaşılacağı üzere Mandeville, medeniyetin bu tür bir özgün ideolojik sebat sonucunda ortaya çıkan yavaş ve aşamalı bir bütünleştirme süreci olarak anlaşılması gerektiğini

⁸³ Jennifer A. Herdt, **Putting on Virtue: The Legacy of the Splendid Vices**. (Chicago: University of Chicago, 2008). Print. (p. 273).

Edward. J. Hundert, **The enlightenment's fable: Bernard Mandeville and the discovery of society**, (Cambridge: Cambridge University Press, 1994). (pp. 50-51).

⁸⁵ Bernard Mandeville, **The Fable of the Bees: Or, Private Vices, Public Benefits**, Editor: F. B. Kaye, (2 vols. Oxford: 1924, Repr. 1988). (p. 62).

⁸⁶ Edward. J. Hundert, **The enlightenment's fable: Bernard Mandeville and the discovery of society**, (Cambridge: Cambridge University Press, 1994). (pp. 51).

ifade etmektedir. Bu süreçte övgü ve yüceltme, en büyük siyasi araçlardan biri haline gelmiş ve sistem de buna göre organize edilmiştir. Mandeville için medeniyet süreci ekonomik ve teknolojik gelişmeler ile de yakından ilişkilidir, bu da yaklaşan Sanayi Devrimi sürecinin sinyallerini verir niteliktedir.

2.b.3 Hıristiyan Ahlakı ve Kötülük-İyilik Problemi

Mandeville'in kötülük ve erdem söyleminin altında din ve özellikle de Hıristiyanlığa dair geniş bir tartışma zemini bulunmaktadır. Mandeville'in tüm dinlere karşı takındığı şüphecî yaklaşım bu araştırmada birkaç kez tekrar edilmiştir, ayrıca Fabl'in en başında da insan doğası ve duygularından bahsederken herhangi spesifik bir dini hedef almadığından bahseder. Bir anlamda dinleri tamamıyla görmezden gelir. Mandeville'in tek amacı vahye herhangi bir bağlılık gerektirmeyen ve ilahi güç olgusunu bizatihi reddeden bir ahlaklılık seviyesine ulaşabilmektir. Akıl hocası Pierre Bayle Mandeville'in fikirlerini bu açıdan büyük oranda etkilemiştir, ki Mandeville de bunu eserlerinde sıkça dile getirmiştir. Ahlaklılık söz konusu olduğunda Bayle, sadece ateistlerden oluşan bir toplumun bir Hıristiyanlar toplumundan daha ahlaklı olabileceğini vurgulamaktadır. *Various Thoughts on the Occasion of a Comet* adlı eserinde bu meseleyi tartışmakta ve Haçlıların ateistlerden çok daha günahkar ve zalim olduğunu ifade etmektedir, çünkü onlar dini işledikleri korkunç eylem ve günahlarını dini bir kisve adı altında yapmaktadırlar⁸⁷. Bayle'in görüşü ile yakından ilgili olmakla birlikte Mandeville burada belli başlı dinlere saldırmaktan ziyade iki yüzlü ahlak anlayışına vurgu yapmaktadır. Ancak ona göre de gerçek ve doğru bir Hıristiyan toplumu düşüncesi saçma ve sürdürülemez bir hayaldir⁸⁸. Mandeville bir inanç sistemine uymaktansa, tek başına insan iradesinin erdemli bir hayat sürmek için yeterli olduğuna inanmaktadır. Gerçek erdemlerin neler olduğunu bilemeyiz,

⁸⁷ Pierre Bayle. *Various Thoughts on the Occasion of a Comet*, Translated by Robert C. Bartlett (Albany: State University of New York Press, 2000). Especially bkz sections 92, 129, 133–38, 161, 172–79.

⁸⁸ Jennifer A. Herdt. *Putting on Virtue: The Legacy of the Splendid Vices*. (Chicago: University of Chicago, 2008). Print. (p. 273).

kimlerin yaptığını da, ayrıca gerçek erdemlere ulaşabilmek için elimizde herhangi bir güç yoktur; ancak kendi irademiz vardır ve insanlık tarihinin göstermiş olduğu gibi kendimizin ürettiği toplumsal kurallara uymakta, ilahi kurallara uymaktan her zaman daha başarılı olmuştur. “Mandeville’in kendini bilmeye olan inancı, gözlemcinin bakış açısını analiz eden kişinin bakışından tamamen ayırması ile el ele gitmektedir; bu da modern ahlaki düşüncenin çok tipik ayrımlarından biridir⁸⁹”. Özellikle insanların yaşama ve yönetilme biçimlerine dair düşüncelerinde hümanist yaklaşıma bu kadar bağlı olması ile bir erken modern düşünürü olarak Mandeville’in duruşu burada da kendisini göstermektedir.

Mandeville’in on sekizinci yüzyıl boyunca *Arılar Masalı* sayesinde kazandığı büyük ve olumsuz şöhret iktisat teorisine dair düşüncelerinden ötürü değildir. Açık bir skandal yaratmasının asıl sebebi, Hıristiyan ahlakına dair yaptığı eleştirilerdir. Aslında ona saldırılmasının temel sebebi kötülük ve erdemler hakkındaki tartışmasıdır, ve o dönem için bu tartışma Hıristiyan ahlakı ile yakından ilişkili bir durumdur. Mandeville’e göre Hıristiyan ahlakı psikolojik olarak uygulaması ve yaşaması imkansız bir dizi kuraldan oluşmaktadır ve (on sekizinci yüzyılın başlarından bahsettiğimizde ahlak felsefesinin neredeyse tüm alanlarını kapsayan) Hıristiyanlık dininden doğan ahlak felsefesi gelenekleri, insan arzularının kendi çıkarlarını korumak isteyen yönünü sürekli saklamaya çalışmak yönündeki ideolojik ve toplumsal çabaya hizmet etmektedir. Ayrıca Mandeville’e göre çağdaş ahlaki düşünüş metotları da toplumsal süreçleri zorla ve yanlış yönde ahlakileştirmeye çalışmıştır⁹⁰. Bu da Mandeville’in ısrarla karşı çıktığı ve gerçek durumların kabul edilmesi gerektiğini vurguladığı bir ikiyüzlülük biçimidir. Ve Hıristiyan ahlakı, insanlara her zaman dürüst ve erdemli olmayı öğütleyerek bu iki yüzlülüğü teşvik etmektedir. İnsanların doğasını görmezden gelmekte ve insanlara da aynı

⁸⁹ A.g.e., 278.

⁹⁰ Maxine Berg and Elizabeth Eger. **Luxury in the Eighteenth Century: Debates, Desires and Delectable Goods**. (Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave, 2003). Print. (p. 28).

yapmayı öğütlemektedir, bu yolla da toplumsal düzenin daha kolay bir biçimde kurulabileceğini savunmaktadır.

Mandeville'in erdemler ve kötülükler hakkında tartışırken dini motivasyonlardan bahsetmemesinin bir başka nedeni daha vardır. Mandeville'e göre, ve bu muhtemelen yine humanist yaklaşımından kaynaklanmaktadır, ticari bir toplumdaki modern insan davranışlarının çok büyük bir bölümü ilahi güçler ve ahlaki kategorilere hiçbir referans vermeden, sadece insan psikolojisi üzerinden açıklanabilir. İnsan davranışları her zaman kendini veya gururunu tatmin etme peşindedir, o halde ahlaki kodlarla değil psikoloji ile daha çok bağlantısı vardır. Mandeville'e göre ticaret ekonomik hayatın sadece alışverişlerle ilgilenen bir parçası değildir; toplumun diğer tüm parçalarının içerisinde yaşadığı bir genel durumdur. Bu genel durum insanların duyguları, tutkuları ve zenginlik arayışları ile körüklenen özerk bir toplum ortaya çıkarmıştır. Modern dünyada kişilik, Hıristiyan ahlaki sadakati ile uyumsuzluk içerisinde, sosyal duruş ve kimlik pazar mekanizmaları arasında pay edilmiştir ve karakter, abartılı bir toplumsal (davranış) alışverişler çerçevesi içerisinde üretilmiş oyuncuların sahte bir şekilde oynadığı bir tiyatrodur⁹¹. Ve ticari toplumun gelişimi ve büyümesine devam etmesi için böyle de kalmak zorundadırlar. Buradan anlaşılacağı üzere Mandeville modern insanı bütün özelliklerinden önce 'tüketici' olarak nitelendirmiştir. Toplumsal, siyasi ve ahlaki hayatında da insan, tüketicidir. O nedenle tüm dinler ve bilhassa Hıristiyan ahlakı Mandeville'e, insanların tüketim alışkanlıklarını düzenli bir toplumsal hayatta daha kabul edilebilir bir hale getirmeye çalışan sahte bir tiyatro gibi görünmektedir.

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Mandeville'in erdem ve ikiyüzlülükle ilgili düşünceleri Hıristiyanlık ve ahlaki düşüncesiyle yakından ilişkilidir. Metaforik olarak düşünersek (ve önümüzdeki bölümde neden böyle düşünmemiz gerektiğini daha açıkça göreceğiz), arıların

⁹¹ A.g.e., p. 31.

tanrısı onları daha erdemli bir toplum olmaya mahkum etmeden öncesi için, kovandaki arıların Hıristiyan bir toplumda yaşadığını ve hayatlarını idame ettirdikleri kuralların Hıristiyanlık tarafından belirlendiğini düşünebiliriz. Ancak Fabl durumun aslında böyle olmadığını gözler önüne sermiştir. Zengin bir toplum inşa edebilmek için Hıristiyanlık dininin tamamen konu dışı olduğunu ve bunun için gerekli olan şeyleri hem Fabl’da hem de fablın açıklama kısmında çokça zikretmiştir: bunlar siyaset, iki yüzlülük ve gizli kötülüklerle barışılmasıdır. Bir kişi eğer isterse Hıristiyanlık dinini yaşayarak kurtuluşa ermeyi umabilir. Ancak bu adamın sahip olduğu Hıristiyan ahlakı güçlü bir toplum kurmak için hiçbir işe yaramayacaktır. Philip Pinkus Mandeville’in kötülüklerle ilgili düşüncelerine iyi bir analiz getirir ve kötülüklerin direkt olarak Hıristiyan ahlakı ile ilişkilendirilebileceğini ifade eder. Ona göre Fabl’ın tüm bölümlerinde Mandeville Hıristiyan değerleri ve erdemlerinin, zengin ve güçlü bir krallık kurmada hiçbir fayda sağlamayacağını iddia eder⁹². Zengin fakat kötülüklerle dolu bir insan bir üniversite ya da hastane yaptırarak binlerce kişinin hayatını kurtarmaya vesile olabilir. Ancak fakir ve erdemli bir adam, kendi ahiretini kurtarmaktan başka hiçbir şey yapamaz, topluma hiçbir fayda sağlamaz. Yine Pinkus’a göre Fabl ile “değerlerimiz alt üst olmuş, Augustan dönemindekilerin idealize ettiği Hıristiyan humanist geleneğinin alakasız ve hatta bir engel olduğu kanıtlanmıştır”⁹³. Yani buradan anlaşılan o ki Mandeville Hıristiyan değerlerini, gelişen bir toplum ve erdemler arasında uyum sağlamanın ne kadar mantıksız olduğunu gösterebilmek için bir kaldıraç, bir maske olarak kullanmıştır.

2.c. Fable Genre

Fabl, neredeyse bütün medeniyetlerin edebiyatında yer eden çok eski bir yazılı anlatım tekniğidir. Bu bölümde, bir tür olarak fabl sunulacak ve Mandeville’in *Arılar Masalı* göz

⁹² Philip Pinkus, “Mandeville’s Paradox”. **Mandeville Studies: New Explorations in the Art and Thought of Dr. Bernard Mandeville**. Editor: Irwin Primer. (The Hague: Martinus Nijhoff, 1975). Print. (pp. 206-207).

⁹³ A.g.e., p. 210.

önünde bulundurularak fablın yazara fikirlerini iletmek için sunduğu fırsatlar tartışılacaktır. Bununla beraber, fablın yüzyıllar boyunca neden bu denli yaygın bir şekilde ve birçok medeniyetten birçok yazar tarafından kullanıldığı sorusu bu tartışmaya dahil edilecektir. Yazarlara fabl bu denli çekici kılan neydi? Hayvanları kullanarak retorik (hitabet) güçlerini nasıl ortaya çıkarıyorlardı? Fabl türü bize tam olarak ne vaat eder? Bu sorulara yanıt aranacak ve fabl türünün farklı medeniyetlerde başka kullanım biçimleri örnekleriyle beraber irdelenecektir.

G. Moir Bussey, klasik fabl koleksiyonundaki ufuk açıcı girişinde fablı “Fabllar insan zihninde, özellikle de eğitilmemiş ve bükülmemiş zihinlerde kalıcı etkiler bırakabilmek ve ahlaki öğretileri iletebilmek için derlenmiş hayranlık uyandırıcı eserlerdir,” olarak tanımlar⁹⁴. Bu tanım ilk başta fablların öncelikle çocuklar için yazılmış hikayeler olduğu izlenimini verir. Elbette şimdiye kadar görüldüğü üzere, bu fabl yazmak için ilk ve tek motivasyon olmamıştır. Farklı medeniyetlerden birçok fabl ustası metinlerine, çocuklar için bir model oluşturmak için başlamıştır, ancak, yüzyıllarca analiz edilmesi ve tartışılması gereken güçlü ve ağır argümanlar sunmaktadırlar. Önemli düşüncelerin aktarımında fabl türünün tercih edilmesindeki en önemli sebeplerden biri, kişinin düşüncelerini “çocuk masalı” perdesinin ardına saklama fırsatını sunmasıdır. Hiciv, metaphor ve retorik dil gibi araçlar, kişinin asıl fikirlerinin kapatılması ve hayvanlara ses verilerek eleştirinin sertliğinin hafifletilmesi için faydalı yöntemlerdir. Mandeville de fablının girişinde, şiirinin sadece eğlence için yazıldığını ve kimseyi gücendirmeyi amaçlamadığını ifade eder. Mevzunun bu olmadığı bilinmektedir, ancak bu fablda olduğu zaman, daha kabul edilebilirdir. Bu fabl anlayışında; medeniyetine, zamanına ve fablın yazıldığı dönemin şartlarına göre daha birçok bağlamsal ve psikolojik gerekçe bulunmaktadır. Bütün bunlara girmeden önce, bir tür olarak fabl ve klasik fablın en önemli

⁹⁴ Moir G. Bussey, *Fables; Original and Selected with an Introductory Dissertation on the History of Fable, Comprising Biographical Notices of Eminent Fabulists*. (London: Willoughby, 1984). (p. 6).

örnekleri sunulacaktır. Fabl zaman içinde değişen, içerik ve biçim olarak asla sabit kalmayan bir türdür. Bu nedenle, bu türün gelişiminin, ustasının temel alınarak incelenmesi faydalıdır. Elbette bu bölüm farklı medeniyetlerin bütün fabl ustalarını kapsamayacak, fakat bazı isimler bu türün Batı edebiyatındaki gelişimini anlamak için bilhassa önem taşımaktadır. Bu detaylara girmeden önce fabl türünün karakteristik özelliklerini ifade etmek gereklidir.

“Tür, kendi içerisinde karmaşık bir sistemdir, bu sistem her bir eserde bütünlüğüyle kavranamayabilir ancak spesifik ve normative bir tür düşüncesi içerisinde bir edebi farkındalık olarak karşımıza çıkmaktadır⁹⁵”. Bu tanımda görüldüğü üzere, tür durağan değildir, ona şekil vermek için kullanılan farklı araçlarla kendi içinde bir değişim geçirir. İçinde bulunduğu çevreden ve yazarının arka planından kopuk değildir. Kaldı ki Avrupa edebiyatında genel bir şablondan söz etmek de mümkündür. Fabl her zaman geleneksel ve egzotik bir tür olarak bir duruş sergilemiştir. Bu nedenle, türün birtakım özellikleri, tıpkı her fabl ustasının olmazsa olmazı gibi, bugüne kadar varlığını sürdürmüştür.

Fabl genellikle “hayvanları insanlar gibi konuşan ve davranan bireyler şeklinde lanse ederek insanların zayıflık ve hatalarını gözler önüne seren bir türdür. Metnin içerisinde bir ahlaki öğüt veya bir davranış anlatılır ve bu öğüt çoğunlukla metnin en sonunda açıkça tekrar edilir”⁹⁶. En geniş anlamıyla, fabl alegorik bir metindir, ancak hikayenin sonunda öğretmek istediği ahlaki derslerle alegorinin hikayenin bütününe yedirme şeklinden farklılaşır. Klasik fabllar bir antitez yapısına göre yazılırlar, yani iki karşıt karakter bulunur ve anlatı boyunca aralarındaki konuşma ve diyaloga şahit olunur. Fabl, kendini diğer benzer türlerden ayrı kılan tipik karakterler barındırır. Örneğin, bir hatibin ahlaki bir ders vermek için vaaz verdiği bir hikayenin ele alındığı

⁹⁵ Lidiya Vindt, Miriam Gelfand, Ray Parrott, “The Fable As Literary Genre”. *Ulbandus Review*, (Vol. 5, Fall 1987, pp. 88-108). pp. 88-108.

⁹⁶ “Fable”. *Encyclopedia Britannica* (web). Alıntılanma tarihi 14.03.2016.

exemplum adında bir başka tür daha vardır. *Exemplum*'da hayvanlar olmak zorunda değildir; mesajı iletmek için her türlü karakter bulunabilir.

Verdiği ahlaki derse göre fabllar farklı kategorilere ayrılırlar. Didaktik fabl ahlaki bir ders vermeyi amaçlarken, politik fabl genellikle hicivli ve toplumu etkilemeye yönelikken, şiirsel (şairâne) fabl ise sadece eğlendirmek içindir⁹⁷. Bu tasnifle, Arılar Masalı'nın politik fabl olduğu çıkarımı yapılabilir. Nitekim, şiirinin başında Mandeville'in şairâne fabl yazdığı beyanının dikkat edilmesi gerekir; bu da gayet iyi niyetli olduğunu gösterir. Böylelikle, her edebi gelenekte fabl türünün kendine özgü tarzıyla (yeniden) üretildiğinin, edebi ve medeni evrimin daimi akışı içindeki görünmez kuralların baskısı tarafından etkilendiğinin çıkarımına varılabilir; bu da türün muhafazakar bir durağanlığa sahip olmasına sebep olur. Hangi kategoriye ait olursa olsun, fabllar genellikle simetrik bir şekilde tertip edilir: Girişte, başlangıç durumu verilir ve [ardından] karşıt yansıması sunulur. Sonunda, beklenmeyen ve sıklıkla paradoksal bir sonuca varılır⁹⁸. Böylece, Arılar Masalı'nın ana akımdan bir sapma yaptığı söylenebilir, okuru beklenmeyen bir sonuçla şaşırtmayıp bilinenleri ortaya koyar. Fablında insanlığın gerçekliğinden bahseden Mandeville'in şiirinden, vermek istediği hisse, münasip ve bariz bir şekilde okur tarafından çıkarılmaktadır.

Batı geleneğindeki fablın Ezop tarafından başlatıldığı yaygın bir şekilde Kabul edilen bir kanıdır ve birçok kişi fable onunla eşleştirmektedir. Çeviri fabllara referans vermeksizin (Avrupa fabl tarihinin neredeyse tamamının çeviriye bağlandığı düşünülürse), de la Motte, Arneau ve Lessing gibi Avrupalı fabl ustaları dahi Ezop'un hitabını ve kurgusunu (kurgu malzemelerini) taklit etmişlerdir⁹⁹. Ezop'un kimliği üzerine her ne kadar kapsamlı bir bilgi olmasa da, hatta yaşayıp yaşamadığından bile emin olunamasa da, birçok fablda itibar görmüş

⁹⁷ Dagmar Mocná, Josef Peterka, et al. **Encyklopedie literárních žánrů**. (Praha: Paseka, 2004). Print.. (p. 33).

⁹⁸ Lidiya Vindt, Miriam Gelfand, Ray Parrott, "The Fable As Literary Genre". **Ulbandus Review**, (Vol. 5, Fall 1987, pp. 88-108). pp. 90-91.

⁹⁹ A.g.e., p. 92.

ve eserleri çağdaş dünyanın bütün dillerine çevrilmiştir. Ezop'a ait olan herhangi bir yazılı eser bulunmamakla beraber ona atfedilen bütün fabllar bugün *Ezop Masalları* olarak bilinen külliyatta toplanmıştır. Eğer yaşadıysa, en eski Yunan kayıtlarında bulunan bilgilere göre MÖ 600 yılları civarında yaşamış olduğu tahmin edilmektedir. Ezop modeli, Romalı ozan Horatius, Yunan biyografi yazarı Plutarkhos ve Yunan hiciv ustası Lukianos tarafından geliştirilmiştir. Fabl türü ise çoğunlukla Orta Çağ'da zenginleşmiş, Geoffrey Chaucer'la beraber en belirgin fabl ustaları Marie de France, Martin Luther ve Hans Sachs'dır. Orta Çağ fablı genelde uzun bir psödo epic tarzda yazılan "beast epic" (hayvan destanı) türünü doğurmuştur ¹⁰⁰. Ezop'tan sonar ikinci belirgin fabl ustasının, açıkça Ezop paternini takip eden 17. yüzyılın Fransız ozanı Jean de La Fontaine olduğu kabul edilir. La Fontaine, Ezop edebi geleğindeki klasik temaları kullanmış ve 237 farklı hikayeden oluşan La Fontaine Masalları'nı yazmıştır. La Fontaine'in fabllarına özgü olan, fablın mizahi işlevinin, ahlaki öğüt maksadından daha çok öne çıkmasıdır. Erken Modern Çağ'a yaklaşılan bu dönemde fabl türünün, gerçek bir mesaj vermekten ziyade, işlevinin daha hicvi ve mizahi bir şekilde değiştiği çıkarımı yapılabilir. Bu da, Erken Modern Avrupa'nın değişen toplumsal yapısı ve siyasi ortamıyla ilişkilendirilebilir. Ahlakın ve inançların bulanıklaşmaya başladığı inancının hakim olduğu bu dönemde, -ve özellikle La Fontaine hususunda- insanların bilincindeki doğru ve yanlış tamamen değiştirecek bir devrim yaklaşmaktadır. Dolayısıyla, bir edebi tür olarak fabl, ilk halinden modern zamanlara kadar birtakım modifikasyonlara maruz kalmıştır. Öncelikle, türün şekillenışı, onunla uğraşan yazarlar tarafından etkilenmiştir. Belirgin birçok yazar, Ezop ve Phaedrus gibi klasik fabl ustalarının etkisi altında çalışmalarına başlamıştır.

¹⁰⁰ Chris Baldick, **The concise Oxford dictionary of literary terms**. (Oxford: Oxford University Press, 1990). Print. (p. 23).

2.c.1. İngiliz Fabl Geleneği

Fablin İngiltere'ye yolculuğu 17. yüzyılın sonları civarında başlamıştır. Özellikle “İngiliz Sivil Savaşı'nı 18. yüzyıl boyunca yerleşen George kültüründen ayıran sarsıntılı yıllar boyunca hayvan fablları İngiltere'ye sel gibi akmıştır. Yerli medya ve yurt dışından ithal edilen fabllar her köşede kendine bir yer edindi”¹⁰¹. Bağlantılarıyla beraber, İngiliz fabl ustaları, fabl yazımlarında çok sistematik davranmayarak Fransız meslektaşlarından farklılaşmış, hem birbirlerinden, hem de neoklasik modelden bu farklılıkları, bütünsel bir kültür girişime ters düşer. Bu kültür girişimi, fablı siyasi ve ahlaki fikirlerin daha kabul edilebilir ve yumuşak bir şekilde yerleştirilebildiği medeni bir görevi olan bir araç olarak kullanmayı amaçlar. Nitekim, her fabl ustası türü kendince değiştirdiği ve türe eklemeler yaptığı için, bu gerçekleşmemiş, türün aslında daha özgün ve canlı olmasına vesile olmuştur. Her ne kadar fablin bir tür olarak 17. yüzyılda İngiliz edebiyatının bir parçası haline geldiği kabul edilse de, bundan öncesinde fabl ustaları ve örnekleri bulunmakta, bu da fablin canlı doğasının bir başka sebebi olabilmektedir. Örneğin, 13. yüzyılda İngiliz yazınında, edebi değerleri daima hatırlanan *The Owl and the Nightingale* ve *The Vox and the Wolf* adlı iki kayıtlı fabl bulunmaktadır. Ve tabii ki, İngiliz edebiyatının babası kabul edilen Geoffrey Chaucer vardır. 14. yüzyılda yaşamış Chaucer, saray aşk hikayeleri ve bir beast fable (fabliau)'ı gibi Orta Çağ edebiyatının farklı türlerini biraraya getiren ve Orta Çağ toplumunun belirgin bütün özelliklerini yansıtan *Canterbury Tales*'ıyla bilinir. Chaucer'ın bu örneği bile fablin diğer türler ve farklı motifler tarafından etkilenip zenginleştiğinin bir göstergesidir. Ancak bu bölümde, Augustan Çağı, *Arılar Masalı*'nın yazıldığı zamanla çakıştığı için bu çalışma için İngiliz edebiyatının önemli bir dönemidir. Üstelik, bu çağ özellikle hiciv ve şiir olmak üzere ani edebi gelişmelerin çağı olarak kabul edilir. August yazarları, bir fable kaliteli kılanın ne olduğu sorusu üzerinde çok

¹⁰¹ Jayne Elizabeth Lewis, *The English Fable: Aesop and Literary Culture, 1651-1740*. (Cambridge: Cambridge UP, 1996). Print. (p. 1).

durmaktaydı, ve en öncelikli meselelerinden biri de mecazi dilin nasıl kullanılması gerektiği (veya kullanılabileceği) idi. Fabl türü, buna rağmen, Augustan yazarlarını edebi kültürün bir parçası olmaya sevk etmiştir. Ve, diğer türlerin yazarlarıyla beraber fabl ustaları, kültür yetkesine doğru soruları sormayı başarmışlardır; siyasi ortamın bu tür sorgulamalara elverişli olmadığına da dikkat edilmiştir.

O halde temel soru şudur: Augustan yazarları neye iyi bir fabl diyorlardı? Charles Montagu ve Matthew Prior'un açıklamalarına göre, çift anlam taşıyabilip doğayla uyumlu olan metin iyi bir fabldı¹⁰². 1600'lü yılların ortalarına kadar İngiltere sivil savaşlarla mücadele etmekte, basım kültürünü benimsemek kolay olmamakla beraber, savaş zamanından sonra, 1650'den itibaren gelişme göstermekteydi. Yakından takip edildiği ve hassas dünyanın köklerine sağlamca bağlı kaldığı müddetçe, dilin kültürel olarak yapıcı bir araç olduğu inancıyla bu gelişim bağlantılıdır¹⁰³. Ezop'a dönülecek olursa, bir 18. yüzyıl yazarı tarafından yazılan herhangi bir fabl, bugün dahi, Ezop'un bütün esas özelliklerine sahip olduğu görülür; "Ezop'tan sonra yazılan veya uyarlanan tüm örneklerinde olduğu gibi, ki bu da antic koleksiyonlarda bulunan neredeyse tüm fabllara tekabül etmektedir"¹⁰⁴. Böylelikle, Augustan yazarları kendi romantik ve doğal özellikleri ve tartışmalı bir sosyopolitik çevrenin kamçılacağı kurnaz eleştirilerine uygun şekilde fabllar yazmaya başladılar; bu sayede bu metinsel farkındalık Ezop'un fabllarını Augustan İngiliz toplumunun kültür iklimine zarif bir şekilde bağladı¹⁰⁵. Birçok Avrupa ülkesinde, fabl türü yerel edebi gelenek tarafından 17. yüzyılın sonlarında ve 18. yüzyılın başlarında benimsenmiştir. 1651-1740 yılları arasında yazılan en önemli fabl koleksiyonları da bu geleneğin bir parçasıdır. Bu koleksiyondaki fabllar her ne kadar birbirlerinden birtakım

¹⁰² Jayne Elizabeth Lewis, **The English Fable: Aesop and Literary Culture, 1651-1740**. (Cambridge: Cambridge UP, 1996). Print. (p. 7).

¹⁰³ A.g.e., (p. 7).

¹⁰⁴ Harold John Blackham, **The Fable as Literature**. (Bloomsbury Academic, 2014). (p. 8).

¹⁰⁵ Jayne Elizabeth Lewis, **The English Fable: Aesop and Literary Culture, 1651-1740**. (Cambridge: Cambridge UP, 1996). Print. (p. 9).

özellikler bakımından farklılaşsa da, “belirgin bir şekilde ve özellikle İngilizlerdi, ve İngiltere’nin adı çıkmış istikrarsız siyasi geçmişine ve tarihin getirmiş olduğu imleleme krizine, İngiliz dili içinde sık sık farkındalıkla organize edilerek biçimsel bir yanıt oluşturuyorlardı”¹⁰⁶. Dolayısıyla, İngilizce konuşan yazarların fabl türünü etkin bir şekilde kullandığı söylenebilir. John Gay ve Jonathan Swift gibi figürlerin -Sir Roger L’Estrange, John Locke, Bernard Mandeville, Samuel Croxall, Christopher Smart, Samuel Richardson ve William Somerville gibi birtakım yazarlarla beraber- her biri fabl türünü didaktik, edebi veya hicvi amaçları için farklı seviyelerinde kullanmışlardır¹⁰⁷. Formun yukarıda belirtilen birbirinden farklı ve becerili yazarlar tarafından uyarlandığı göz önüne alındığında, karşılaşılan problemlerden biri de fablların nasıl kullanıldığı ve İngiliz yazarlarının fabl yazdıklarını beyan ettiklerinde ne kastettikleridir. Öncelikle bu dönemin yazarlarının farklı fabl anlayışları ve biçimlerini (apologue, myth, exemplum gibi) kullandıklarını belirtmek önemli olacaktır. Ahlaki, felsefi ve siyasi fikirlerini iletmek için bu türü nasıl kullandıklarını anlamak da aynı derecede önemlidir. Bu tür onlara nasıl bir fırsat sunmaktadır ve bu türün kullanımını hangi olasılıkları doğurmaktadır?

2.c.2. Fabl türü bize ne vaat eder?

Bir tür olarak fablın iki boyutlu bir etki alanı vardır. Öncelikle, fabl türünü kullanan yazarlara, özgür bir alan yaratarak fikirlerini hayvan seslerinin ardından iletmeye imkanı sunar. İkincisi, okura hayvanlara sanki insanmışçasına sempati duymalarını sağlayarak psikolojik düzeyde özgür bir alan yaratır; bu, insan psikolojisi bazında üst düzey bir düşünme yetisi sağlar. Hayvan destanların bir hayvan, savaşarak veya yiyerek değil, “hayvanın bir veya birden fazla özellik sergilediğini tanınır bir şekilde kabul ederek [insan olur]. Böylelikle, insanların hayvanlarla

¹⁰⁶ A.g.e., (p. 19).

¹⁰⁷ Stephen H. Daniel, “Political and Philosophical Uses of Fables in Eighteenth-Century England”. **The Eighteenth Century**, (Vol. 23, No. 2 - Spring 1982, pp. 151-171). (p. 151).

özdeşleştirmeleri doğaya ayna tutarak yaptıkları düşünsel bir faaliyettir”¹⁰⁸. Fabl dünyasında, hayvanların sahip oldukları karakteristik özelliklerin özgün kaynağı insan oğludur. Doğal dünya, örneğin orman, ağaçlık veya bir dağ (teorik olarak bir fablın uzamını temsil eder) insan doğasının dünyasına dönüştürülür. Fabl okunduğunda, orman, ağaçlık veya arı kovanının yaşanan modern kentlermiş gibi görülmeye başlar. Ve açıkça görülür ki, bu doğanın sorgulanmasından ziyade ahlaksızlık ile erdemin tezatıyla daha yakından ilgilidir. Hayvanlar insanmışçasına sergilendiği zaman -yani onlar konuşturulduğu zaman- onlara içgüdüsel arzu ve davranışlarıyla bağlantılı bir ahlaki değer atfedilir. Aynı zamanda, hayvansal içgüdüleri ancak bu tip bir değerle bağlantılı olduğu zaman kayda değer bir tartışma malzemesi olmaktadır. Dahası, Orta Çağ’dan itibaren, siyasi söylem üretmek için belirgin bir metod olarak arı fabllarının kullanılması da ilginç bir noktadır. Siyasi ahlak ile ilgilenenler arı kovanını siyasi toplum için bir metaphor olarak kullanmışlardır. Örneğin, Augustan yazar John Gay’in *The Degenerate Bees* (Fables, 1727, 1738) eseri de siyasi bir nasihat metnidir. Lüks içinde yaşayan, ihmalkar arıların refah ve güç odaklı bencil içgüdüleriyle arı kovanını yozlaşmaya ve başkaldırıya sürüklediği hikayesini anlatır. Geri kalan birkaç dürüst -ve diğer- arılar onlara karşı çıkar ve “bencil amaçların bedelinin eninde sonunda kendini açıkça rezil etmek” olduğunu ifade eder¹⁰⁹. Bu dürüst arılar kovandan dışlanır, ancak bir şekilde arı kovanının adil bir hükümete geri döneceğini öngörürler. Bu fabl, toplumdaki bireyler arasındaki dürüstlüğü, doğruluğu ve iş birliğinin bir savunmasıdır. Yozlaşmış kovan, Mandeville’in tabiriyle hırçın kovan (toplum), o dönemin Walpole İngilteresinin bir temsilidir. Bu da, fabl türünün siyasi söz sanatı özelliğini ve fabl türünün kullanımının çok uzun bir zaman boyunca sosyopolitik bir çerçeve oluşturmakla ilgili olduğunu hatırlatmaktadır. Orta Çağ’da ve Rönesans’ta da siyasi ahlak (hakkaniyet) ile uğraşanlar arasında arı toplumu ile insan toplumunun karşılaştırması epey popülerdi.

¹⁰⁸ Howard Needler, “The Animal Fable among Other Medieval Literary Genres”. *New Literary History*, (Vol. 22, No. 2, Probing: Art, Criticism, Genre - Spring, 1991, pp. 423-439). (p. 426).

¹⁰⁹ Claire Preston, *Bee*. (London: Reaktion, 2006). Print.

Arı analogisine daha eski bir örnek ise “1159’da John Salisbury’den 15. yüzyılda Francesco Patrizi’nin çalışmalarına kadar kovanın insan devleti için bir model olarak kullanıldığı görülür. *De regimine principum* ve prensler için kılavuzlarda özellikle yaygındır.¹¹⁰ 16. yüzyıla gelindiğinde ise, kovan ile insan toplumunun karşılaştırması her yerde görülmektedir. Yine İngiltere’de, John Lyly *Euphues*’inde, Shakespeare 5. *Henry*’nin 1. Perde 2. Sahnesinde, ve 1592’de Kraliçe’ye adanmış azametli nutkunda Meclis Sözcüsü bu analogiyi kullanmışlardır¹¹¹.

Görüldüğü üzere, arı analogisinin kullanıldığı bu metin, geleceğin yöneticilerine hükümet kural ve ilkelerini ve nasıl iyi ve adil bir yönetici olmayı öğretmek üzere tasarlanmıştır; ve bunların çoğu arı karşılaştırmasını sık sık bir kanıt olarak kullanır. Hem arı analogisinin, hem de fabl türünün bir siyasi öğreti metodu olarak kullanımının Batı edebiyatına özgü olmadığını vurgulamak önemlidir; bunun farklı edebiyatlarda, bu çalışmanın gelecek bölümlerinde irdelenecek, çok fazla -hatta çok daha eski- örnekleri bulunmaktadır. Ancak, arı analogisinin bu kadar farklı medeniyette ve farklı çağlarda ortak kullanımının bir sebebi olmalıdır. Bu analogiyi kullanan yazarlar, şairler ve natüralistler için, arı kolonisindeki yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişki, bu bakış açısına ait temel felsefi bir gerçeği göstermektedir. Kral arının, genelde merhamet yüzünden değil, (Machieveli’nin *Prens*’inde olduğu gibi) siyasi manada akıllıca olduğu için de değil, krallığın doğal bir özelliği olduğu için merhametli olduğu kabul edilir. Aynı zamanda, işçi arılar da, kral onlara Hobbescu bir güçle hükmettiğinden değil, doğal bir otoriteye sahip olduğu için kayıtsız şartsız itaat ederler. Mandeville örneğinde, hicvinin çağdaşlarının ve geçmiş edebi geleneğinin üstünde bir siyasi perspektiften baktığı görülür. Arı analogisinde meydana gelen çok daha geniş bir dünya görüşüne sahiptir.

¹¹⁰ William J. Farrell, “The Role of Mandeville’s Bee Analogy in The Grumbling Hive”. **Studies in English Literature, 1500-1900**, (Vol. 25, No. 3, Restoration and Eighteenth Century - Summer, 1985, pp. 511-527). (p. 512).

¹¹¹ A.g.e., p. 513.

Bu çalışmada neden fabl türü üzerine odaklanılıyor? Öncelikle, birçok fablda dinlenen hayvan sözlerinden çok daha geniş bir alan bulunur. Arılar Masalı, muhtemelen yukarıda belirtilen örneklerde de geçerli olduğu gibi, ahlaki ve felsefi bir metindir. Fablın iki boyutlu bir etki alanı olduğu belirtilmişti. Okurun bakış açısından, felsefi türlerin çekiciliği, bir vaadi olmasından kaynaklanır: Edebi formu üzerine bir vurgusu olan ve bu formla felsefi içeriği arasında ilişki olan bir metin okunduğunda, anlaşılacak istenen edebi ve felsefi geleneğin birincil kaynaklarını kavrayabilmek çok daha kolay olmaktadır. Tür üzerine kurulu bir analiz, birçok ilginç noktaya parmak basabilir. Edebi form ve felsefi içerik üzerine kapsamlı ciltlerinde Lavery ve Groarke bu meseleyi zarif bir şekilde irdelemişlerdir:

Tür üzerinden analiz etmek bir felsefi metnin altında var olan niyet ve ruhu tetikleyecek, aynı zamanda metnin geleneksel felsefe ilminde genellikle fark edilmeyen yönlerini açığa çıkaracaktır. Geleneksel analiz biçimi, metnin “içeriğini” analiz edebilmek adına birincil kaynaktaki “argümantasyonu” edebi türden tamamen soyutlama eğilimindedir¹¹².

Fablın olay örgüsünün türünden ayrı düşünülmesi imkansız olduğundan, fablın sunduğu imkanlar düşünüldüğünde bu analiz yerinde olmaktadır. Klasik felsefi analizde, argümantasyon anlatımı edebi formdan farklı bir yerde algılanır. Nitekim, tür odaklı bir analiz mümkün görünmekle beraber, anlambilimsel bir analiz veya klasik sembolik mantıktan daha çok anlam çıkartılabilir. Bu okura daha esnek bir hareket alanı tanır. Masal’a dönülecek olursa, bu hareket alanı Mandeville’in dili ve hicvi kullanımıyla yakından ilgilidir. Açıkça Mandeville’den farkı olmayan Masal’ın anlatıcısı pragmatiktir. TONU ne naiftir, ne de idealisttir; bu şekilde ahlak ile ahlaksızlık arasındaki dengeyi tutturrabilmektedir. Ana odağı insanın ahlaksızlığını yermek hicvetmek değildir, özel ahlaksızlıkların kamu yararıyla sonuçlanması ilkesinin (kabulünün?) reddidir. Çoğu hiciv ve fabl ustası insanoğlunun varoluşunu -ideal olarak- olması gerekenden çok farklı bir şekilde eleştirme eğilimindedir. Örneğin Swift üzerine yaptığı çalışmada John

¹¹² Jonathan Allen Lavery, & Louis Groarke (eds). “Genre as a Tool of Philosophical Interpretation and Analysis”. **Literary Form, Philosophical Content: Historical Studies of Philosophical Genres**. (Madison: Fairleigh Dickinson UP, 2010). Print. (p. 19-20).

Bullitt hicvin kullanımını hakkında şöyle bir gözlem yapar: Hicvin en ciddi görevlerinden biri iki algı biçimi arasında bir aracı görevi görmesidir – bir insanın tamamen olduğu gibi, hiçbir illüzyona maruz kalmadan anlaşılması ve bir insanın olması gerektiği gibi, ideal bir tahayyül üzerinden algılanması¹¹³”. Ancak Mandeville’in hicvi bu anlayışı ters yüz eder. “Onun hedefinde insan değil, bu idealizm vardır; bunun sebebi ideallerin yanlış ya da gereksiz olması değil, iki yüzlü bir şekilde kullanılması ve toplum refahına zarar vermesidir¹¹⁴”. Dolayısıyla, Mandeville hicvini ahlaksızlığa saldırının ahlakın azametine tekabül edişinden çok daha karmaşık bir şekilde, ahlaksızlığın faydasını kabul etmeye yönlendirir. Bu paradoks, öncelikle bireysel erdemlerle kamu menfaatinin değişmez mücadelesine bağlı olan dünya anlayışını göstermek için kullandığı biçimsel bir yöntemdir.

¹¹³ John Bullitt, **Jonathan Swift and the Anatomy of Satire** (Cambridge: Massachutes, 1961). p. 1.

¹¹⁴ Robert Adolph, "What Pierces or Strikes': Prose Style in The Fable Of The Bees". **Mandeville Studies: New Explorations in the Art and Thought of Dr. Bernard Mandeville**. Editor: Irwin Primer. (The Hague: Martinus Nijhoff, 1975). Print. (pp. 161-162).

3. TÜR VE ÜRETİM

3.a. Mandeville'in Dönemi İçerisindeki Etkisi, Okunuşu ve Reddedilişi

Bu bölümde, Bernard Mandeville'in çağdaş filozofları ve düşünürleri olan etkisi tartışılacaktır. Bu tartışma çoğunlukla Mandeville'in, neredeyse her çağda onun baş yapıtı olarak değerlendirilen Masal'ı bağlamında geliştirdiği fikirler üzerinden olacaktır. Masal'ın önemini daha iyi anlayabilmek için, bu bölümde genel olarak "etki" çerçevesi altında, Mandeville'in fikirlerinin geniş bir filozof yelpazesinde nasıl karşılandığı, yorumlandığı ve reddedildiğinin detayına girilecektir. Dolayısıyla bu anlayış, bir konseptin metinde tecessümü olarak edebi eser olarak algılama ve okurlarını bir metnin nasıl teorik bir anlatıya evrilebileceğini kavramalarına yardımcı olma yönünde araştırmayı yönlendirecektir. Daha sonra, fabl türü ve benzeri temsilsel anlatı kullanımlarında, bu paternin farklı medeniyet mensubu yazarlar tarafından nasıl devam ettirildiği örneklendirilecektir. Bilimsel bilgi üretme ve aktarmaya bir metod oluşturmak adına, Arılar Masalı ile dünya genelinden seçilen birtakım edebi eserlerde bulunan benzerlikler gösterilecek ve kemer oluşturan temsil teorisi üzerinde durulacaktır. Bu şekilde, etkilerden ziyade; yazarlar, türler ve bilgi üretme metodları arasındaki bağlar yeni bir araştırma konusu olarak tartışılmaya açılacaktır. Bu bağlamda, Mandeville'in etkisini üç kısma ayırmak mümkündür: edebiyata, etiğe ve ekonomiye olan etkileri.

3.a.1. Edebiyat Alanındaki Etkileri

1723'te son şeklini aldıktan, insanoğlu ve toplumunun çok bencil, egoist doğasına hesap vermeyi bitirdikten sonra Arılar Masalı, "Mandeville'i yermek adeta küçük bir piyasaya dönüşmüştü"¹¹⁵. Doğal olarak, bu yermenin olabilmesi için, metnin detayıyla ilgilenmek şarttı; muhtelif bütün yönlerini dikkate alarak. Bu süreçte, gazeteler dahi metne odaklandı, bir yıl

¹¹⁵ J. B. Schneewind, **Modern Moral Philosophy From Montaigne to Kant: An Anthology**, (2 vols., vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press, 1990). (p. 389).

içinde geniş bir kamuoyu tepkisi oluşmaya başladı. Masal’la beraber, Mandeville’in diğer kitapları da İngiltere’de yaygın bir şekilde basılmaya ve Kıta boyunca diğer dillere çevrilmeye başlandı¹¹⁶. Bir tıp adamı ve filozof olarak, çalışmalarının eğitime, aileye, suç bilimine, tıba, feminizme ve kadının toplumdaki yerine, evrime, edebiyata ve din bilimine dokunan birçok eser üretmiş olmuş Mandeville’i bütün bu farklı konularda takip etmek mümkündür.

Mandeville’in edebi etkisini takip etmek için, metnindeki arı analogisini anlamak önemlidir. Arıların şiirdeki kullanımı üç alanda görülebilir: felsefi, edebi ve özellikle siyasi. Arı kovanı ve insan toplumu arasındaki karşılaştırma 12. yüzyıla kadar gitmektedir. Örneğin, 1159’da John Salisbury’den 15. yüzyılda Francesco Patrizi’nin çalışmalarına kadar kovanın insan devleti için bir model olarak kullanıldığı görülür¹¹⁷. Bu metinlerin çoğu öğreticidir ve -varsayılan odur ki- ülkelerinin gelecek yöneticilerini eğitmek için yazılmışlardır. Bütün toplumların, başında bir egemeni olan siyasi bir örgüte sahip olmaları gerektiğini beyan etmek için Thomas Aquinas da arı kovanını kullanır¹¹⁸. Erasmus da prenslere bir model olması için arı kovanını kullanmıştır. *Institutio principis Christiani* adlı eserinde, “prenslerin hocaları öğrencilerine gerçek ve asil davranışlar aşlamak istediğinde, bir kaynak olarak arı kovanına dönmelidirler” diye ifade eder¹¹⁹. 16. yüzyıla gelindiğinde, arı kovanı ile insan toplu arasındaki karşılaştırma özellikle İngiliz edebiyatında çok daha yaygınlaşmıştır. Kovan analogisi için çok fazla örnek bulunsa da, Thomas Hobbes’un kullanımı ve meydan okuması burada daha önemlidir. Hobbes’u okuyuşu ve yorumlamasına göre, arı analogisini kullanımışının Mandeville üzerinde bir izlenim bıraktığı çıkarımı yapılabilir. Hobbes’a göre, insan toplumunun arı kovanından farkı, insanların beraber

¹¹⁶ F. B. Kaye. “The Influence of Bernard Mandeville”. *Studies in Philology*, 19 (1) (pp. 83-108, 1922). (p. 87).

¹¹⁷ William J. Farrell, “The Role of Mandeville’s Bee Analogy in The Grumbling Hive”. *Studies in English Literature, 1500-1900*, (Vol. 25, No. 3, Restoration and Eighteenth Century - Summer, 1985, pp. 511-527). (p. 512).

¹¹⁸This can be found in Thomas Aquinas, *On Kingship to the King of Cyprus*. Trans. Gerald B. Phelan, rev. I. Th. Eschmann (Toronto: Mediaeval Studies of Toronto, 1949). p. 12.

¹¹⁹Desideratus Erasmus, *The Education of a Christian Prince*. Trans. Lester K. Born (New York: Columbia Univ. Press, 1936; rpt. New York: Octagon Books, 1973), p. 147. Cited in William J. Farrell, “The Role of Mandeville’s Bee Analogy in The Grumbling Hive”. *Studies in English Literature, 1500-1900*, (Vol. 25, No. 3, Restoration and Eighteenth Century - Summer, 1985, pp. 511-527). (p. 512).

yaşayabilmek için toplumsal bir sözleşmeye ihtiyacı olmalarıdır; arılardaysa bu doğal olarak böyledir. İnsanların bunun için doğal içgüdüleri olmadığından ötürü, herkesin itaat edeceği yetkiyi idare eden bir kuruma ihtiyaçları vardır.

Yakın geçmişe ve Büyük Britanya adasına gelindiğinde, arı toplumunun insan toplumu için bir metaphor olarak zaten kullanmakta olduğu görülür. Britanyalı yazarlar, ayrı bir metafor olarak arı kovanını kullanmak yerine, arı toplumu ifadesini kullanmayı tercih etmişlerdir. Örneğin, William Shakespeare (1564-1616) 5. Kral Henry (1599) oyununda, arı toplumunu kralı, subayları, hakimleri, tüccarları, inşaatçıları, hamalları ve diğer meslekleri olan “halklı krallık” olarak tarif eder¹²⁰. Bir başka Elizabet dönemi oyun yazarı John Day (1574-1640) *The Parliament of Bees* oyununda benzer bir arı toplumunu tarif eder¹²¹. Bahsi geçen şair John Gay ve *The Degenerate Bees* şiiri de bariz bir şekilde Mandeville’e bir kıymet takdiridir, ve Ezop yazımından ayrışma gayretiyle siyasi bir ayrışma gayretinin birleşimidir¹²².

Böylelikle, Mandeville’in anaoloji geleneğinin mirasçılarından biri olduğu söylenebilir. Kendi eleştirisiyle beraber birleştirdiği bu analoginin yeni bir forma sahip olmasını sağlamıştır. Geleneksel arı analogilerinde, arı kovanı ideal bir toplumu yansıtmakta ve prenlere bir model olmaktaydı. Nitekim Mandeville, birlik ve idare için hiçbir toplumun mükemmel bir model olamayacağını göstermiştir; zira, bütün insanlarda hem iyi hem kötü bulunmakta ve ahlaksızlığın olmadığı hiçbir toplum var olmamaktadır. Mandeville, fikirlerini edebi analogisiyle birleştirmiş ve kendine has fabl versiyonunu yaratmıştır. Doğal olarak, yazım stili de uzun bir fabl geçmişiyle karşılaştırılabilir.

¹²⁰ Louis C. Rutledge, “The Fable of the Bees by Bernard Mandeville (1670–1733) and Its Influence in Literature and Economic Theory”. *American Entomologist*, (Vol. 52. 2006). (p. 2).

¹²¹ John Day, *The parliament of bees*, Editors: H. P. Horne, H. Ellis, A. Symons, and A. W. Verity, Nero & other plays. (Vizetelly, London, 1888, pp. 207-268).

¹²² Jayne Elizabeth Lewis, *The English Fable: Aesop and Literary Culture, 1651-1740*. (Cambridge: Cambridge UP, 1996). Print. (p. 181).

Masal'ın edebi etkisine gelinecek olursa, -en azından etik ve ekonomide olduğu kadar- sayıca çok fazla değildir. Yine de, Pope, Johnson, Smith ve Voltaire gibi önemli figürler tarafından yapılan birtakım birleştirmeler ve parafrazlar mevcuttur. Pope, hem *Moral Essays*'inde (1731-1735) hem *Essay on Man*'inde (1734) *Masal*'ı parafraz etmiştir. 240. sayfa, 2. satır'da Masal'ın ana fikrine yönelik direkt alıntı yapmıştır: “Gizli kötülüklerden toplumsal iyilikler çıkar”¹²³. The literary borrowings of Voltaire from *the Fable* are also worth mentioning. Voltaire'in Masal'dan yapmış olduğu edebi alıntılar da dikkate değerdir. *Le Marseillois et le Lion* (OEuvre, d. Garnier, 1877-85, X, 140-8) adlı şiirinde Masal'ın 7 sayfasını (I, 190-6) parafraz etmiş görülmektedir. *Le Mondain* ve *Defense du Mondain*'deki pasajları da parafraz etmiştir. *Observations sur MM. Jean Lass, Melon et Dutot; sur le Commerce*'de de *Masal*'la olan paralellikler görülebilmektedir¹²⁴.

M. E. Prior tarafından yapılan edebi bir incelemede, Mandeville'in açıkça döneminin “Defoe”larını yenmeyi ve insanın erdemini savunma stratejilerindeki zayıflıkları açığa çıkarmayı amaçladığı belirtilmektedir¹²⁵. “Döneminin Defoe”larından kastettiği tam olarak nedir? Bu ifade Mandeville'in tartışmalı yazılarında ana hedeflerden birinin Defoe olduğunu ve Defoe'nun da mütemadiyen Mandeville'in fikirleriyle çatışma içinde olduğunu ima eder. Buna rağmen, Defoe'nun Mandeville ile çağın herhangi bir yazarından -kişisel arkaplanı, ilgileri ve edebi stilindeki bariz andırıyla beraber- çok daha mutabık olduğu ileri sürülebilir. Kamu erdemi ve bireysel ahlaksızlıklar paradoksuyla ilgili düşüncelerine geldiğinde Defoe, Mandeville'den farklı bir görüşe sahip olmaktadır, “zira Defoe bu konuyu tıpkı başkalarının yaptığı gibi -birbiriyle ortak yanları olmayan referans çerçeveleri kullanarak yapmıştır, tıpkı

¹²³ F. B. Kaye. “The Influence of Bernard Mandeville”. *Studies in Philology*, 19 (1) (pp. 83-108, 1922). (pp. 85-86).

¹²⁴ A. Morize, *L'Apologie du Luxe au XVII Siecle et “Le Mondain” de Voltaire*. (thesis dissertation, 1909, Paris).

¹²⁵ M. E. Prior, *Review of The Eighteenth Century Background by Basil Willey* (PQ, 21, 1942) p. 149.

madalyonun iki yüzü gibi”¹²⁶. Bu referans çerçevesi, Moore’a göre, iki yazarın ortak kişisel arkaplanlarından gelmekte -özlük adına ayrıntıya girilmeyecektir- ve ekonomi, erdemler ve toplum hayatının bencil doğası üzerine fikirlerinde benzerlikler bulunmaktadır; dahası, kadınların eğitimi üzerine benzer şemalara sahip olmaktadır ve anlamlı bir yüksek eğitimin önemini belirtmektedirler. Mandeville ile Defoe arasındaki bu paralellikler anlamlıdır; her ne kadar Defoe’nun Mandeville ile tanışıp tanışmadığı bilinmese de, yıllarca (Mandeville’in öldüğü) Hackney’de yaşadığı bilinmektedir ve iki yazarın da çalışmaları aynı yayınevi -Roberts and Brotherton- tarafından çıkarılmıştır. Belki Grand Jury Arılar Masalı’nı 1723’te kınayana kadar kişisel olarak Mandeville’e referans vermemiştir, ancak 1704’ten 1729’a kadar kişisel ahlaksızlıklar-kamu ahlakı paradoksuyla fazlasıyla ilgilenmiştir¹²⁷. Defoe’nun yazılarında da Masal’a yapılan bazı göndermelere rastlamak mümkündür. Misal, *Everybody's Business is Nobody's Business; Or, Private Abuses, Publick Grievances* (1841) eserinin başlığında Mandeville paradoksuna bariz ve doğrudan bir referans verilmektedir.

Voltaire’e dönülecek olursa, Masal’a yönelik bazı göndermeler yaptığı daha önce bahsedilmişti. Voltaire başlı başına büyük bir yazardır ve (etkisinin önemli bir kısmı Masal’ından gelen Mandeville’e kıyasla) yalnız tek bir eseriyle tanınmamaktadır; her ne kadar Mandeville’den etkilendiğini söylemek muteber olmasa da, Masal’ı okuyup beğenmiş olduğu aşikardır. Nitekim, Mandeville’in temel görüş ve inançlarını benimsemiş olduğu söylenemez. Bilakis, Voltaire, namını ve şok etme potansiyelini farklı zihinleri kurcalamak için kullanmıştır. Dahası, “Voltaire’e düşüncelere daha keskin, güçlü ve hileli bir dille yaklaşmanın değerini göstermiş, Voltaire de bunu kendi kibar ve resmi üslubunu dengelemek için kullanmıştır. Ayrıca Voltaire, Fabl’ı toplum için kabul edilemez olan kavram ve düşüncelerin nasıl -en

¹²⁶ John Robert Moore, “Mandeville and Defoe”. **Mandeville Studies: New Explorations in the Art and Thought of Dr. Bernard Mandeville**. Editor: Irwin Primer. (The Hague: Martinus Nijhoff, 1975). Print. (p. 119).

¹²⁷ A.g.e., 123.

azından baskıda sunulduğu şekliyle- kabul edilebilir hale getirileceğinin dahice bir örneği olarak kabul etmiştir”¹²⁸. Satirik şiiri *Le Mondain* (1736)’de Voltaire, lüksün iyi niyetli bir savunmasını ve medeni bir toplumsal hayatın zevklerini sunar. Özellikle şiirin ilk iki dizesinde benzer şekilde, Voltaire insanın genellikle methedilen ilkel/doğal halinden bahseder ve modern medeniyet ziyadesiyle tercih edilmesiyle şiirini sonuçlandırır. Buradaki düşünceleri ile Mandeville’inkilerle akla yatkın bir paralellik bulunmaktadır ve bu çalışmanın yazarlar arasındaki doğrudan etkilerden ziyade bağlantılarla ilgilendiği düşünüldüğünde, bu sonuç daha da mantıklı olmaktadır.

3.a.2. Etik Alanındaki Etkileri

Mandeville’in etik üzerine etkisi, öte yandan, çok daha geniş bir kapsama sahiptir. Aşağıdaki isimler üç nesil boyunca Mandeville’i okuyan, destekleyen ve yeren düşünürlerdir: John Dennis, William Law, Reimarus, Hume, Berkeley, Hutcheson, Godwin, John Brown, Fielding, Gibbon, Diderot, Holbach, Rousseau, Malthus, James Mill, Mackintosh, Adam Smith, Warburton, John Wesley, Herder, Montesquieu and Bentham¹²⁹. Önceki bölümde, bu filozofların birkaçına Mandeville’in düşüncelerini kurucu figürler olarak değinilmişti. Burada özlülük adına, bu isimlerden -Masal üzerinde en tartışmalı münakaşalara sebebiyet veren- sadece birkaçına değinilecektir.

Yol açtığı kamu skandalının ardından, the Grand Jury of England (Yüksek İngiliz Mahkemesi) Masal’ı bir kamu musibeti olarak ilan etmiş, bakanlar ve piskoposlar da kürsülerinden ifşa etmişlerdir. Mandeville’e yoğun ve kapsamlı bir çerçeveden bakarak, antik Akdeniz cumhuriyetlerinde uygulananlar gibi ideal bir erdem adına moderniteyi eleştirmişlerdir¹³⁰. O

¹²⁸ A. Owen Aldridge, “Mandeville and Voltaire”. **Mandeville Studies: New Explorations in the Art and Thought of Dr. Bernard Mandeville**. Editor: Irwin Primer. (The Hague: Martinus Nijhoff, 1975). Print (p. 143).

¹²⁹ F. B. Kaye. “The Influence of Bernard Mandeville”. **Studies in Philology**, 19 (1) (pp. 83-108, 1922).

¹³⁰ Edward. J. Hundert, **The enlightenment's fable: Bernard Mandeville and the discovery of society**, (Cambridge: Cambridge University Press, 1994). (p. 13).

dönemlerde ticaret ve erdem arasında halen bir münakaşa sürmekteydi, bu münakaşa da Masal'a olan büyük ve düşmanca tepkiyi anlamak için yardımcı olabilir. Bu Masal'la, Mandeville 18. yüzyılın hem ekonomisini hem etiğini, hem de toplumunu barındıran entellektüel çizgisini sunmuştur.

Daha önce bahsedildiği gibi, Mandeville'in etik teorisi şu şekilde tanımlanabilir: insanın toplumsallığı ve bundaki başarısı ahlaki değerlerin dışavurumu olarak değil, birincil teşviği bireysel çıkar olmakla beraber, ahlaksızlığın üstesinden gelebilmektir. Bununla bağlantılı olarak; insanlar, erdemli olduğunu kabul etmek yerine, aslında görev ve takdir uğruna dışa dönük bir görünüşü benimseyip, kendilerini ve etrafindakileri kandırmaktadırlar¹³¹. Mandeville'in ahlak algısı kendi icadı değildir. Genel olarak döneminin iki entellektüel grubunu benimsemiştir. İlki: erdemin, doğasını cömert bir şekilde reddeden veya doğasının ötesine geçen eylemler dışında bulunmadığı sonucuna varan teologlardır. İkinci grup ise: ahlakı, rasyonel güdülerden ilerleyen eylemler olarak tanımlayan rasyonalist ve "entellektüelist" etik düşünürleridir¹³². Buradan, Mandeville'in dünyaya rehberlik edecek ilke olarak tutuculuğu değil, faydacılığı önerdiği çıkarımını yapmak mümkündür. Felsefesinin iki yanı vardır. "Öncelikle gerçek dünyayı ve onun içerisinde nasıl yaşanacağını anlatır, daha sonra ise bu dünyayı olabildiğince hoş kılabilmenin yollarını anlattıktan sonra önceki düşüncelerini adeta gölgede bırakıncasına bu dünyadaki her şeyin aslında kötülüğe dair olduğunu ifade eder. Çünkü dünyada gerçekleşen herhangi bir eylemin kendi çıkarını düşünmeden mantıklı bir şekilde yapılabilmesi imkansızdır"¹³³. *Arılar Masalı*'nin -faydacı ve tutucu veya şekilci olmak üzere- iki tezat bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Bu paradoksal ikilik, etik teorisine yönelik bir ipucu sunar, ve bu da genelde Mandeville'e yönelik saldırıların yöneltildiği

¹³¹ J. Welchman, "Who rebutted Bernard Mandeville?" *History of Philosophy Quarterly* (24 (1), pp. 57-74, 2007). (p. 60).

¹³² F. B. Kaye, "The Influence of Bernard Mandeville". *Studies in Philology*, 19 (1) (pp. 83-108, 1922). (p. 91).

¹³³ A.g.e., p. 95.

noktadır. Mandeville, kişinin bencil duygularıyla değil, sadece doğal itkilerini yenerek veya ahlak kurallarına duyduğu saygı yoluyla yaptığı eylemlerin erdemli olabileceğini göstermiştir; ve Masal’ında böyle bir tutumun olamayacağını ispatlamıştır. Bu entellektüel-etik birikim Mandeville’in Masal’ını yazma yolunu yapmıştır, o halde şimdi metnin etik alanında aldığı tepkiler ve bıraktığı etkileri tartışabiliriz.

İskoç-İrlandalı filozof Francis Hutcheson (1694-1746) ahlak teorisini insanoğlunun gayet doğal bir şekilde nezaketi, şükranı ve merhameti tasvip ettiği öncülü üzerine inşa etmiştir; insanlar sosyal tutkuların herhangi bir gösterimi veya temsilinden hoşlanırlar ve daha çok hoşlarına giden bir şey düşünemezler¹³⁴. Ahlaki tavırların düşünüldüğü zaman onay verildikleri üzerine Mandeville’le tartışmaya girer. Bu da erdem, kişinin kendini reddetmesi gerektirdiği anlamına gelmez¹³⁵. Mandeville’e olan ilk cevabı 1726’da gelmiştir; Arbuckle’s Dublin Weekly Journal, Hutcheson’un Masal’ın zayıflıklarını ifşa ettiği “Hibernicus” a 3 mektup yayınlamıştır.

Hutcheson’un kitaba olan tavrı açılış beyanından beri “cevap verilemez”dir, zira tutarlı bir cevap verebilmek için sunulan argümanlar fazla absürttür. Nitekim, ilk iki mektupta felsefi eleştiri yaparak kendini tutmayı başaramamıştır. Mandeville’in bir ahlaksızlık olarak lüks muamelesi, şiddetli bir şekilde ahlak inancına dayanır. Hutcheson, tüketimin çok küçük bir kısmının insanın ahlaksızlıklarına bağlı olduğu konusunda kendinden emindi¹³⁶. Dolayısıyla, Hutcheson’un Mandeville’in argümanının tam da temeline, ahlaka ve ahlaksızlığa, saldırmış olması anlaşılabilir. Eleştirileri bir kitle kazanmış ve bu eleştiriler Masal’ın ikinci baskısında Mandeville tarafından cevaplanmıştır.

¹³⁴ J. B. Schneewind, **Modern Moral Philosophy From Montaigne to Kant: An Anthology**, (2 vols., vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press, 1990). (p. 494).

¹³⁵ J. Welchman, “Who rebutted Bernard Mandeville?” **History of Philosophy Quarterly** (24 (1), pp. 57-74, 2007). (p. 61).

¹³⁶ John Robertson. **The Case for the Enlightenment: Scotland and Naples, 1680-1760**. (New York: Cambridge UP, 2005), Print. (p. 284).

Çalışmalarında Mandeville'e hitap eden önemli düşünürlerden biri de Joseph Butler'dır (1692-1752). Mandeville, *Sermons Preached at the Rolls Chapel* 'de saldırılan isimlerden biridir. Burada, Mandeville'i "bütün duygusal yakınlıkları fazlasıyla açıklamakla (altını boşaltmakla) ve hayatın tamamını öz sevginin daimi egzersizinden başka bir şey olmadığı şeklinde temsil etmesiyle" suçlar¹³⁷. Mandeville, insanın bütün duygu ve eylemlerini, Masal'ında da açıkladığı gibi, kendini memnun etme güdüsüyle gerçekleştirdiğine inandığından ötürü Butler, arzuların tatmini ile tatmin nesnelere arasında bir ayırım yapmadığını söyleyerek ona saldırır.

Masal'a karşı tutucu etik okullarından da eleştiriler geliyordu. İngiliz Kilisesi'nden bir rahip, William Law (1686-1761) ve bir İngiliz eleştirmen ve oyun yazarı, John Dennis (1657-1734). Onlara göre Masal'ın ilk bıraktığı etki "mantığı hapseden meczup kök (köken)" olmuştur¹³⁸. Mandeville'in hicvi yazı tonuna da saldırmışlardır. Mandeville'in alaycı dobralığı onu o kadar kışkırtıcı kılmıştır ki, onunla aynı fikirde olmayanları kızdırma yetisini neredeyse hiç bozmadan koruyabilmiştir¹³⁹. Augustan Çağı'nın muhafazakar özelliklerinden daha önce bahsedilmiştir. Bu iki düşünür, örneğin, Mandeville'in zekasına ve hicvi becerilerine, fikirlerinden daha çok saldırıda bulunmuşlardır. Bu saldırılar, Masal'a yönelik dönemin ruhunu yansıtan farklı yaklaşımların önemli bir göstergesidir.

Mandeville'e yönelik büyük savlardan biri de, lüks konusudur. Mandeville'in çağında, "erdem", "ticaret" ve "yozlaşma", "tutumluluk" ve "lüks" arasındaki tezata yerleştirilmiştir. Mandeville aslında, bencillik üzerine temellendirilmiş bir devletin yozlaşmış olduğunu ve lüksün Hristiyan dinine karşı olduğunu beyan etmiş, ve sonra toplumun bütününün bencillik üzerine temellendirilmesi gerektiğini ve hiçbir devletin lüks olmadan büyüemeyeceğini göstermeye başlar. Her ne kadar bir ahlaksızlık olsa da, lüksün, toplum için temel bir gereklilik

¹³⁷ Joseph Butler, **Five Sermons Preached at the Rolls Chapel and a Dissertation upon the Nature of Virtue**, Editor: Stephen L. Darwall. (Indianapolis: Hackett, 1983).

¹³⁸ F. B. Kaye. "The Influence of Bernard Mandeville". **Studies in Philology**, 19 (1) (pp. 83-108, 1922). (p. 96).

¹³⁹ A.g.e., p. 96.

olduğuna Mandeville'in nasıl yaklaştığına dair örneklendirmeler Masal analizinde yapılmıştır. Ahlaka dair görüşleri de saldırıya uğramıştır, ancak muhaliflerinin kendi standartlarını onlara karşı kullanmış, bu standartlara göre hayatlarında daha önce hiç erdemli bir eylem yapmadıklarını ve bu standartlara uyulabilse bile, toplumun kaçınılmaz çöküşüne sebebiyet vereceklerini onlara göstermiştir. Lüks üzerine görüşleri tamamiyle çözülmüş veya reddedilmiş olup olmadığı tartışılabilir. Yine de, bu konu araştırmanın üçüncü bölümünde açıklanacak ve detaylar o bölümde bulunabilecektir.

David Hume ve Adam Smith gibi tutuculuk karşıtı entellektüel sınıfı oluşturan aydınlardan da Masal'a bir eleştiri gelmiştir. Bu düşünürler Masal'la daha ılımlı ilgilenmişlerdir. Ahlak ve ahlaksızlık eleştirisine katılmaktayken, onun bütün güzel şeylerin ahlaksızlıktan geldiği tutucu konumuna gelince, Hume'la beraber hep birlikte şu cevabı verdiler: “dünyadaki her iyi şeyin üreticisi aslında kötülükse, o halde bizim terminolojimizde bir sorun vardır; çünkü kötülük dediğimiz şey aslında iyilik olmaktadır”¹⁴⁰. Esasen, Hutcheson da bu görüşü paylaşıyordu. *Inquiry into the Original of our Ideas of Beauty and Virtue* (1725) eserinde “En fazla kişi için en büyük mutluluk ve faydayı sağlayan eylem en iyi eylemdir” beyanında bulunmuştur¹⁴¹. Kişisel ahlaksızlıkların kamul menfaati için olduğu paradoksal çözüm, faydacı felsefeye yol açmıştır. Bu sonuç, Mandeville eleştirilerini de aynı kanıya yönlendirmiştir.

Mandeville'in etik alanında karşılanması üzerine yukarıda geçen bütün meseleleri özetlemek için, bu reddin Hristiyan etik meselesi ile yakın bir bağı olduğu söylenebilir. Mandeville'e göre, aynı anda hem iyi bir Hristiyan olmak, hem de toplumun kalkınması için formül üretmek imkansızdır. Geneleksel hiciv kılığında bu ikiyüzlülükleri göstermek için Mandeville rakipsiz bir cesarete sahiptir. Örneğin, türden bahsedildiği zaman önemli bir isim olan Jonathan Swift,

¹⁴⁰ David Hume, **Essays: Moral, Political and Literary** (vol. 2), Editors: T. H. Green and T. H. Grose, (London: Longmans, Green & Co, 1889). (p. 178).

¹⁴¹ Francis Hutcheson, **Inquiry into the Original of our Ideas of Beauty and Virtue**. Editor: Wolfgang Leidhold. (Indianapolis: Liberty Fund, 2004). (p. 184).

bariz bir şekilde Hristiyan değerleri temelinde bir hiciv yazmıştır, Mandeville de Hristiyan değerlerinin kılığını kullanarak, zengin bir toplum ile değerlerinin arasında bir tavizin imkansız ve mantıksız oluşunu gösterir¹⁴². Only after proclaiming this fact, Mandeville explains both advantages and disadvantages of living in such a society and in a way shows us how to persuade ourselves that we have to admit the irrelevance of Christianity -as well as any other religion- in building a prosperous society. Ancak bu olguya değindikten sonra, Mandeville böyle bir toplumda yaşamanın avantaj ve dezavantajlarını açıklar ve müreffeh bir toplumun inşasında - diğer bütün dinler gibi- Hristiyanlığın konu dışı oluşunu okuruna kabul ettirmeye çalışır. Büyük çapta, Mandeville'e bu yüzden karşı çıkmıştır, zira dönemin entellektüel sahnesini şekillendiren düşünürlerin çoğu Hristiyan ahlakı üzerine düşünen ve bir çoğu da onu katı bir şekilde savunan kişilerdi. Mandeville'e göre, Hristiyan ahlakı ve ticari ahlak, ideolojik temelde ödün verilemeyecek iki ayrı olgudur. İktisadi ve mekanik devrimler, seküler olma özelliğine sahip ahlak dışı fenomenlerdir ve bu nedenle, zarifçe planlanmış seküler çözüm ve metodlara ihtiyaçları vardır. Bu nedenle, Mandeville'e göre modern dünyanın bir parçası olmayı reddeden gerici-fanatik bir Hristiyan ahlakı benimsenmemelidir. Dahası, Mandeville'in görüşüne göre dünyayı sadece zengin bireyler için tasarlanmış değersiz bir şey olarak görmek ve bundan "ahlaki" düzlemde memnun olmak doğru değildir. Kişi kendisine ait olanın peşinde koşmalıdır. Mandeville her şeyi olduğu gibi görür ve dindar insanlar olarak yaşayıp, müreffeh bir toplum inşa etmek için nasıl bir taviz verilmesi için öneri sunmaz. Tek yolun bu olduğu konusunda ısrar eder. Masal üzerine yaptığı yorumun bazı kısımlarında şunu sorar: "İnsanlar dünyada başarılı olmanın yolunun Hristiyan değerleri ve ilkelerinden vazgeçmek olduğunu fark ediyorlar mı? Peki dünya malı ve memnuniyeti buna değer mi?¹⁴³" Fakat bu ne bir yargı ne de

¹⁴² Robert H. Hopkins, "The Cant Of Social Compromise: Some Observations On Mandeville's Satire".

Mandeville Studies: New Explorations in the Art and Thought of Dr. Bernard Mandeville. Editor: Irwin Primer. (The Hague: Martinus Nijhoff, 1975). Print. (pp. 169-170).

¹⁴³ Philip Pinkus, "Mandeville's Paradox". In Primer, Irwin. **Mandeville Studies: New Explorations in the Art and Thought of Dr. Bernard Mandeville (1670-1733).** The Hague: Martinus Nijhoff, 1975. Print. (p. 193).

bir öneridir. Bu tür ahlaki soruları başarılı hicvinin yardımıyla okurunun kendi kendine cevaplaması için bırakır. Eleştirmenlerini bu daha çok sınırlendirmiş olmalıydı, zira birçoğunun uzun bir süredir fikir inşa ettiği bir inanç sistemini mahvetmekteydi. Dolayısıyla, bu araştırma Mandeville’i reddetmenin o dönem ve sonrasında nasıl küçük bir piyasa haline geldiğini açıklamak için bunu ana gerekçe olarak kabul eder.

18. yüzyıl, etik problemleriyle ekonominin beraber tartışıldığı bir çağ olduğu kabul edilebilir. Mandeville’in kendisi ve fevkalade Masal’ı da, bu fenomenin bir temsili olarak düşünülebilir. Sıradaki bölümde ekonomi alanına ve teorisyenlerine olan etkileri tartışılacaktır.

3.a.3. İktisat Alanındaki Etkileri

Mandeville’in ekonomik düşünce tarihine etkisinin bir yönü de ünlü iş bölümü teorisiyle olan bağlantısıdır. Masal’ında Mandeville bu teoriyi bir değil birçok kez geliştirmiştir (bkz. *The Fable*, cilt. 1, p. 182-3, 411-4; vol. 2, p. 149, 335-6, 386 ve cilt 2’deki *Labour: the usefulness of dividing and subdividing it* bölümü)¹⁴⁴. Smith’in bütün fikirlerini Mandeville’den türettiği söylenemez, zira Smith’in ekonomi teorisinin başka köklerinin de bulunduğu kesindir. Ancak, Smith’in Masal’la yakından ilgilendiği de bir gerçektir, en muktendir analizlerinden birini *Ahlaki Duygular Teorisi*’nde yapmış, bir makalesinin yarısını Mandeville’in Rousseau üzerindeki etkisine ayırmıştır¹⁴⁵. Mandeville sadece iş bölümü ilkesini öne sürmekle kalmamış, bunu aynı zamanda ileride Smith’le özdeşleştirilen iş “bölümü” ve “yeniden (iş) bölümü [subdividing]” tabirleriyle yapmıştır. Dahası, *Ulusların Zenginliği*’nin -işçi ceketi hakkında olan- meşhur pasajlarından birinde *Arılar Masalı*’ndan benzer bir pasajın parafrazı bulunmaktadır. (*Fable*, I, 182-3 ve 411-4 bölümlerini *Ulusların Zenginliği* Cannan (1937) edisyonu, x, 13-14. Sayfaları

¹⁴⁴ Bernard Mandeville, *The Fable of the Bees: Or, Private Vices, Public Benefits*, Editor: F. B. Kaye, (2 vols. Oxford: 1924, Repr. 1988).

¹⁴⁵ F. B. Kaye. “The Influence of Bernard Mandeville”. *Studies in Philology*, 19 (1) (pp. 83-108, 1922) (p. 103).

temel olarak kıyaslayınız. Cannan bu paraleli çerhinde de not etmektedir)¹⁴⁶. Son olarak, Smith’le bizzat tanışan Dugald Stewart, Mandeville’i Smith’e ilham oluşuyla anmıştır¹⁴⁷. İş bölümü teorisinin öne sürülmesinde ve düşünce tarihinin bir parçası haline gelmesinde Mandeville’in kayda değer bir emeği vardır. Arılar Masalı’nın da lüks savunmasında pratik bir başlangıç noktası olduğu ve en çok da Fransa’da olmak üzere uluslararası bir etkiye sebebiyet verdiği daha önce bahsedilmişti. Mandeville’den sonra bu savunmanın destekçileri gelmeye başladı: Melon, Montesquieu, Voltaire ve Ansiklopedistler, hatta Samuel Johnson gibi iktisatçı olmayan savunucular bile. Belki en önemli etkiye sahip savunuculardan Voltaire, kamuoyunda lüksün savunmasına sahip ve Masal’da ileri sürülen teorilerin basit bir manzumunu sunan meşhur Mondain’inde Mandeville’e olan minnettarlığını ifade eder¹⁴⁸.

Bugün laissez-faire (bırakınız yapsınlar) olarak bilinen ve modern ekonomik düşünceye bir yüzyıl boyunca hükmetmiş ve bugün bile hala etkisi olan ekonomi teorisinin Masal’da detaylı bir açıklaması bulunmaktadır. Bu teori, devlet tarafından en az derecede düzenlenen iktisadi işlerin en bereketli olduğunu iddia eder, ve her şeyin kendi münasip düzeyine kendi kendine geldiğini, kişilerin control edilmeyen çıkarlarının toplum içinde kendi kendilerine etkileşeceklerini ve düzenleyeceklerini, bütün bu sonuçların da toplumun yararına olacağını savunur¹⁴⁹. Devletin gereksiz müdahaleleri ise narin ayarlamayı (dengeyi) bozmaktadır. Mandeville, Masal’daki hem ulusal hem uluslararası meselelerde bu hipotezi geliştirir. Ulusal meselelerde, “ticari ilişkiler hiçkimse onlara karışmadığı ve müdahil olmadığı zaman en iyi işlemekte ve en fazla sayıya ulaşmaktadır” diyerek tezini detaylandırır¹⁵⁰. *Essay on Charity and Charity-Schools*’da yaptığı bırakınız-yapsınlar teorisi sözcülüğü ve savunmasının yarattığı

¹⁴⁶ Adam Smith & E. Cannan, **An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations** (Canaan ed.). (New York: The Modern library, 1937).

¹⁴⁷ Dugald Stewart, **Collected works**. (Hamilton, VIII, Michigan University, 1877). (p. 323)

¹⁴⁸ F. B. Kaye. “The Influence of Bernard Mandeville”. **Studies in Philology**, 19 (1) (pp. 83-108, 1922). (pp. 104-105).

¹⁴⁹ A.g.e., p. 105.

¹⁵⁰ Bernard Mandeville, **The Fable of the Bees: Or, Private Vices, Public Benefits**, Editor: F. B. Kaye, (2 vols. Oxford: 1924, Repr. 1988). (p. 342).

etki Masal'ının bu kısmına yöneltilen cevapların sayısı ile ispatlanabilir (Mandeville'in serbest ticaret savunusu için özellikle bkz: Fabl, cilt. I, ss. 110-4, 284. Para hakkındaki teori ve düşünceleri için cilt. I, ss. 213-5 ve 345). Smith ve Hume'un bırakınız-yapsınlar hakkındaki düşüncelerinde de, iktisadi teori ahlaki sistemlerin büyümesiyle oluşur. Tutkularıyla etkileşime geçen bir mekanizma olan insanın, en üstte gelenle ilgilenmemesi elinde değildir. Neyse ki, inançlarına göre, bu tutkular toplum etkisi altında o kadar bileşmiş ve düzenlidir ki, aralarındaki karmaşa, kamu iyiliği için bir düzen haline gelir. Aynı şey Mandeville için de söylenebilir. O, her şeyden önce, bir ahlak teorisyenidir. Nitekim, devlet, toplum ve üretim tartışmaları ahlak ve ahlaksızlıklarla birleşerek bir iktisat teorisi haline gelmiştir. Üç düşünür de iktisat teorilerini insan doğası üzerine düşünürken bulmuşlardır. Dolayısıyla, insan doğasının bu kavrayışının, olmasaydı bırakınız-yapsınlar da olmazdı, özellikle Mandeville'e ait olduğu söylenebilir. İnsanın, kamu menfaati için çalışsa da, bireysel çıkardan oluşan bir mekanizma olduğunu söyleyen Mandeville'dir. Haliyle, Mandeville'i ve "ahlak ve ahlaksızlık" kullanımı üzerine dediklerini takip eden bırakınız-yapsınlar teorisyenlerinin, insan doğası analizini, bütününe bir ekleme yapmadan kabul edip, sistemlerine temel olarak kullanmışlardır¹⁵¹.

Mandeville'i bir fabl yazmaya iten temel fikir, 18. yüzyılın başlardaki ekonominin ana problemlerinden biri olacak büyüyen ticari toplumdur. Bu fenomen dönemin düşünürleri tarafından etraflıca tartışılmıştır, ve Mandeville de olanlar biridir. Modern toplumun düzeni için olmazsa olmaz bir etmen olan bu büyümeyi anlamak, meşrulaştırmak, ona hem topluma yararı olmak, hem de toplumsal düzeni bozmamak için düşünürler alternatif yollar bulmaya çalıştılar. İktisatçılar bunun kalbinde durmaktadırlar. Ancak, Mandeville'in buradaki konumu dönemin düşünürlerinin çoğundan farklıdır. Mandeville ticari aktiviteleri ahlaki bir düzleme yerleştirmek istemiyordu. Bunun yerine, iyi işleyen ve ahlaklı bir ticari toplumun gerçekleşmesi imkansız bir rüya olduğuna inandığı için, onları ayırmayı tercih ediyordu. Mandeville'in

¹⁵¹ F. B. Kaye. "The Influence of Bernard Mandeville". *Studies in Philology*, 19 (1) (pp. 83-108, 1922) (p. 107).

toplumsal düşüncesi üzerine özenle yaptığı çalışmasında Thomas Horne, Mandeville'in dönemin en belirgin yazarlarıyla olan ilişkisinin onlara ne sunduğunu özetler ve şunları yazar:

Mandeville erdem ve ticaret arasında gerilim yaratır ve insanların birinden birini seçmek zorunda kalışını zevkle seyrederken, bazıları bu durumu oldukça rahatsız edici bulmuş ve Mandeville'e karşı yazdıkları yazılarında bu ikilemin dışına çıkan bir yol aramışlardır. Birçok gelenekçi düşünür Mandeville'i kendi diliyle vurmaya çalışmış ve Hıristiyan ahlakı ile ticari zenginlik ve başarının bir dereceye kadar mükemmel uyum içerisinde olabileceğini iddia etmişlerdir. Archibald Campbell ve Hutcheson erdem kavramını, tartışmanın temelini Hıristiyan inkarcılığındandaha utiliter bir noktaya çekerek kurtarmaya çalışmıştır. Ayrıca David Hume, erdemle uyuşmamak şöyle dursun, ticaretin aslında erdemleri tetikleyen bir güç olabileceğini ifade etmiştir¹⁵².

Bu Mandeville'i zamanının düşünürlerinden farklı kılan şeydi ve ticari topluma gerçekçi bir yaklaşım olarak adlandırılabilir. Ve kışkırtıcı görünmemek için Mandeville kendi fikirlerini bir fablın çerçevesine oturtacak kurnazca bir dil geliştirdi.

Mandeville'in iktisada olan etkisi ve ilişkisiyle ilgili yazılı kaynaklarda Adam Smith büyük bir yer kaplamaktadır. 18. yüzyılın başlangıcında, servet isteğiyle ilgili tartışmalar büyük bir yere sahipti. Servet sadece maddi refah anlamına gelmemekteydi; aynı zamanda sosyal itibarın bir göstergesiydi. O dönem, "bir grup İngiliz iktisatçı malların gerçek ihtiyaçlardan tahayyülleri tatmin etmek için var olduğunu vurgulamaktaydı. İktisadi aktiviteleri hayal dünyamızdaki mallara karşı duyulan istekle temellendirmenin en büyük yararı ise, bu arzuların hiçbir şekilde sonu gelmeyecek olmasıydı"¹⁵³. Maddi güç ve sosyal durum arasındaki ilişki iktisadın tek başına sadece incelikli bir bilim dalı olmasından ziyade Mandeville'in kabul ettiği ve üzerinde düşündüğü üzere bir sosyal fenomen olduğunu göstermektedir. Bu nokta, Adam Smith de dahil olmak üzere, dönemin iktisatçılarının ana tartışma alanıydı. Bu iki düşünürün görüşünde toplumun iktisadi büyümesi ve ahlak, her zaman aynı yöne olmasa da el ele gidiyordu. Dolayısıyla, ticari toplumun ahlaki problemi "sadece kendi çıkarlarını düşünmek ve toplumsallık arasında bir çatışma değildi; aynı zamanda toplumsallığın farklı veçheleri arasında

¹⁵² Thomas Allen Horne, **The Social Thought of Bernard Mandeville: Virtue and Commerce in Early Eighteenth-century England**. (London: Macmillan, 1978). Print. (p. 76).

¹⁵³ Thomas Allen Horne, "Envy and Commercial Society: Mandeville and Smith on "private Vices, Public Benefits"". **Political Theory** (vol. 9.4, pp. 551–569, 1981). (p. 553).

bir çatışma olmakla birlikte, ötekilerin refahı ve başkalarının ne düşüneceğine dair duyulan endişeye de dokunuyordu”¹⁵⁴. Ve Mandeville’e göre servet, ahlaktan fedakarlık ederek kazanılıyordu. Mandeville bunu gerçeklik olarak gördüğü için bunu sorun olarak irdelememekteydi. Onun için insanlar başkalarına kıyasla kendileri için iyi olanı daha çok umursamaktaydı. Üstelik, servet ve sosyal durum arasındaki ilişkiyle bağlantılı olarak maddi faaliyetlerde gurur ve imrenme arasında ayırım gözetmemekteydi. Bundan ötürü Mandeville kişisel çıkarı dayalı bir iktisadi sistemin toplumsal düzenle el ele gidebileceğini savunabiliyordu. Ticari toplum açgözlülük ve kibri canlandırabileceği gibi siyasi ve gündelik yaşantıda ahlakı ihmal edebilir; ancak bu toplumsal yozlaşmayla sonuçlanmak zorunda değildir.

Bu bağlamda Adam Smith, Mandeville’in çalışmasını “dilin anlaşılmazlığı arkasına gizlenen dahiyane ve sofistike bir eser”¹⁵⁵ olarak tanımlamaktadır. *Ahlaki Duygular Teorisi* adlı eserinde, Mandeville’in düşüncelerine ve ahlakına geniş ve muğlak göndermeler vardır. Ve Smith’in buradaki çabası Mandeville’in tamamen maddiyata dayalı fikirlerini daha ahlaki bir zemine taşımaktır. Örneğin, Mandeville kişilerin sadece övülmek istediğine ilişkin açıklamalar yaparken, Adam Smith şerefle ilgili tartışmasında buna karşı çıkmış ve kişilerin övgüye değer olmak istediğini iddia etmiştir. İlaveten, Mandeville ahlak ve ahlaksızlık arasındaki ayrımı bulanıklaştırması Smith’in hedefindeydi. Smith’e göre, Mandeville’in fırsatı (belagat ve mizah kullanımıyla) dili başarıyla çarpıtmasındadır; bunun yardımıyla kavramları muğlaklaştırarak okuyucusunu kendisine inandırmaktadır. Smith analizinde haklı olsa da bu Mandeville’in fikirlerini küçümsemek için yeterli bir sebep değildir. “Smith’in Mandeville ile başa çıkmada en zorlandığı şey, erdem ve ticari toplumu haklarında gerçekçi olmayan bir takım yorumlar yaparak kurtarmak istememesiydi. Smith Hutcheson’un hayırseverliğin önemi ve

¹⁵⁴ A.g.e., p. 554.

¹⁵⁵ Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments* (Liberty Classics, 1969), (p. 493).

Mandeville'in kötülüklerin kaçınılmazlığı düşünceleri arasında orta bir yol bulmaya çalıştı"¹⁵⁶. Ancak bu orta yol arayışı Smith'i katı ahlaki gerçekçilik konusunda Mandeville'le anlaşmaya itmiştir. Başka bir deyişle, servet için insanların erdemlerini unutmasını gerektiği zaman bunu tereddüt etmeden yaptıklarının farkındaydı. Smith'e göre insan, "doğal olarak toplumun refahı ve muhafazasını arzu etmekle donatılmıştır"¹⁵⁷. Ve Mandeville'den farklı olarak bazı kişisel çıkar biçimlerinin aynı zamanda erdemli olabileceğini savunuyordu.

Smith'in, Mandeville'in Masal'daki özellikle toplumsal çıkar ve şahsi ahlaksızlıklar arasındaki çelişkiyle alakalı fikirleriyle ilgili okuması ve analizi bu şekildeydi. Smith'in Mandeville'in dil kullanımıyla ilgili göndermesi bu çalışmanın amacı göz önünde bulundurulduğunda çok önemlidir. Önceki bölümde Mandeville'in düşüncelerini etkileyen ve şekillendiren düşünürler sunulmuştur; belagatin ve bundan Mandeville'in ne şekilde yararlandığı konusu neredeyse tüm bahsedilen düşünürlerde ortaya çıkmıştır. Yani Mandeville'in işlerini bir kamu skandalına çeviren, aynı zamanda oldukça titiz ve ilginç bir metin olarak nitelendirecek şeyin düşüncelerini anlatmak için kullandığı türle doğrudan ilişkili olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu görüş bu araştırmanın temelini teşkil etmektedir ve devam eden bölümlerde farklı toplumlar ve düşünce tarzlarından örneklerde genişletilecektir.

3.b. Türün Devamlılığı ve Farklı Medeniyetlerdeki Örnekleri

Fabl türü nesiller boyunca farklı kültür ve medeniyetlerin edebiyatları boyunca kullanılmıştır. Metaforlar ve temsili anlatımlar, geniş çaplı fikirleri aktarmak için özgün bir yazım tekniği haline gelmiştir. Felsefi, etik ve siyasi bağlamları ne olursa olsun, fabl türü bilişsel bir iletişim aracı olarak kullanılmıştır. Önceki bölümde tartışıldığı gibi, fabl türüne farklı fikirleri akıcı ve zararsızca aktarma imkanını veren sembolik anlatımda, metaforlar yazara ve okura özerk bir

¹⁵⁶ Thomas Allen Horne, "Envy and Commercial Society: Mandeville and Smith on "private Vices, Public Benefits"". **Political Theory** (vol. 9.4, pp. 551–569, 1981). (p. 560).

¹⁵⁷ Adam Smith, **The Theory of Moral Sentiments** (Liberty Classics, 1969), (p. 493).

alan yaratır. Bu bilişsel alanda, özellikle siyasi fikirler şekil değiştiren bir katman altında aktarılırlar. Bu kapsayıcı yöntem tek bir türde kullanılmak zorunda değildir; farklı anlatım biçimlerinde ve aynı anlam etkisini yaratırken görmek mümkündür. Bu anlam kavramsal düşünce alanı açıldığı için mümkündür. Her ne kadar belli bir fabl biçimi olmasa da, fabllar karakterleri ve olay örgülerine göre genellendirmelere maruz bırakılmamalıdır. Fabllar belli bir olay veya fenomenin fotoğrafı değildir; ancak, eğer bir fabl bir anı yakalamayı ve onu pratik hayatta ne anlama geldiği anlaşılabilen bir biçime sokmayı başarabiliyorsa, bu anlam birçok farklı soyut önerilerde ifade edilebilir. “Düşünce, özel olanı genelleştirir; fabl da kendine has biçimde geneli, çok önemli olduğu düşünülen bir meseleyi özelleştirir. Bu anlamda fabl soyut düşünme yollarından biridir”¹⁵⁸. Dolayısıyla, yazarlar düşüncelerini hayata geçirmek için neden fabl türüne başvururlar? İlki taktiksel, hicveden yazarın kendisini gizleme ihtiyacı vardır, ve diğer sebepten “felsefidir”, düşüncenin gelişimini ima eder. İki sebepte de ortak olan, kurgu biçimiyle aktarmak istenilen önemli bir meselenin olmasıdır. Fablın değişmez bir kurgu biçimi olduğu düşünüldüğünde felsefi sebebin daha anlamlı olduğu ileri sürülebilir ve bu, mevcut olanla ideal olan arasında bir karşılaştırmadan daha fazlasını sunar. Fabllar, ana akım şiirden farklı olarak, daima bir ileti taşıyan metinlerdir. Bu bağlamda amaçları açıktır; şiirler illa belli bir ileti taşıyıp aktarmak zorunda değilse de, fablın amacı budur. Bu ileti taşıma olgusu yüzyıllar boyunca farklı edebi biçimlerle devam ettirilmiştir ve fabl bunlardan yalnızca biridir. Bütün bu biçimlerde ortak olanlar şunlardır: sembolik anlatım, metaforlar ve bir ileti taşıma gayesi. Bu biçimlerin çoğunun da genç insanlara nasihat vermek ve onları eğitmek için hazırlanmış metinler olduğu da akıllarda bulundurulmalıdır.

Batıdan farklı medeniyetlerdeki zarif sembolik anlatım kullanımlarını ispat etmek yerine, bu kısımda daha genel bir meseleye değinilecektir. Doğu edebiyatının sembolik hikayeler, fabllar ve masallarla dolup taşıdığı yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim, çalışmanın bu kısmının amacı

¹⁵⁸ Harold John Blackham, **The Fable as Literature**. (Bloomsbury Academic, 2014). (pp. 177-178).

farklı medeniyetlerdeki yaygın fabl ve sembolik anlatım türlerini karşılaştırmak değil, hangi bağlamda olursa olsun, yöntemlerin kullanımındaki ve yazarların güdülerindeki benzerlikleri göstermektir. Bu doğrultuda, sunduğu edebi değer, metafor fırsatlar ve edebi-siyasi düşünce seviyesiyle bağlantılı olarak *Arılar Masalı*'nı bağlamsallaştırmak, bu kısmın ikinci amacıdır. Sembolik anlatım biçimlerinin sürekliliği ise farklı yer ve zamanlarda düşünceyi harekete geçirmek için ayrıca tartışılacaktır.

Fransız bilim adamı ve edebiyatçı C. A. Walckenaer'in fabl üzerine makalesi (denemesi?) *Ouvres de la Fontaine*'de La Fontaine'den önce gelen fabl ustalarına ayrılmış bir bölüm bulunmaktadır. Bu makalede yazar, fabl türünün kaba bir kronolojisiyle beraber, La Fontaine'in çalışmalarıyla yakından ilgili birtakım isimler de sunar. Aristo ve Platon'un diyalog biçimli denemeleriyle başlayarak, siyasi söylemin temsil/figür gelişim çizgisini takip eder. Bu makalede adı geçen yazarlar, Kelile ve Dimne'nin yazarı Beydaba (aynı zamanda Pilpay olarak da bilinir), Pancha Tantra (çevirmenler: Mufarrih al-Qulub – Kelile ve Dimne – Humayunname – Enveri Süheyli) ve Hitoupadesa'nın ithaf edildiği *Vichnou Sarma, Fables of Indians and Persians* adlı makalesi ve Tutiname (Muhammad Kadiri'e ithaf edilen çevirisiyle)'le tanınan Abdalmumin ben Hasan'dır. La Fonten'den önce çok büyük bir fabl geçmişi bulunmaktadır, bu fablların biçimleri ve içeriklerinde bir süreklilik takip etmek de mümkündür. Örneğin, Kelile ve Dimne'nin orijinalliyi üzerine farklı tartışmalar bulunmaktadır. Bazıları bunun Pancha Tantra'nın tamamen bir çevirisi olduğunu iddia etse de, bazıları sadece bazı pasajlarının bu sanat eserinden çevrilmiş olduğunu ileri sürer. Benzer bir bağlamda, 16. yüzyılın Humayunnameh'sinin, Kelile ve Dimne'nin Farsça'ya bir çevirisi olan Enveri Süheyli'nin Osmanlı Türkçesine bir çevirisi olduğu düşünüldüğünde anlamsız görülebilir. Ancak, bu metinler yalnızca birbirlerinin çevirileri değildir. Her biri ötekini, dilin ve yazarın belirli katkılarının yardımlarıyla geride bırakmıştır. Bunu mümkün kılansa temsili/metaforik dilin

zarif kullanımudur. Dolayısıyla, fabl türünün devam eden sürecinde bu çalışmalara ve onların önemine burada değinmek faydalı olacaktır.

Masalların siyasi amaçları düşünüldüğünde, bakılacak ilk yer Hint coğrafyasıdır. Sözlü ve yazılı masallar, Hint günlük hayat kültürünün bir parçasıdır ve ortak bir amaçları vardır: siyasi davranışı öğretmek ve yerleştirmek. Hindistan'da, masallar ve özellikle fabl türü epic çağda (MÖ 500 – MS 500) parlamaya başlamıştır. Panchatantra ve Hitopadesha bu geleneğin öne çıkan iki örneğidir. Bin yıldan daha uzun bir süre önce yazılmış bu derleme dünya edebiyatının en çok çevrilip okunan çalışmalarındandır. İsminden de anlaşılacağı gibi, Hitopadesha insanlara rehberlik eden bir metindir. “Hita” refah/yarar anlamına gelirken “Upadesha” da tavsiye/rehberlik anlamına gelir. Bu masallar insanlığın genel menfaatini amaçlar. İnsanların sosyal hayatlarında faydalı olacak ahlaki değer ve bilgileri sunarlar. Hitopadesha derlemesinde, fabl biçiminde yazılan birçok masal vardır: *Kör Akbaba, Fil ve Çakal, Kuşlar ve Maymunlar, Tavşanlar ve Filler* bunlara örnektir. Araştırmanın bu kısmında bu hikayelerin detayına girilmeyecektir, ancak araştırma için önemli bir nitelikleri vardır: bütün bu hikayelerde ahlaki ve siyasi bir ileti bulunur. Ahlakla siyaseti birleştirmek daima fablların ayrılmaz bir parçası olmuş ve bu geleneğin uzun geçmişinde hep görülmüştür. Geleneğin ötki yüzü olan Panchatantra'nın daha belirli bir arka planı vardır. Hint edebiyatının birçok bilgini tarafından, Panchatantra'nın birtakım bilginlerin eklemeleriyle beraber Vishnu Sharma tarafından derlendiğine inanılır. Devlet meselelerinde ziyadesiyle sorumsuz üç prens için yazılmıştır. Kral Dabshelim (büyük ihtimalle Vishnu Sharma olan) vezirine bu hikayeleri yazmasını emretmiştir. Hitopadesha'yla kıyaslandığında Panchatantra'nın çok daha net bir hedefi vardır: ahlaki değerleri ve idari becerileri öğretmeyi amaçlar. Bu antic Sanskritçe derlemede, nazım ve nesir ile hayvanları ve bitkilerin dile getirildiği birçok hikaye vardır. Hepsinin sonunda, nasihat verme amacını daha da belirgin kılan bir hisse vardır. Pancha beş, tantra ise ilke anlamına gelir. Yani bu hikayelerin hepsinin aktarmak istediği beş ilke vardır, bunlar: “Mitra Bhedha

(Arkadaşların Kaybı), Mitra Laabha (Yeni Arkadaşların Edinimi), Suhrudbheda (Arkadaşlar Arasında Anlaşmazlık), Vighraha (Ayrılık) ve Sandhi (Birlik)'tir"¹⁵⁹. Panchatantra'daki bazı belirgin masal isimleri ise, *Eşeğin beyni yoktur, İki başlı kuş, Kargalar ve yılan, Aptal aslan ve zeki tavşan, Yılanla evlenen kız* şeklinde sıralanabilir. Bu masallar insanları ve hayvanları (hatta bitkileri) biraraya getirmektedir; siyasi davranış bilgilerini öğretmektedirler.

Hint masal derlemelerinden bir başka örnek ise, kelimenin tam anlamıyla *Öcü'nün Beş Hikayesi* anlamına gelen *Vetalapanchavimshati*'dir (Vampirin Beş Hikayesi olarak da çevrilir). Bu derlemede ille de hayvan motifleri ve fabl özellikleri bulunmaz, ancak semboller ve temsiller kullanarak ahlaki mesajlar iletirler. Bu hikayelerdeki motifler sonraki neslin yazarlarına ilham kaynağı olmuştur. Örneğin, İtalyan yazar Giovanni Boccaccio (1313-1375) açıkça Hint olay örgülerini ve motiflerini kullanmıştır. Decameron'daki hikayelerden *Büyülü Bahçe*, *Vetalapanchavimshati*'nin 10. bölümündeki hikayenin neredeyse tıpatıp aynısıdır¹⁶⁰. Dahası, Boccaccio'nun *Decameron*'u 11. yüzyılın Hindistan'ından bir başka hikaye koleksiyonu *Kathasaritsagara*'nın olay örgüsünden etkilenmiştir. Bu kısa ve öz kısımdan anlaşıldığı gibi, Hint edebiyatının uzun ve geniş bir öykücülük, fabl ve metaforik hikaye geleneği vardır. Hint masallarının diğer medeniyetlerle olan etkileşimleri, bu türün yardımıyla bulunduğu sürekliliği göstermektedir. Üstelik, Hint masallarının etkileşim alanı bunlarla sınırlı değildir. *Kelile ve Dimne*'ye girmeden önce, Tahirül Mevlevi'nin masalı bir örnek olarak verilebilir. Tahirül Mevlevi, *Bahar Danish* adlı bir hikaye koleksiyonunu Farsça'dan Türkçe'ye çevirmiştir. *Bahar Danish* de, Farsça'ya Inayatullah Khan tarafından çevrilmiş, Hint asıllı bir masal koleksiyonudur¹⁶¹. Tahirül Mevlevi koleksiyonu bugünkü edebiyatta yaygın olarak bilinir, ancak görüldüğü gibi aslen Hindistan'dan gelmiş ve zaman içinde çeviri sürecinde değişmelere

¹⁵⁹ Tahirül Mevlevi. **Masal Masal İçinde**. Prepared for publication by Tahir Hafizoğlu. (Kaknüs Yayınları: İstanbul). (p. 8).

¹⁶⁰ A.g.e., p. 9.

¹⁶¹ Edition used: Tahirül Mevlevi. **Masal Masal İçinde**. Prepared for publication by Tahir Hafizoğlu. (Kaknüs Yayınları: İstanbul).

uğramıştır. Hint masalları ve koleksiyonları söz konusu olunca, bir tek toplu koleksiyondan bahsetmek mümkün değildir. Fabl türünün değişen ve durdurulamaz doğasından ötürü bu böyledir, aynı zamanda etkisini, felsefi, siyasi ve ahlaki fikirlerini iletme görevini sürdürmektedir.

Kelile ve Dimne belki de edebiyat tarihinin kaleme alınmış en popüler eseridir. En özgün nüshasının MÖ 400'lü yıllarda Sanskritçe yazıldığına inanılmaktadır. Sanskritçe'de Panchatantra olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Yani Kelile ve Dimne'nin kökeni Panchatantra'ya kadar gitmektedir. İlk derlemesinden 200 yıl sonra, Burzoe (Barzawayh) isimli bir İranlı hekim bu hikayeleri bulup şahına sunmuştur. Hikayeleri eski Farsça'ya çevirmiş ve hikayelerin tarihi kökeni daha belirgin bir şekil almaya başlamıştır. Bundan 300 yıl sonra, Ibn al-Mukaffa isimli İranlı bir dönme, eseri zarif bir Arapça'ya çevirmiştir. Bu hikayeleri, ana karakter iki çakalın isimleri Kelile ve Dimne olarak adlandırmıştır. Dahası, Dimne'nin hikayelerde geçen olayların kapsamlı bir değerlendirmesini yaptığı son bir bölüm eklemiştir¹⁶². Burzoe ve kralının hikayesini, metni çevirme süreçlerine de yer vermiştir. Arapça çevirisinden sonra, Farsça, Yunanca, İspanyolca, İngilizce, Rusça ve Türkçe gibi başlıca dünya dillerine de çevrilmeye başlanmıştır. Yukarıda belirtilen ilk Farsça çeviriden itibaren, özellikle Farsça'da olmak üzere birçok değişik çeviriye rastlamak mümkündür. Burzoe (Barzawayh) Panchatantra'nın ilk bölümünü çevirdikten sonra, koleksiyona başka Hint masalları da eklemiştir. Bu masalların biri, Hint edebiyat geleneğinin -tarihi bilinemeyecek kadar eski- bir başka ünlü masalı Mahabharata'dan gelmektedir. Dolayısıyla, Kelile ve Dimne'nin bu (güncel?) hallerinin Burzoe ve Ibn al-Mukaffa tarafından yazıldığı çıkarımı yapılabilir¹⁶³. Bu yazım çeviriyi, eklemeleri, süslemeleri ve yorumlamaları da içinde barındırır. Kelime kelime

¹⁶² Ramsay Wood, **Kalila and Dimna: Fables of Friendship and Betrayal**. (Saqi Books; Revised and Updated edition, 2008). Print. (pp. 14-18).

¹⁶³ Theredor Nöldeke, **Burzoes Einleitung zu dem Buche Kalila wa Dimna**. Schriften der Wissensch. Gesellsch. (Strassburg. Ch. 2. Strassburg, 1912).

çevrilse bile bir metinle orijinal metin arasında birçok fark bulunabilir. Yani, bu yazarların tamamen yeni bir metin yaratmış olduğu tartışılabilir.

Kelile ve Dimne'deki bazı hikaye başlıkları şu şekildedir: *Aslan ve Öküzin Hikayesi*, *Güvercinin Hikayesi*, *Baykuş ve Kargaların Hikayesi*, *Fare ile Kedinin Hikayesi*, *Kral ile Kuşun Hikayesi*. Bu masallarda, hayvanlar belli bir amaç için kullanılmıştır:

Öğretiler, kuşların ve hayvanların diliyle ifade edildiği zaman, her yaştan, inançtan ve arka plandan insan bu metni okuyup kalbinde en ufak bir heyecanlanma olduğu anda, amaçlanan hedefin hasıl olması da kolaylaşır; bu yolla alim kişinin bilgeliği artar; eğlenceden başka hiçbir derdi olmayan cahil kişi dahi okuduklarından zevk almanın yanı sıra ister istemez bazı şeyler öğrenmiş olur; ve sadece capcanlı imaj ve söylemlerin dikkatlerini çekebildiği gençler ise bu hikayelerdeki imgelere kalplerini açarak varlığından bir an bile şüphe etmedikleri birçok bilgiyi bu şekilde bir yazı üzerinden kolayca öğrenebildiklerini görürler¹⁶⁴.

Ibn al-Mukaffa *Kelile ve Dimne*'nin konusunu bu kelimelerle ifade eder. Ona göre, hayvanların konuşurulduğu bu edebi biçim rastlantısal bir tercih değildir. Eğer bir kişi, hayvanların yüzlerinin ardındaki bilgeliği (hikmeti) anlayabilecek kadar bilgeyse, bu hikayeler onun bilgeliğine katkıda bulunacaktır. Eğer değilse, bu hikayeler iyi bir eğlence kaynağı olacaktır. İki türlü de, felsefi, ahlaki ve siyasi fikirlerin iletiminde sembolik dilin kullanımı faydalı ve güvenli bir yol sunar. İnsanoğlunu açıkça aşağılamak, eleştirmek ve ona meydan okumak kolay değildir. Eğer bu hikayelerde hayvanlar yerine insanlar (veya bitkiler, yani belagatli bir dil kullanılarak insanları belirten herhangi bir nesne) kullanılmış olsalardı, çok daha büyük çaplı kamu skandalları meydana gelirdi. *Arılar Masalı* meselesinde, yazarın insanlar yerine arıları kullandığı açıktır; yine de büyük bir kamu skandalına sebep olmuştur. Mandeville hikayesini insan karakterler aracılığıyla anlatsaydı ne tür bir skandal olacağını hayal etmek zor değildir. Yukarıdaki alıntı da belki bu araştırmanın en önemli anahtar noktalarından birisidir, zira burada

¹⁶⁴ Bidpai Al-Mukaffa, **Kalila and Dimna, or the Fables of Bidpai**. Translated from the Arabic by Rev. Wyndham Knatchbull), Printed by W. Baxter, Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown, London. 1819).

amaç türün kullanımı ve türün nasıl bir fırsat tanıdığı üzerine odaklanmaktır. Ibn al-Mukaffa bunu gayet iyi ifade eder.

Kelile ve Dimne yüzyıllar boyunca birçok dile çevrilmiştir. Nitekim, aslının ötesine geçen belirgin bir çeviri vardır. Ibn al-Mukaffa'nın Farsça çevirisi, Hussein Vâiz Kashifî tarafından 10. yüzyılda çevrilmiş ve (Hussein Baykara'nın vezirlerinden biri) Ahmad Suhaili'ye adanmıştır; böylelikle, bu çeviri *Kelile ve Dimne*'nin Fârisî dünyada tanındığı şekliyle, *Enveri Süheyli* ismini almıştır. Bu *Enveri Süheyli* Osmanlı Türkçesi'ne Alâeddin Ali Çelebi (d. 1543) tarafından *Hümayunname* ismiyle çevrilmiştir. *Hümayunname* Kanuni Sultan Süleyman'a (1520-1566) takdim edilmek üzere hazırlanmıştır. Ali Çelebi bir müderristir ve *Enveri Süheyli* çevirisine yirmi yılını vermiştir. Bu çeviri *Kelile ve Dimne*'yi Türkçe'ye sokmuş ve Ali Çelebi, metni kendi şerhleriyle zenginleştirmiştir. Ali Çelebi, *Enveri Süheyli*'nin Farsça çevirisini karışık ve zayıf bulduğunu ifade eder ve sanki baştan yazarmışçasına eseri yeniden yaratır: tezhipler, Kur'an'dan ve hadislerden, Arap ve Fars nazımlarından ve Türk şairlerin nesirlerinden eklemeler yapar¹⁶⁵. *Hümayunname* on dört bölümden oluşur ve Ali Çelebi bazı bölümlerin sonlarına “Şerh” ve “Tetkik” kısımları eklemiştir¹⁶⁶. Olay örgüsü Farsça aslıyla aşağı yukarı aynıdır: Kral Debşelim filozof Beydeba'ya sorular sorar, Bidpai bunlara hayatından kesitlerle, hayvanlarla etkileşim ve çatışmalarla cevaplar verir, devlet adamlarına yol gösterir. Dünya edebiyatında bu Türkçe çevirisinin önemli bir yeri vardır; her ne kadar Farsça ve Arapça eski çevirileri mevcut olsa da, Türkçe çevirisi başka dillere tekrar tekrar tercüme edilmiştir. Tonu ve dili o kadar mükemmeldir ki, Arthur Lumley Davids tarafından yazılan ilk Türkçe gramer kitabında, zarif bir Türkçe cümlenin nasıl kurulacağını göstermek

¹⁶⁵ “Hümayunname”. **Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** (Erişim tarihi 01.06.2016).

¹⁶⁶ Ahmet Midhat Efendi. **Ahmet Midhat'ın Kelile ve Dimne Tercümesi: Hulasa-i Humayunname**. Hazırlayan: M. Ata Çatıkkaş. (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1999).

için Ali Çelebi'nin mısraları örnek gösterilmiştir¹⁶⁷. Böylelikle, bir çevirinin aslının ötesine nasıl geçebildiği anlaşılabilir.

Hindistan'dan klasik bir fabl örneği daha verilecek olursa *Tutiname* ya da "Papağanın Kitabı" verilebilir. Kökeni Hindistan'dan gelmekte ve asıl metin Sukasaptati isimli bir derlemeye kadar takip edilebilir, tarihler ise bilinmemektedir. 14. yüzyılda, Sanskrit dillerinde bilgili bir adam olan Ziyauddin Nahshebî (d. 1350) metni Farsça'ya çevirmiştir. Hint nüshası kaybolmuş ve bu Farsça çeviri zamanla orijinal metin haline gelmiştir. Ali Çelebi'nin Enveri Süheylî'ye yaptığı gibi, Ziyauddin Nahshebî de dili değiştirip süslemiş, beğenmediği hikayeler yerine daha güzel bulduğu hikayeler eklemiştir¹⁶⁸. Derlemesi 52 Gece'den (bölümden) oluşmaktadır ve en az iki yüz yıl boyunca tek nüsha olarak kalmıştır. 17. yüzyılda, Muhammad Kadirî bu nüshayı 35 Gece'yle (bölümle) sadeleştirmiş ve sonra bu metin Hintçe, Anadolu ve Kazan Türki dillerine yapılan çeviriler için kaynak haline gelmiştir. 1858'de de Georg Rosen hem nazım hem nesir kullanarak, karmaşık edebi materyali Almanca'ya başarıyla çevirmiştir.

Tutiname'nin hikayesi şu şekilde özetlenebilir: Said isimli bir tüccar, uzun bir seyahate çıkmadan önce eşiyle, ne yaparsa yapsın önce evin bilge papağanına (tuti) danışacağı üzerine bir anlaşma yapar. Tüccar ayrıldıktan sonra, komşularından biri bu genç ve alımlı kadını baştan çıkarmaya çalışır. Hanım tuti'ye danıştıktan sonra, her ne kadar tuti bu ihaneti destekler gibi tavır alsada, çektiği acıyı açıklayarak ve her gece muazzam hikayeler anlatarak kadının dikkatini dağıtır ve onu evde tutar. Bu şekilde papağan, kadının kocasını aldatmasına engel olur. Tuti'nin anlattığı hikayeler hayvanlarla insanların harika öyküleridir. Cümleler arasından çıkartılması gereken bilgeliklerle dolulardır. Tutiname'nin en önemli özelliklerinden biri de hikayelerin birbirleriyle içiçe olmasıdır. Misal, politik olarak yanlış bir karar hakkında bir hikaye olan "Kedinin Pişmanlığı" hikayesini anlatmaya başlayan Tuti, hikayenin sonlarına

¹⁶⁷ Ömer Faruk Akün, "Alaeddin Ali Çelebi". **Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** (Erişim tarihi 01.06.2016).

¹⁶⁸ Necatigil, Behçet. **Tutiname**. (Can Yayınları. 2009). (p. 16).

doğru, hikayedeki bir karakter ahlaki iletinin tamamlanabilmesi için “Halife ve Sinekler” adındaki başka bir hikaye anlatmaya başlar. Hikayeler içinde hikayeler anlatılır, böylelikle bir edebi eser olarak, olay örgüsü daha ilginç ve tatmin edici hale getirilir. Görüldüğü gibi *Tutiname* bir eğitim kitabıdır, siyaset ve etik alanında ders vermeye çalışır. Her hikayenin arka planında yatan kapsamlı bir maneviyata sahiptir: dünyanın edebiyat ve şiir gibi farklı güzellikleriyle insanların şehvetlerini bastırmayı öğrenmeleri gerektiği gibi. *Tutiname*, zarifçe tasarlanmış temsillerin ardında asıl niyetini saklayan hikayelerden oluşan bir derlemedir. Bu temsil getirme meselesi *Arılar Masalı*’nda da kapsamlı bir şekilde mevcuttur, arılar insan toplumunun durumundan bahsetmek için getirilen teşbihlerdir. *Tutiname*’deki bazı hikayelerin isimleri, “Aslan ve Tüccarın Hikayesi”, “Çakal ve Devenin Hikayesi”, “Aslan Kürkü Giyen Eşeğin Hikayesi”, “Süleyman ve Kirpinin Hikayesi” şeklindedir. Bu hikayelerin bazılarının Panchatantra’dan Sukasaptati masallarına, orijinal *Tutiname* metnine aktarıldığına değinmekte fayda vardır. Bu aktarım türün doğası gereği kolaydır ve her aktarım beraberinde hikayelere yenilikler getirir.

Özellikle sembolik edebiyat konusunda İran edebiyatı da ziyadesiyle zengindir. Hint kökenleriyle ilişkisi olsa da özgün İran içeriğine de sahip olan fabl derlemeleri mevcuttur. Çocuk edebiyatının meşhur fare ile kedi çatışması, İran edebiyat dehası Nizam al-Din Ubaydullah Zakani’nin (1300-1371) kaleminden çıkmış olabilir. Qazvin şehrinden gelen bir şair ve siyasi hiciv ustası (heccav?) ve Timur döneminin en önemli edebiyatçılarından biri olan şair, fareler ile kedi arasındaki iktidar çatışmasını konu alan *Fare ile Kedi* (Mosh-o-Gorbeh)’yi yazmıştır. Hikayedeki kedi üzerinden, “Muhammed’in müridi olunca her zamankinden daha aç ve doymaz hale gelişiyile” ifade edilen açık bir din-siyaset eleştirisi yapılır¹⁶⁹. Hikaye, kişinin her ne kadar dost canlısı görünseler dahi düşmanlarının daima farkında ve onlara karşı gözünün

¹⁶⁹James Hartwell and John R. Neill. *The Cat and the Mouse; a Book of Persian Fairy Tales*. (Philadelphia: H. Altemus, 1906). Print. (p. 20).

açık olması gerektiği nasihatını verir. Fareler hikayede kedinin masumiyetine inandıkları için, ikincisinde temelli olmak üzere iki kere kaderlerine mahkum olurlar. Kudret yoksulluğu çeken “bastırılan” grupların ahlaki ikilemi üzerine durulur. Fakat kedilerin zulmüne baş kaldıran fareler sadece küçüklüklerinin veya muhakemelerinin zayıflıkları yüzünden değil, isteler de kediler kadar zalim olamayacakları için kaybetmişlerdir. Hikayenin tonundan, farelerin daima bu savaşı kaybetmeye mahkum olacakları anlaşılmaktadır. Tekrar görüldüğü üzere, fabl türü çok karmaşık ve gerçek bir toplumsal fenomene değinmek için kullanılmış ve bu çok güzel, elegan bir şekilde yapılmıştır. Toplumda kişinin yerini bilme ve ona göre yaşama nasihatının yanında, bu fabl belli bir inancı aşlamayı amaçlar. Bu şekilde, fabl türünün fikir aktarma ufkunun ne kadar genişleyebileceği anlaşılabilir. Sadece nasihat vermek zorunda değildir; çok daha fazlasına mukabildir.

Bu bölümün başında, fabl türünün siyasi nasihat vermek adına hala saklı anlamlara sahip, sembolik bir anlam düzlemi yaratmak için kullanılmak zorunda olmadığına değinilmişti. Örneğin, eski Türk edebiyatında bunlar “Nasihatnâme”, “Pendnâme” veya “Öğüt Kitabı” olarak geçmektedir. Tıpkı Hint edebiyatının hayvan masallarıyla dolu olması gibi, Osmanlı edebiyatı da Nasihatnâmelerle doludur. Bunlar hafif dille oluşturulmuş, Allah’ın ışığında dengeli bir hayat sürebilmek için siyasetçilere ve halka çözümler sunan metinlerdir. Arılar Masalı’ndaki öğretici ve rehber yaklaşım gibi, bu metinler de hitap edilenin daha iyi yaşayıp kalkınabileceği toplumsal bir teori buyurmaktadırlar. Amaçları geleneksel olarak insanları nezakete ve güzelliğe, aynı zamanda yeni nesilleri iyi ahlak değerleri ve dine, devlete sorumluluk duygusuyla yetiştirmeye yönlendirmeleriyle tanımlanırlar. Nitekim, Nasihatnâmeler belirli meslek gruplarını eğitmek gibi daha belirgin amaçlar doğrultusunda yazılabilirler. And in this framework, *Nasihatnâmes* can be counted that has been endeavored to be drawn in this section of the research. Dünya edebiyatında, benzer amaçlarla yazılmış benzer metinler bulunmaktadır -tıpkı *Arılar Masalı* gibi. Ancak, Türk edebiyatı’na gelindiği

zaman, bu metinler saymakla bitmezler. Özlülük adına, ve bu çalışmanın ana fikrini desteklemek adına, bunlardan iki tanesi örnek gösterilecektir.

17. yüzyılın en büyük şairlerinden ve edebi figürlerinden Yusuf Nâbî, *Hayriyye-i Nâbî* adlı bir nasihatname kaleme alır. 1701’de yazılan bu metin, Nâbî’nin de ifade ettiği gibi oğluna rehberlik etmesi için yazılmıştır. Otuz beş bölümden oluşan metin, toplumsal hayatı canlandıran ve düzenleyen dini kuralları, günahlar ve ahlaksızlıklardan uzak durmayı, Tanrı’ya sadakatin önemini, öğrenmenin ve bilginin önemini, gıybetin, alkol tüketmenin, yalanın dezavantajlarını, bazı mesleklerin dezavantajlarını, müderris olmanın avantajlarını ve benzeri konuları kapsamaktadır¹⁷⁰. Nâbî’nin oğluna seslendiği varsayılan bu nasihatler, genel olarak bir kamul nasihati çabasıdır. Oğluna seslenerek devlet kurumlarını hem eleştirir hem metheder (gerçekten hiçbirini es geçmeden, devletin bütün kurumlarına değinip fikrini beyan eder). Dolayısıyla, kullandığı dille güzelleştirip süsleyerek önemli ve kuvvetli bir toplumsal analiz ve eleştiri yapmaktadır. Bu edebi eserde hayvanlar yoktur, ancak temsil getirme mevzusu mevcuttur. Basit bir şekilde, oğluya konuşuyormuş gibi yapan yazarın Osmanlı İmparatorluğu gibi güçlü bir hükümeti eleştirmesi çok daha kolay olmaktadır. Bu bakımdan, fabllarla nasihatnameler arasında, karakterlerin kullanımı ve anlatımın şekillendirilmesi hususunda bir paralellik kurulması mümkündür. İki türde de nasihat verme amacı güdülmektedir. Bu bölüm için seçilen ikinci örnek ise 18. yüzyılın Divan şairi Sünbülzâde Vehbi tarafından yazılan *Lütfiyye-i Vehbi* adlı başka bir nasihatnâmedir. Yazar, meşhur nasihatnâmesi *Lütfiyye-i Vehbi* 1791 yılında oğluna yazmış ve Nâbî’nin *Hayriyye*’sinden ilham aldığını ifade etmiştir. Hem toplumsal hem de siyasi bir önemi vardır. Kitapta Vehbi, oğluna eğitimin ve ahlakın güzelliği ve gerekliliği konusunda öğütler vererek başlar. Yıllarca devlet işlerinde çalışmış biri olarak gerekli tecrübeye sahiptir ve devlet işlerinde de tavsiyeler verir. Bilim, sanat ve mesleklerin farklı dallarından

¹⁷⁰ Edition used: Yusuf Nabi. **Hayriyye-i Nabi**. Prepared for publication by Mahmut Kaplan. (Atatürk Kültür Merkezi, Ankara. 2008).

bahseder ve oğluna, kendisi için en iyi olanı seçmesi konusunda rehber olur. Hem davranışlarında, hem de konuşmasıyla edepli olmasını öğütler. Belagat ve hitabeti yüceltir. Gıybeti, ve özellikle devlet işleriyle ilgili gıybet ve haseti eleştirir. Şöhret tehlikesi konusunda oğlunu uyarır ve utanmaz, riyakar insanları her yerde görmenin mümkün olduğunu anlatır. Oğlunu onlardan biri olmaması konusunda ikaz eder¹⁷¹. Nabi'nin *Hayriyye*'sine benzer şekilde Vehbi'nin *Lütfiyye*'si kuvvetli bir siyasi ve toplumsal eleştiri yapar ve temsili fikirlerini oğlu üzerinden daha fazla insane iletebilmek üzere kullanır. Bu 18. yüzyıl metnlerinin, *Arılar Masalı*'yla beraber, hedef kitleyi gücendirmeden nasihat vermek üzerine belirgin bir ortak amaçları olduğu belirtilmelidir. Hitabetleri/Belagatleri bu imkanı tanımaktadır.

Şimdiye kadar bahsi geçen bütün edebi eserlerde, elbette *Arılar Masalı*'yla birlikte bulunan kapsayıcı bir özellik bulunmaktadır. Bunlar ahlaki hikayelerdir. Karakterleri ve bireyleri anlatımda rastgele yerleştirilmemiş, faydalı ahlaki dersler çıkarılabilmesi için belirli bir şekilde tutulmuşlardır. Karakterler bir meselenin hikayenin yardımıyla temsil edilebilmesi için yettiği kadar bireyselleştirilmişlerdir. Karakterlerin ayrıntıları bilinmez; genel olarak sadece kolektif eylemleri bilinir. Bu olgu, temsili hikayelerin toplumsal yönünü göstermektedir. Metindeki mesaj, fabl gibi alegorik bir biçimin ardına saklandığında, hikaye ikinci bir anlam katmanını ortaya çıkarmaktadır. Bu bölümde verilen son örneklerde, çalışmaların hitap edilenle yine ikinci bir anlam katmanı bulunmaktadır. Asıl hitap edilen aslında yaşadıkları toplumun kendisidir. Bu da anlatımdaki temsillerle başılır.

Fabl gibi her tür sembolik edebiyatta, hangi medeniyette yaratılırsa yaratılsın, Ezop, La Fonten, Beydaba ve başlıca Hint masal koleksiyonları birbirlerinin devamı olarak belirtilirler. Bu hikayeler romanlar kadar yoğun değildir; sözlü olarak her yere aktarılabilirler. Bu sayede, Beydaba isminin Batı halk hikayeleri derlemelerinde görülmesi veya La Fonten'in Doğu fabl

¹⁷¹ Edition used: Sünbülzade Vehbi. **Lutfiyye-i Vehbi**. Yayına hazırlayan: Gülcan Tandır Alıcı. (Öncü Basımevi, 2011).

koleksiyolarında görülmesi şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla, kimin kimi etkilemiş olduğu sorusu burada o kadar önemli değildir. Ancak, bu pürüzsüz geçişin temsil/sembol kullanımıyla gerçekleştiğini anlamak çok önemlidir. Hangi toplumsal, siyasi ve dini bağlamda olursa olsun, farklı coğrafyalardan gelen yazarların fikirlerini aktarmak için benzer motif ve yöntemleri kullanmaları mümkündür. Sözlü aktarım bu aktarımı kolaylaştırmaktadır. Son olarak, bu kullanımın psikolojik bir düzlemi bulunmaktadır. Fabllar ve mecazitemsili hikayeler insanları güldürebilir, empati kurdurabilir ve en önemlisi, inandırabilir. Arılar Masalı'nda ve yukarıda bahsi geçen edebi eserlerde, etki alanının temsil kullanımıyla genişletildiği görülebilir. Temsil, hayvanlar gibi sayısız araçlar kullanılarak veya belli kişilere hitap edilerek yapılabilir. Bu metinlerde hayvanlar veya hitabet edilenler sadece bir örtüdür, asıl fikir ve bu fikirlerin asıl hedefleri örtünün ardında durmaktadır.

SONUÇ: BİR BİLGİ ÜRETİM METODU OLARAK FABL TÜRÜ

Bu araştırma Arılar Masalı'nı merkezine alarak spesifik bir türün (fabl) kullanımını üzerinden bilgi üretimi meselesini ele alır. Öncelikle Arılar Masalı, Türkçe okuyucuya her yönüyle tanıtılmıştır çünkü eser hakkında Türkçe okuyucuya hitap eden literatür oldukça kısıtlıdır. Bu nedenle eser, yaratıldığı dönemin teorik, toplumsal, sosyolojik, politik ve iktisadi çerçevelerine de değinerek analiz edilmiştir. On sekizinci yüzyılda felsefecilerde daha humanist bir bakış açısı benimsemek ve insana dair ne varsa her şeyi doğa süzgecinden geçirerek anlama eğilimi vardı. Bu da modern batılı toplumun yeniden şekillenmesine yol açtı. Bu eğilim İskoç felsefecilerinin de dönemin problemleriyle ilgileniş biçimlerini değiştirmeye başladı. On sekizinci yüzyılın başında engellenemez bir şekilde hız kazanan humanist dünya görüşünü Mandeville de fark etti ve zamanla bu ideolojinin savunucularından biri haline geldi. Toplum ve insan doğasına humanist yaklaşımı, Arılar Masalı'ndaki fikirlerinde açıkça görülmektedir: kovadaki arılar, sonuçları ne olursa olsun daha büyük bir toplumsal fayda için çalışmaya programlanmış özerk bireylerdir. Fabl içerisinde çok güçlü bir toplum teorisi kurulmuştur, ve metin bu gücünü temsil ve fabl türünü muazzam bir başarıyla kullanmasına borçludur.

Fabldaki bazı terimler, bu toplum teorisini anlamak için kısmen daha büyük önem taşımaktadır. Bu noktanın anlaşılması araştırmamız için büyük öneme sahiptir; aksi takdirde metinde fabl türünün ve temsil dilinin kullanılmasının ne derece uygun olduğuna dair kanıt getirmek zorlaşacaktır. Araştırmamızda bu kavramlardan önce okuyucunun metne aşına olması ve teorik çerçevesini takip edebilmesi için metnin detaylı bir açıklaması yapılmıştır. Metnin analizi için seçilen spesifik kavramlar ise kötülük, erdem, iki yüzlülük, övgü, toplum, siyaset, medeniyet ve Hıristiyan ahlakıdır. Fablın mottosu, 'gizli kötülükler toplumsal faydaya yol açar' şeklindedir. Metinle ilgili literatürde var olan tüm tartışmalar ve yazarın metin içerisindeki tüm çabası bu kavramlar etrafında dönmektedir. Bu nedenle kötülük ve erdem denirken modern

dünya çerçevesinde neden bahsedildiğini anlamak oldukça elzemdir. Araştırma süresince yapılan analizler üzerinden Mandeville'e göre gerçek kötülüğün Hıristiyanlık (ya da genel anlamıyla insanın etkinliğini sınırlayan din olgusu) olduğu ifade edilebilir. Gerçek erdem ise dünya hayatının gerçekliklerinin farkında olmaktır, yani kötülük ve erdemlerin her zaman birlikte var olması zorunluluğunu kabul etmektir. Mandeville'e göre gerçek insan doğası bunu gerektirir.

Büyük oranda felsefi ve etik alanlarındaki bir metni odağına almakla birlikte, bu araştırma metne veya İskoç aydınlanmasına dair etik ve felsefi bir analiz sunma iddiasını taşımamaktadır. Daha ziyade, İskoç aydınlanmasının toplum teorisi ve felsefesini, Mandeville'in yazdığı metni daha iyi anlayabilmek amacıyla kurgulamaktadır. Bu araştırmanın asıl hedefi fabl türünü ve genel anlamda temsili anlatı türünün kullanımını bilimsel bir bilgi üretim metodu olarak algılanma ihtimalini ortaya koymaktır. Bu amaçla fabl türü, yazılma motivasyonlarıyla birlikte tanıtılmıştır. Fabl türü, İngiliz fabl geleneği ve dünya edebiyatlarındaki fabl örnekleri (ki bu örnekler İngiliz edebiyatındakilerden çok daha geniştir), yazılma motivasyonlarındaki benzerlikleri göstermek için tanıtılmıştır. Fabl ve temsili anlatım türünün Doğu edebiyatından neşet ettiği kesin bir gerçektir, bunun örnekleri bir önceki bölümdeki tartışmada görülebilir. Ve genel olarak fabllar çoğunlukla siyasi meseleler hakkında öğretmek ve nasihat vermek amacıyla yazılmıştır. Neden fabl seçilmiştir? Bu kadar önemli meseleler hakkında konuşurken neden hayvanlara ses verilmiştir? Buna muhtemel cevaplardan biri, Beydaba hikayelerinin 1697'de yapılan Fransızca tercümesinde bulunmaktadır. İsmi Galland olduğu düşünülen anonim Fransız editör bu konuya dair bazı notlar eklemiştir. Bu hikayeleri Hıristiyan ve Yahudi kutsal kitaplarındaki kıssalar ve Ezop masalları ile kıyaslayarak şu sonuca varmıştır:

Şarkın birçok krallığı despotikti, ve bu krallıklar altında yaşayan kimseler kendilerini tam anlamıyla özgür görmemekteydi; ancak eşsiz bir zeka sahibi bu insanlar hayatlarını riske atmadan, kendilerine adeta köle gibi davranan ve düşüncelerini söyleme özgürlüğü

vermeyen krallarını bir şekilde eleştirmenin ve onlara öğüt vermenin yolunu bulmuşlardı¹⁷².

Oldukça oryantalist ve taraflı bir yorum olmasıyla beraber, burada bahsedilen gizlenme biçimi yazarlara kendi toplumsal kuralları ve zalim despot yöneticilerine karşı ironik felsefe ve hiciv diliyle seslenebilme imkanı vermiştir. Beydaba'nın buna benzer bir ifadesi ise önceki bölümde verilmiştir. Fabl türü bizlere hem öğretme, hem ciddi bir şekilde eleştirme hem de eğlendirme imkanı sunmaktadır. Bu aynı canlı bir tiyatro sahnesi ga.g.e.ir: tüm oyunlar gerçek insan hayatlarından esinlenerek yazılmıştır. Oyundaki karakterlerin tüm kötü ve iyi yönlerine bakarak aslında kendimizden bir şeyler buluruz. Bu yolla düşünceleri ifade etmek daha kolay ve güvenli bir hal almaktadır.

Bu araştırmada Mandeville'in dünya edebiyatı ve felsefe alanındaki etkisinin uzun uzadıya tartışılmasının nedeni bir fabl metninin kendi başına sahip olduğu güç ve imkanı gözler önüne sermektir. Mandeville'in eserine getirilen birçok farklı yorum eseriyle ortaya koymuş olduğu psikolojik başarıyı gösterir niteliktedir. Yazarın iletmek istediği mesajı tam olarak anlayabilmek için temsili düzeyin de ötesine geçilmelidir. Mandeville'in bilinçli olarak böyle bir amacı bulunmasa da metin, aynı insanlar gibi yaşayan bir arı kovanının varlığına bizi inandırmaktadır.

O halde *Arılar Masalının* bir hayvan fablı görüntüsü altındaki bir düşünce eseri olduğu aşikardır. Edebi çerçevesi içerisinde felsefe, etik, iktisat ve siyasete yer açmaktadır. Metinde kullanılan semboller ve temsiller bu çabayı mümkün kılmaktadır. Dünya edebiyatında da benzer kullanıma örnek verilebilecek yüzlerce eser mevcuttur. Bu çalışmanın başından beri üzerinde bulunan önemli soru şudur: Fabl türü kullanılarak bir toplum teorisi üretmenin diğer örnekleri nelerdir? Fabl türü daha genel ve kapsamlı bir yazı metodu olarak anlaşılmalıdır ve farklı bağlamlardaki benzer kullanımlar da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Hangi medeniyet

¹⁷² Anon. Ed. **Bidpai**, 1697, quoted in a.g.e., p 165.

ve bağlam içerisinde ve hangi hikaye örgüsüyle yazıldığına bakılmaksızın, fabl tek başına bir siyasi, ahlaki, felsefi fikir ve toplum teorisi kurma yöntemidir. Bu teori fikri, bu araştırmada ileride daha çok detaylandırılması ve tartışılması gereken bir fikir olarak sunulmaktadır. Bu araştırmanın yazar fabl ve temsili anlatımı bir teori olarak görmektedir. Fabl türünün yüzlerce yıl boyu sözlü ve yazılı gelenekteki devamlılığını göz önünde bulundurursak, bu teori ve türü farklı yazarların klasik metinlerini de bu teori bağlamında değerlendirebiliriz. Bu teori, bilgi üretimine dair potansiyel ve teorik iddialara sahiptir ve güzel bir edebi eser üretirken bilim ve retorik bir araya getirilebilmesi imkanını göstermektedir.

Bu araştırmanın en sonunda yer alan tartışmanın da diğer bölümleri tamamlayıcı nitelikte büyük bir önemi vardır. Dünya edebiyatında Beydaba, Ezop ve eski Hint masallarına dair birçok teori bulunmaktadır. Bu araştırma bu isimleri zikretmekle yeni bir olguyu tanıtmaya iddiasında değildir. Buradaki amaç, fabl türünün devamlılığını ve isimler, hikayeler, coğrafyalar değişse de bu devamlılığın değişmediğini göstermeye çalışmaktır. Bu eser ve hikayeler bazı edebi çevrelerde birbirlerinin yerine dahi kullanılmış, hatta Ezop ve Beydaba'nın aynı kişi olabileceğini iddia edenler bile olmuştur. Ancak kesin olan bir şey vardır: fablların kökenleri doğu toplumlarına gitmekte, en eski fabllar ise Hint masallarına dayanmaktadır. Gelenek, Hindistan'dan İran topraklarına ve oradan da geri kalan dünyaya yayılmışlardır. Farsça ve Arapça, Yunanca tercüme kaynağını oluşturmuştur. Tüm bu derleme içerisinde amacımız, Arılar Masalı ve bu fabl gelenekleri arasındaki paralelleri göstermek ve fabl türünün bilimsel bir söylem olması yönündeki fikri destekleyen altyapıyı kurgulamaktır.

Bu araştırma İskoç aydınlanmasının özelliklerine dair kesin bir sonuç çıkarmaya iddiasında değildir. Fabl türü söz konusu olduğunda sahip olduğumuz imkan ve fırsatları gözler önüne serme amacını taşımaktadır. Bu tür geçmişte birçok düşünce ve tahayyül dünyası açmıştır, gelecekte de aynısını yapmaya devam edecektir. Arılar Masalı bu çerçevede ele alınmalı ve 'bir teori olarak fabl' meselesine büyük önem verilmelidir. Bunu yaparken *Arılar Masalı* bir hareket

noktası olarak ele alınabilir, daha sonra da temsilin edebiyat tarihinde kullanıldığını gösteren daha geniş çerçeveye doğru yol alınmalıdır.

KAYNAKÇA

A. Morize, **L'Apologie du Luxe au XVII Siecle et "Le Mondain" de Voltaire**. (thesis dissertation, 1909, Paris).

A. Owen Aldridge, "Mandeville and Voltaire". **Mandeville Studies: New Explorations in the Art and Thought of Dr. Bernard Mandeville**. Editor: Irwin Primer. (The Hague: Martinus Nijhoff, 1975). Print.

Aaron Garrett, "Anthropology: the 'original' of human nature", **The Cambridge Companion to the Scottish Enlightenment**. Editor: Alexander Broadie. Cambridge, UK: Cambridge UP, 2003. Print.

Adam Smith, **The Theory of Moral Sentiments**, Editors: D. D. Raphael and A. L. Macfie, (Oxford: Oxford University Press, 1976), (21-22, 110-113, 135-136).

Adam Smith & E. Cannan, **An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations** (Canaan ed.). (New York: The Modern library, 1937).

Adam Smith, **The Theory of Moral Sentiments** (Liberty Classics, 1969), (p. 493).

Ahmet Midhat Efendi. **Ahmet Midhat'ın Kelile ve Dimne Tercümesi: Hulasa-i Humayunname**. Hazırlayan: M. Ata Çatıkkaş. (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1999).

Alan Swingewood, "The Origins of Sociology," **British Journal of Sociology**, XXI, 2 (1970).

Alexander Broadie. **The Cambridge Companion to the Scottish Enlightenment**. Cambridge, UK: Cambridge UP, 2003. Print.

Behçet Necatigil, **Tutiname**. (Can Yayınları. 2009).

Bernard Mandeville, **The Mischiefs that Ought Justly to be Apprehended from a Whig-Government**. (William Andrews Clark Memorial Library, University of California, 1714). Print.

Bernard Mandeville, **Free Thoughts on Religion, the Church and National Happiness**, (London: 1729, original edition 1720).

Bernard Mandeville, **The Fable of the Bees: Or, Private Vices, Public Benefits**, Editor: F. B. Kaye, (2 vols. Oxford: 1924, Repr. 1988).

Bernard Mandeville. "An Essay on Charity and Charity Schools". **The Fable of the Bees: Or, Private Vices, Public Benefits**, Editor: F. B. Kaye, (2 vols. Oxford: 1924, Repr. 1988).

Bernard Mandeville, "An Inquiry into the Origin of Moral Virtue". **The Fable of the Bees: Or, Private Vices, Public Benefits**, Editor: F. B. Kaye, (2 vols. Oxford: 1924, Repr. 1988).

Bernard Mandeville, **Bernard Mandeville's "A Modest Defence of Publick Stews": Prostitution and Its Discontents in Early Georgian England**. Editors: Phil-Porney and Irwin Primer (together with the original text). (New York: Palgrave Macmillan, 2006). Print.

Bidpai Al-Mukaffa, **Kalila and Dimna, or the Fables of Bidpai**. Translated from the Arabic by Rev. Wyndham Knatchbull) Printed by W. Baxter, Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown, London. 1819).

Chris Baldick, **The concise Oxford dictionary of literary terms**. (Oxford: Oxford University Press, 1990). Print.

Claire Preston, **Bee**. (London: Reaktion, 2006). Print.

Dagmar Mocná, Josef Peterka, et al. **Encyklopedie literárních žánrů**. (Praha: Paseka, 2004). Print.

David Hume, **Essays: Moral, Political and Literary** (vol. 2), Editors: T. H. Green and T. H. Grose, (London: Longmans, Green & Co, 1889).

David Hume, Charles William Hendel (editor), **An Inquiry concerning Human Understanding: With a Supplement, An Abstract of A Treatise of Human Nature**. (Indianapolis: Bobbs-Merrill Educational Pub., 1955.) Print.

David Hume, **A Treatise of Human Nature**. Editors: L. A. Selby-Bigge and P. H. Nidditch, (Oxford: Clarendon, 1978). Print.

Desideratus Erasmus, **The Education of a Christian Prince**. Trans. Lester K. Born (New York: Columbia Univ. Press, 1936; rpt. New York: Octagon Books, 1973), p. 147. Cited in William J. Farrell, "The Role of Mandeville's Bee Analogy in The Grumbling Hive". **Studies in English Literature, 1500-1900**, (Vol. 25, No. 3, Restoration and Eighteenth Century - Summer, 1985, pp. 511-527).

Dugald Stewart, **Collected works**. (Hamilton, VIII, Michigan University, 1877)

Dugald Stewart, “An Account of the Life and Writings of Adam Smith”, prefixed to Adam Smith, **The Theory of Moral Sentiments** (reprint; New York, 1966).

Edward. J. Hundert, **The enlightenment's fable: Bernard Mandeville and the discovery of society**, (Cambridge: Cambridge University Press, 1994).

Edward. J. Hundert. “Mandeville, Rousseau and the Political Economy of Fantasy”. **Luxury in the Eighteenth Century: Debates, Desires and Delectable Goods**. Editors: Maxine Berg and Elizabeth Eger, (Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave, 2003). Print.

“Fable”. **Encyclopedia Britannica** (web). Retrieved on 14.03.2016.

F. B. Kaye. “The Influence of Bernard Mandeville”. **Studies in Philology**, 19 (1), pp. 83-108, 1922).

Francis Hutcheson, **Inquiry into the Original of our Ideas of Beauty and Virtue**. Editor: Wolfgang Leidhold. (Indianapolis: Liberty Fund, 2004).

Gerald G Newman and Leslie Ellen Brown. **Britain in the Hanoverian Age, 1714-1837: An Encyclopedia**. (New York: Garland Pub., 1997). Print.

Gordon Macintyre, **Dugald Stewart: The Pride and Ornament of Scotland**. (Portland, Or.: Sussex Academic, 2003). Print.

H. T. Dickinson, “The Politics of Bernard Mandeville”. **Mandeville Studies: New Explorations in the Art and Thought of Dr. Bernard Mandeville**. Editor: Irwin Primer. (The Hague: Martinus Nijhoff, 1975). Print.

Harro Maximillian Hopfl, “From Savage to Scotsman: Conjectural History in the Scottish Enlightenment.” **Journal of British Studies**, 17.2 (1978): 19–40. Print.

Harold John Blackham, **The Fable as Literature**. (Bloomsbury Academic, 2014).

Howard Needler, “The Animal Fable among Other Medieval Literary Genres”. **New Literary History**, (Vol. 22, No. 2, Probing: Art, Criticism, Genre - Spring, 1991, pp. 423-439).

“Hümayunname”. **Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** (Erişim tarihi 01.06.2016).

J. S. Gibson and T. C. Smout, “Scottish Food and Scottish History, 1500-1800”, **Scottish Society, 1500 1800**, Editors: R. A. Houston and I. D. Whyte, (Cambridge: Cambridge University Press, 1989).

J. B. Schneewind, **Modern Moral Philosophy From Montaigne to Kant: An Anthology**, (2 vols., vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press, 1990).

J. Welchman, "Who rebutted Bernard Mandeville?" **History of Philosophy Quarterly** (24 (1), pp. 57-74, 2007).

James Hartwell and John R. Neill. **The Cat and the Mouse; a Book of Persian Fairy Tales**. (Philadelphia: H. Altemus, 1906). Print.

Jayne Elizabeth Lewis, **The English Fable: Aesop and Literary Culture, 1651-1740**. (Cambridge: Cambridge UP, 1996). Print.

Jensen, Henning. **Motivation and the Moral Sense in Francis Hutcheson's Ethical Theory**. (The Hague: Nijhoff), 1971. Print.

Jennifer A. Herdt. **Putting on Virtue: The Legacy of the Splendid Vices**. (Chicago: University of Chicago, 2008). Print.

John Day, **The parliament of bees**, Editors: H. P. Horne, H. Ellis, A. Symons, and A. W. Verity, Nero & other plays. (Vizetelly, London, 1888, pp. 207-268).

John Bullitt, **Jonathan Swift and the Anatomy of Satire** (Cambridge: Massachutes, 1961).

John Robertson, **The Scottish Contribution to the Enlightenment**. (e-seminars in history) (St Hugh's College, University of Oxford, 1997).

John Robertson. **The Case for the Enlightenment: Scotland and Naples, 1680-1760**. (New York: Cambridge UP, 2005), Print.

John Robert Moore, "Mandeville and Defoe". **Mandeville Studies: New Explorations in the Art and Thought of Dr. Bernard Mandeville**. Editor: Irwin Primer. (The Hague: Martinus Nijhoff, 1975). Print.

Jonathan Allen Lavery, & Louis Groarke (eds). "Genre as a Tool of Philosophical Interpretation and Analysis". **Literary Form, Philosophical Content: Historical Studies of Philosophical Genres**. (Madison: Fairleigh Dickinson UP, 2010). Print.

Joseph Butler, **Five Sermons Preached at the Rolls Chapel and a Dissertation upon the Nature of Virtue**, Editor: Stephen L. Darwall. (Indianapolis: Hackett, 1983).

Lidiya Vindt, Miriam Gelfand, Ray Parrott, "The Fable As Literary Genre". **Ulbandus Review**, (Vol. 5, Fall 1987, pp. 88-108).

Louis C. Rutledge, "The Fable of the Bees by Bernard Mandeville (1670–1733) and Its Influence in Literature and Economic Theory". **American Entomologist**, (Vol. 52. 2006).

M. E. Prior, **Review of The Eighteenth Century Background by Basil Willey** (PQ, 21, 1942, p. 149).

M. R. Jack, "Religion and Ethics in Mandeville". **Mandeville Studies: New Explorations in the Art and Thought of Dr. Bernard Mandeville**. Editor: Irwin Primer. (The Hague: Martinus Nijhoff, 1975). Print.

Margaret Drabble, "Augustan Age." **The Oxford Companion to English Literature**. 5th ed. Vol. 1. (Oxford: Oxford UP, 1985).

Marina Warner, **From the Beast to the Blonde: On Fairy Tales and Their Tellers**. (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1995). Print.

Maxine Berg and Elizabeth Eger. **Luxury in the Eighteenth Century: Debates, Desires and Delectable Goods**. (Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave, 2003). Print.

Moir G. Bussey, **Fables; Original and Selected with an Introductory Dissertation on the History of Fable, Comprising Biographical Notices of Eminent Fabulists**. (London: Willoughby, 1984).

Ömer Faruk Akün, "Alaeddin Ali Çelebi". **Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** (Erişim tarihi 01.06.2016).

Philip Pinkus, "Mandeville's Paradox". **Mandeville Studies: New Explorations in the Art and Thought of Dr. Bernard Mandeville**. Editor: Irwin Primer. (The Hague: Martinus Nijhoff, 1975). Print.

Pierre Bayle, **Historical and Critical Dictionary: Selections**. Trans. Richard H. Popkin. (Hackett Classics, 1965). Print.

Pierre Bayle. **Various Thoughts on the Occasion of a Comet**, Translated by Robert C. Bartlett (Albany: State University of New York Press, 2000).

Ramsay Wood, **Kalila and Dimna: Fables of Friendship and Betrayal**. (Saqi Books; Revised and Updated edition, 2008). Print.

Renata Jermolovicz, "Remarks on Adam Smith's Lectures on Rhetoric and Belles Lettres", **Studies in Logic, Grammar and Rhetoric**, (7-20, 2004).

- Richard I Cook, **Bernard Mandeville**. (New York: Twayne Publishers, 1974).
- Robert Adolph, "'What Pierces or Strikes': Prose Style in The Fable Of The Bees".
Mandeville Studies: New Explorations in the Art and Thought of Dr. Bernard Mandeville. Editor: Irwin Primer. (The Hague: Martinus Nijhoff, 1975). Print.
- Robert H. Hopkins, "The Cant Of Social Compromise: Some Observations On Mandeville's Satire". **Mandeville Studies: New Explorations in the Art and Thought of Dr. Bernard Mandeville**. Editor: Irwin Primer. (The Hague: Martinus Nijhoff, 1975). Print.
- Roger Emerson. "The contexts of Scottish Enlightenment", **The Cambridge Companion to the Scottish Enlightenment**. Editor: Alexander Broadie. (Cambridge, UK: Cambridge UP, 2003). Print.
- Ronald Meek, "Adam Smith, Turgot and the Four Stages Theory," **Journal of the History of Political Economy**, III (Spring, 1971).
- Stephen H. Daniel, "Political and Philosophical Uses Of Fables In Eighteenth-Century England". **The Eighteenth Century**, (Vol. 23, No. 2 - Spring 1982, pp. 151-171).
- Sünbülzade Vehbi. **Lutfiyye-i Vehbi**. Yayına hazırlayan: Gülcan Tandır Alıcı. (Öncü Basımevi, 2011).
- Tahirül Mevlevi. **Masal Masal İçinde**. Hazırlayan: Tahir Hafizoğlu. (Kaknüs Yayınları: İstanbul).
- Theredor Nöldeke, **Burzoos Einleitung zu dem Buche Kalila wa Dimna**. Schriften der Wissensch. Gesellsch. (Strassburg. Ch. 2. Strassburg, 1912).
- Thomas Hobbes, **Leviathan**. Editor: Michael Oakeshott (Oxford: Basil Blackwell, n.d., 1946).
- Thomas Aquinas, **On Kingship to the King of Cyprus**. Trans. Gerald B. Phelan, rev. I. Th. Eschmann (Toronto: Mediaeval Studies of Toronto, 1949).
- Thomas Allen Horne, **The Social Thought of Bernard Mandeville: Virtue and Commerce in Early Eighteenth-century England**. (London: Macmillan, 1978). Print.
- Thomas Allen Horne, "Envy and Commercial Society: Mandeville and Smith on "private Vices, Public Benefits"". **Political Theory** (vol. 9.4, pp. 551–569, 1981).

Viep Van Bunge and Hans Bots (eds.) **Pierre Bayle (1647-1706), Le philosophe de Rotterdam: Philosophy, Religion and Reception**. Selected Papers of the Tercentenary Conference held at Rotterdam, (7-8 December 2006. Brill, Leiden-Boston). Print.

W. A. Speck, "Mandeville and the Utopia Seated in the Brain". **Mandeville Studies: New Explorations in the Art and Thought of Dr. Bernard Mandeville**. Editor: Irwin Primer. (The Hague: Martinus Nijhoff, 1975). Print.

William J. Farrell, "The Role of Mandeville's Bee Analogy in The Grumbling Hive". **Studies in English Literature, 1500-1900**, (Vol. 25, No. 3, Restoration and Eighteenth Century - Summer, 1985, pp. 511-527).

Yusuf Nabi, **Hayriyye-i Nabi**. Yayına hazırlayan: Mahmut Kaplan. (Atatürk Kültür Merkezi, Ankara. 2008).